

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Avaliku õiguse osakond

Liisa Sulavee

ÕIGUSLIKUD VÄLJAKUTSED SÕJALISE JÕU KASUTAMISEL KOSMOSES

Magistritöö

Juhendaja:
dr. iur. René Värk

Tallinn
2021

SISUKORD

SISSEJUHATUS	3
1. KOSMOSEÕIGUSE KUJUNEMINE	9
1.1 Õhuruumi lõpp ja kosmose algus.....	9
1.2 Kosmoseõiguse ajalooline ja poliitiline taust	11
1.3 Kosmoseõiguse peamised allikad	14
2. RAHVUSVAHELISE ÕIGUSE KOHALDAMINE KOSMOSES.....	22
2.1 Kosmose sõjalised kasutusvõimalused	22
2.2 Kosmosetegevusi reguleerivad põhimõtted	26
2.2.1 Kosmose vabaduse põhimõte	27
2.2.2 Kosmose rahuotstarbelisel eesmärgil kasutamine	29
2.3 Jõu kasutamine kosmoseobjektide vastu	31
2.3.1 Tsiviil- ja militaarobjektide ning isikute eristamine	36
2.3.2 Sõjapidamise vahendid ja meetodid kosmoses	39
2.4 Õigus enesekaitsele kosmoses	42
3. KOSMOSEÕIGUSE TULEVIK SÕJALISTE TEGEVUSTEGA SEoses	46
3.1 Kosmoseõiguse muutmine ja edasi arendamine sõjaliste tegevuste piiramiseks	46
3.2 Leebeõigus	51
3.3 Õiguslikult mittesiduvad käsiraamatud	55
KOKKUVÕTE	58
LEGAL CHALLENGES FOR THE USE OF MILITARY FORCE IN OUTER SPACE	63
KASUTATUD ALLIKAD	68

SISSEJUHATUS

Aastakümnete jooksul on tuvastatud ja ära kasutatud kosmosepõhiste süsteemide eeliseid ülemaailmse side, andmeedastuse, navigeerimise ja sõjaliste tegevuste toetamiseks ning paljude riikide majanduse ja julgeoleku heaolu on muutunud üha enam kosmosest sõltuvaks. Kosmoseõiguse olulisusele hakati rohkem tähelepanu pöörama, kui Nõukogude Liit (NSVL) lennutas 4. oktoobril 1957. aastal Sputnik I edukalt Maa orbiidile. Sputnik I algatas uue poliitilise, sõjalise, tehnoloogilise ja teadusliku arengu ning see tähistas kosmoseajastu ja USA-NSVL kosmose võidujooksu algust.¹ Antud sündmus põhjustas lääne sõjalises mõtlemises kriisi, kuna Sputnik I saatmine kosmosesse viitas sellele, et kosmosest tulenev üllatusrünnak on reaalne oht.² Need sündmused näitasid, et on vajalik sätestada uusi regulatsioone ning 1967. aastal jõustuski riikide tegevuspõhimõtteid kosmose, sealhulgas Kuu ja teiste taevakehade uurimisel ja kasutamisel käsitlev leping³ (edaspidi: avakosmoseleping⁴). Antud lepingut peetakse kosmoseõiguse Magna Cartaks, kus sätestatakse peamised põhimõtted, kuidas riigid peavad oma tegevusi kosmoses läbi viima.⁵

Kosmos on üha enam militariseeritud ning kosmosevarade sõjaline potentsiaal on muutunud väga oluliseks osaks paljude riikide kaitseprogrammides.⁶ Kosmosevara (*space asset*) on kosmosesüsteemi üksikud osad, mida võib jagada kas varustuseks, mis on või mida saab paigutada kosmosesse (nt satelliit või kanderakett) ning maapealsed seadmed, mis toetavad otseselt kosmosetegevust (nt maapealne satelliitjaam).⁷ Kosmosevarasid võib pidada ka riikide sõjalise võimekuse nõrgaks kohaks ja seda eelkõige kahel põhjusel. Esiteks, relvajõudude kosmosesüsteemid, eriti luure, navigeerimine, signaalluure, varajane hoiatus ja sidesüsteemid,

¹ NASA History Division. Sputnik and the Dawn of the Space Age. Arvutivõrgus: <https://history.nasa.gov/sputnik.html> (03.02.2020).

² Ferreira-Snyman, A. Selected Legal Challenges Relating to the Military Use of Outer Space, with Specific Reference to Article IV of the Outer Space Treaty. South-Africa: Academy of Science of South Africa 2015. lk 488.

³ Riikide tegevuspõhimõtteid kosmose, sealhulgas Kuu ja teiste taevakehade uurimisel ja kasutamisel käsitlev leping - RT II 2010, 14, 56.

⁴ *Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, including the Moon and Other Celestial Bodies*, lühidalt öeldes *Outer Space Treaty* on eesti keelde tõlgitud kui avakosmoseleping ja ka maailmaruumi konventsioon. Autor kasutab edaspidi magistritöös *Outer Space Treaty*-le viidates terminit avakosmoseleping.

⁵ Xinmin, M. The Development of Space Law: Framework, Objectives and Orientations. Speech at United Nations/China/APSCO Workshop on Space Law, 2014. Arvutivõrgus: <https://www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/activities/2014/splaw2014-keynote.pdf> (29.03.2021).

⁶ Mawdsley, J. Applying Core principles of International Humanitarian Law to Military Operations in Space. Oxford: Oxford University Press 2020, lk 2-3.

⁷ The Free Dictionary by Farlex, Arvutivõrgus: <https://www.thefreedictionary.com/space+asset> (22.04.2021).

on kaasaegse sõjapidamise jaoks kriitilise tähtsusega. Teiseks nõrgaks kohaks on see, et kosmosesüsteemid on oma olemuselt rünnakute suhtes kaitsetud.⁸

Kosmosetööstus on kiirelt arenev valdkond ning ei ole enam ainult valitud suurriikidele kättesaadav. Majanduskoostöö ja arengu organisatsiooni (OECD) väljaandest “Kosmosemajandus arvudes” ilmneb, et alates 1957. aastast kuni 2018. aastani on riikide arv tunduvalt suurenenud, kes suudavad saata satelliite kosmosesse. Kui 2008. aastal oli 50 riigil võimekus saata satelliite kosmosesse, siis aastal 2018 suutsid seda teha 82 riiki.⁹ Kümne aasta jooksul on kosmoseriikide arv suurenenud lausa 64%, mis näitab selgelt kosmose tähtsuse tõusu riikide seas ning nende huvi oma tegevuste laienemisega kosmosesse. Alates OECD esimesest kosmosemajanduse aruandest 2007. aastal, on paarkümmend uut riiki hakanud investeerima originaalsetesse kosmoseprogrammidesse ja toetama eraviisilisi püüdlusi, kellel on silmapaistvad projektid. Nende hulka kuuluvad näiteks Araabia Ühendemiraatide kavandatud Marsi missioon, Uus-Meremaa edukas väike kanderakett, Luksemburgi asteroidide kaevandamise programm ja Iisraeli Kuu missioon. Enamik neist programmidest ei alga nullist, kuid mõned hiljuti välja kuulutatud programmid on kosmose kogukonda üllatanud. Näiteks Luksemburgi algatus *SpaceResources.lu*, et arendada tehnoloogiaid ja pädevusi Maa lähedal asuvatelt objektidelt pärit ressursside uurimiseks ja kasutamiseks. Kiired arengud toimuvad ka Aafrikas, kus paljud riigid töötavad välja oma kosmoseprogramme. OECD väljaandest ilmneb ka, et kosmosesektor kasvab 2040. aastaks 2,3 triljoni euron ehk tänasega võrreldes seitse korda suuremaks.¹⁰ Tänu tehnoloogia arengule on kosmosetehnoloogia muutunud odavamaks ning kättesaadavamaks ka väikestele ja vaesematele riikidele, kellel veel paarkümmend aastat tagasi ei olnud üldse ressursse ega võimekust, et oma riigi kosmoseprogrammi arendada. Ka Eesti on tegemas esimesi samme kosmosevaldkonnas alates 2013. aastast, kui saadeti esimene satelliit ESTCube-1 Maa orbiidile. Eestil on kosmoses kolm satelliiti. Peale ESTCube-1, saadeti 2019. aastal orbiidile satelliit Koit ja 2020. aastal satelliit Hämarik.¹¹

Kosmose kasutamine sõjalistel eesmärkidel ja võimalus, et konfliktide tekkimisel muutub kosmos lahinguväljaks, näib olevat vastuolus avalikult väljaöeldud seisukohtadega kosmose

⁸ Marshall, W. Reducing the Vulnerability of Space Assets: A Multitiered Microsatellite Constellation Architecture. London: Taylor&Francise Online 2008, lk 154.

⁹ Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), The Space Economy in Figures: How Space Contributes to the Global Economy. Arvutivõrgus: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/c5996201-en/index.html?itemId=/content/publication/c5996201-en&csp=ffe5a6bbc1382ae4f0ead9dd2da73ff4&itemIGO=oecd&itemContentType=book> (07.02.2020).

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ Bregin, A. Eesti satelliit Hämarik on ärkvel. – Postimees 17.11.2020. Arvutivõrgus: <https://majandus24.postimees.ee/7111357/eesti-satelliit-hamarik-on-arkvel> (06.03.2021).

rahuotstarbelisest kasutusest ja eesmärkidest. USA president Dwight Eisenhower kirjutas oma 13. jaanuari 1958. aasta kirjas NSVL kaitseminister Nikolai Bulganinile järgnevalt: “Pakun, et lepime kokku, et kosmost tuleks kasutada ainult rahuotstarbelistel eesmärkidel. Seisame ajaloos selle küsimusega seoses otsustava hetke ees. Nii NSVL kui ka USA kasutavad nüüd kosmost sõjaliseks otstarbeks loodud rakettide katsetamisel. Praegu on aeg peatuda. ... Peagi on täiustatud ja toodetud võimsaid uusi relvi, mis kosmost kasutades suurendavad oluliselt inimkonna võimet ennast hävitada. ... Kas kosmos ei peaks olema pühendatud inimkonnale rahuotstarbeliseks kasutamiseks ja keelatud sõja eesmärkidel? See on minu ettepanek.”¹² Kosmose rahuotstarbelise kasutamise põhimõtte sõnastati Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) Peaassamblee 1963. aasta deklaratsioonis “Riikide tegevuspõhimõtteid kosmose uurimisel ja kasutamisel käsitlevad õiguslikud printsiibid”¹³ ja lõpuks ka 1967. aasta avakosmoselepingu preambulis. Avakosmoselepingus sisalduvad põhimõtted, mis hiljem viidi sisse ka 1979. aasta Kuu lepingusse võivad tekitada vaidlusi, kas tänapäevased sõjalised tegevused kosmoses on kooskõlas kosmoseõiguse konventsioonidega. Lisaks tekitab küsimusi, et mida konkreetselt tähendab kosmose rahuotstarbelisel eesmärgil kasutamine. Avakosmoseleping sisaldab teatud sõjaliste tegevuste keeldu, kuid need piirangud on sõnastatud suhteliselt kitsalt ja ebamääraselt.¹⁴

Relvakonfliktide tekkimiseks kosmosest on kaks stsenaariumi: esiteks, riik võib oma sõjategevuse tõhususe tugevdamiseks tugineda satelliitidelt saadud olulistele andmetele ja teiseks võib riik sõjalise sihtmärgi ründamiseks kasutada kas kosmosepõhiseid või maapealseid relvi.¹⁵ Probleeme tekitab ka asjaolu, et kosmosetehnoloogia on kahesuguse kasutusega, ehk seda on võimalik kasutada nii tsiviilotstarbel kui ka militaarsetel eesmärkidel. Näiteks, kui meteoroloogiliste andmete kogumiseks saab kasutada kaugeire vormis satelliiditehnoloogiat, saab seda kasutada ka luureandmete kogumiseks teistest riikidest. Sarnaselt sellele on võimalik kasutada globaalset positsioneerimissüsteemi (GPS) ja globaalset navigeerimise satelliitsüsteemi (GLONASS) nii tsiviilotstarbel, aga samuti ka pommide ja tiibrakettide suunamiseks.¹⁶

¹² Eisenhower, D. Letter to Nikolai Bulganin, Chairman, Council of Ministers, U.S.S.R. Arvutivõrgus: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/letter-nikolai-bulganin-chairman-council-ministers-ussr> (20.02.2021).

¹³ United Nations General Assembly Resolution. 1962 (XVIII) Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, 1963.

¹⁴ Nyamuya Maogoto, J., Freeland, S. Space Weaponization and the United Nations Charter Regime on Force: A Thick Legal Fog or a Receding Mist? USA: American Bar Association 2007, lk 1103.

¹⁵ Zhao, Y., Jiang, S. Armed Conflict in Outer Space: Legal Concept, Practice and Future Regulatory Regime. Amsterdam: Elsevier 2019, lk 50.

¹⁶ Ferreira-Snyman, A., lk 491.

Kui kosmoseajastu algusaastatel olid kosmosega seotud tegevused militaarse iseloomuga, siis ametlikult teatati kosmosest kui sõjalisest domeenist alles 2019. aastal. NATO peasekretär Jens Stoltenberg teatas 4. detsembril 2019. aastal pärast kohtumist NATO liitlasriikide juhtidega, et nad on maa, õhu, mere ja küberruumi kõrval kuulutanud kosmose NATO viiendaks operatiivvaldkonnaks.¹⁷ Peatselt pärast seda, 20. detsembril 2019. aastal, ütles president Donald Trump, et kosmos on uusim sõjategevuse valdkond maailmas kui kirjutab alla 2020. eelarveaasta riigikaitse volituste seadusele (*National Defense Authorization Act*), mis algatas USA kosmosevägede loomise relvajõudude kuuenda väeliigina.¹⁸ President Donald Trump andis kaitseministeeriumile korralduse alustada vajalikku protsessi kosmosevägede loomiseks relvajõudude kuuenda väeliigina juba varem, augustis 2018. aastal¹⁹, kuid ametlikult kosmosevägede loomiseni jõuti 2019. aasta lõpus. Kosmosekaitse üksuse loomisest on teatanud ka Prantsusmaa president Emmanuel Macron, väites, et uue üksuse loomine aitab tugevdada Prantsusmaa satelliitide kaitsevõimalusi.²⁰

Kosmoseriikide arv on kiirelt kasvanud ning lisandunud on ka erasektori tegevused. See tähendab, et kosmoseõigus on muutunud keerulisemaks, aga ka olulisemaks, ning pakub uusi õiguslikke väljakutseid. Antud teema aktuaalsus tulenebki sellest, et tehnoloogia kiire areng on toonud kosmosest saadavad ressursid ja võimalused kätte ka teistele riikidele, kellel varasemalt ei olnud võimekust teostada kosmoselende ja võimalust kasutada kosmost oma sõjalistel eesmärkidel ning niimoodi on tekkinud erinevaid õiguslikke probleeme, mida kosmoseõigus tänapäeval ei reguleeri. Tegemist on veel väljakujunemata valdkonnaga ning kosmose sõjalise potentsiaali ja tehnoloogia kiire kasvu tõttu on tõenäoline, et enam kui 50 aastat tagasi vastu võetud õiguslikud regulatsioonid ja lepingud ei vasta enam tänapäevastele tegevustele, mida teostatakse kosmoses.

Kosmose järjest suurenev sõjaline kasutus ja kosmosetehnoloogia arenemine tõstatavad küsimusi rahvusvahelisest õigusest ja praegusest õiguslikust režiimist, mis reguleerib kosmose sõjalist kasutamist. Lisaks sellele, tuues esile ÜRO konventsioonide ja resolutsioonidest esilekerkivaid küsimusi, mis moodustavad kosmoseõiguse lahutamatu osa, on

¹⁷ Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meeting of the North Atlantic Council at the level of Heads of State and/or Government (2019). Arvutivõrgus: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_171554.htm?selectedLocale=en (07.02.2021).

¹⁸ Trump Officially Establishes US Space Force with 2020 Defense Bill Signing (2019). Arvutivõrgus: <https://www.space.com/trump-creates-space-force-2020-defense-bill.html> (07.02.2021).

¹⁹ Pence: USA-l on aeg luua kuuenda väeliigina kosmoseväed (2018). Arvutivõrgus: <https://maailm.postimees.ee/6032740/pence-usa-l-on-aeg-luua-kuuenda-vaeliigina-kosmosevaed> (07.02.2021).

²⁰ France to create space command within air force: Macron – Reuters 13.07.2019.

kosmosetehnoloogia kasutamine muret tekitav, mis puudutab laiemalt kosmose relvastamist ja selliste relvade kasutamist relvakonflikti kontekstis või enesekaitseks nagu on sätestatud ÜRO põhikirjas²¹ ja rahvusvahelises õiguses, mis reguleerib jõu kasutamist. Kosmose üha suurenev relvastamine ei tekita mitte ainult keerulisi õiguslikke küsimusi, vaid kujutab endast selget ja käesolevat ohtu rahvusvahelisele rahule ja julgeolekule.

Käesoleva magistritöö eesmärgiks on välja selgitada õiguslik raamistik, mis käsitleb kosmost ja seal toimuvaid sõjalisi tegevusi ning kuivõrd see õiguslik raamistik lubab kosmose relvastamist ja jõu kasutamist kosmoses. Magistritöö eesmärgist tulenevad järgmised uurimisküsimused. Esiteks, millistel tingimustel reguleerib rahvusvaheline õigus jõu kasutamist kosmoses ning kas praegune õiguskord on piisav ning praktikas kohaldatav? Teiseks, kui jätkusuutlik on praegune olukord ja kuivõrd võivad lahenduseks olla õiguslikult mittesiduvate regulatsioonide kehtestamine kosmoses toimuvate sõjaliste tegevuste reguleerimiseks ning tagamiseks, et kosmose kasutamine toimub riikide poolt rahumeelsetel viisidel.

Uurimustöös kasutatakse peamiselt tõlgendamismeetodeid. Kosmoseõiguse normide lahti mõtestamisel on kasutatud grammatilist tõlgendamist ning lisaks ka õigusdoktriinil põhinevat tõlgendamist, kasutades selleks rahvusvahelist õiguskirjandust. Lisaks on kasutatud ka süstematiseerimismeetodit, seda eelkõige osas, kus käsitletakse probleeme, mis tulenevad jõu kasutamisest kosmoses, analüüsides rahvusvahelise õiguse norme, saamaks aru, et millises ulatuses on jõu kasutamine kosmoses lubatav.

Magistritöö kirjutamisel on kasutatud rahvusvahelise õiguse lepinguid ja dokumente, inglisekeelset teoreetilist õiguskirjandust ning rahvusvaheliste organisatsioonide raporteid ja analüüse. Lisaks on kasutatud kosmoseõiguse alaseid raamatuid, mis magistritöö autorile olid kättesaadavad Taylor & Francis kirjastuse kaudu e-raamatutena. Autorile teadaolevalt ei ole antud teemal eelnevalt magistritöid Eestis kirjutatud ning ei leidu ka teisi eestikeelseid uurimustöid ega teadusartikleid, kuid õigusteadlane Katrin Nyman-Metcalf on Uppsala Ülikoolis kirjutanud doktoritöö teemal „*Activities in Space - Appropriation or Use?*“.

Esimeses peatükis on selgitatud asjaolu kust algab kosmos ning kus lõppeb õhuruum ehk kust jookseb piir, et saab öelda, et nüüd kehtib rahvusvaheline kosmoseõigus. Lähemalt on uuritud kosmoseõiguse allikaid ning lisaks on välja toodud kosmoseõiguse ajalooline ja poliitiline taust,

²¹ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri ning Rahvusvahelise Kohtu statuut - RT II 1996, 24, 95.

selgitades lähemalt sündmusi, mis viisid arusaamani, et kosmoseõigust on vajalik lepingute ja konventsioonidega täpsemalt reguleerida.

Teises peatükis käsitletakse rahvusvahelise õiguse kohaldamist erinevatele kosmose sõjalistele tegevustele. Lisaks on lähemalt selgitatud kosmoseõiguse olulisemaid põhimõtteid, eelkõige kosmose vabaduse ning kosmose rahuotstarbelisel eesmärgil kasutamise põhimõtteid. Välja on toodud ka erinevad õiguslikud küsimused, mis tekivad jõu kasutamisega kosmoseobjektide vastu ning jõu kasutamise lubatavusest. Lähemalt on analüüsitud enesekaitseõiguse teostamise võimalusi kosmoses.

Kolmandas peatükis on uuritud kosmoseõiguse võimalikke arenguid tulevikus, analüüsides lähemalt miks ei ole riigid olnud valmis uute rahvusvaheliste lepingute sõlmimisega. Lähemalt on uuritud kuivõrd õiguslikult mittesiduvate regulatsioonide ja käsiraamatute loomine aitab tuua selgust kosmoses tekkivate õiguslike probleemide lahendamisele või on vajalik kehtestada kindlamaid reegleid sõjaliste tegevuste reguleerimiseks kosmoses.

Käesolevat magistritööd iseloomustavad märksõnad: rahvusvaheline õigus, kosmoseõigus, kosmosejulgeolek, jõu kasutamine.

1. KOSMOSEÕIGUSE KUJUNEMINE

1.1 Õhuruumi lõpp ja kosmose algus

Kosmoseõigusest rääkides on oluline eristada piiri kust algab kosmos ja kus lõppevad rahvusvahelise õhuruumi regulatsioonide toimimine. Tuleb märkida, et õhuruumi ja kosmose õigusliku staatuse vahel on tohutu erinevus. Õhuruumis on tagatud suveräänsus ja ainupädevus, kosmoses aga suveräänsust teostada ei saa. Kosmose ja õhuruumi eristamine on oluline ka seetõttu, et paljud sõjalised tegevused, mis on lubatud Maa peal, ei pruugi olla lubatud kosmoses.

Rahvusvahelisel üldsusel on olnud eesmärk jõuda üksmeelele kosmose määratlemise ja piiritlemise osas juba 1966. aastast ÜRO avakosmose rahumeelse kasutamise komitee (UNCOPUOS) juriidilise allkomitee kaudu. Kosmose alguse määratlemise küsimus oli esimene probleem, mille ÜRO edastas avakosmose rahumeelse kasutamise komiteele lahendada.²² Reaalsus on, et see organisatsioon ei ole suutnud enam kui 50 aasta jooksul kokkuleppele jõuda kosmose alguse piiritlemises ning see küsimus on ilma ametliku ja konkreetse vastuseta tänapäevalgi.

Õhuruumi piiritlemisega seonduvat on sätestatud rahvusvahelise tsiviillennunduse ja ÜRO mereõiguse konventsioonides. Rahvusvahelise tsiviillennunduse konventsiooni²³ (tuntud ka kui Chicago konventsioon) artikkel 1 sätestab, et osalisriigid tunnustavad iga riigi täielikku ja eranditult suveräänsust õhuruumi üle oma territooriumi kohal. Artikkel 2 lisab veel juurde, et konventsioonis käsitatakse riigi territooriumina maismaad ja sellega piirnevat territoriaalvett, mille üle on sellel riigil suveräänsus või kõrgem võim või mis on selle riigi kaitse all või mida see riik haldab mandaadi alusel. ÜRO mereõiguse konventsiooni²⁴ artikkel 2 sätestab, et suveräänsus laieneb ka territoriaalmere kohal asuvale õhuruumile ning selle all asuvale maapõuele ehk tuleb tähele panna, et territoriaalmeri ja õhuruum sõltuvad riigi maismaaterritooriumist. Kuid mõlemas konventsioonis on jäetud selgelt defineerimata - mis on õhuruum ja mis piirini ta ulatub.

²² Freeland, S. The Laws of War in Outer Space. New York: Springer Science+Business Media 2015, lk 87.

²³ Rahvusvahelise tsiviillennunduse konventsioon - RT II 2000, 2, 12.

²⁴ Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsioon - RT II 2005, 16, 48.

Kosmose algus tundub olevat rohkem tõlgendamise küsimus, kes kuidas õhuruumi ja kosmose vahelist piiri tõlgendab. Sellest tulenevalt on see küsimus ilma selge vastuseta. Umbes 69 miili (111 km) kõrgusest allpool on püsiv orbiit praktiliselt võimatu. Ligikaudu 53–62 miili (85-100 km) kõrgusel aerodünaamiline tõstejõud puudub. Ülihelikiirusega raketilennuk X-15 on lennanud siiski kõrgemale kui 62 miili (100 km) ning satelliidid ja muud kosmoseaparaadid läbivad orbiite, mis on madalamad kui 69 miili (111 km). Kui katsed satelliitidega on vilja kandnud, võivad nad seal viibida mõnda aega.²⁵ Tundub olevat võimatu ülesanne kosmose piiri täpsel määratlemisel leida ühtne piir, millisel kilomeetril täpselt kosmos algab.

Kosmose alguse määratlemisel on pakutud erinevaid versioone. Näiteks teooria, mis defineerib õhuruumi kui ruumi, kus lendavad lennukid ja kosmos on ruum, kus on võimalik opereerida kosmosesõidukitega.²⁶ Sellest teoriast ei pruugi ühel hetkel enam piisata, sest tehnoloogia areneb pidevalt ning tulevikus võivad ka tavalised lennukid suuta ette võtta kosmosereise. Teise teooriana on pakutud, et õhuruumi ja kosmose vaheline piir peaks jooksuma kohast, kuhu maani suudab riik tõhusalt oma volitusi rakendada.²⁷ Selle teooria nõrgaks kohaks on see, et niimoodi tekitatakse riikide seas liigset ebavõrdsust, sest riikidel, erineva võimekuse tõttu, ulatuks suverääanne õhuruum erinevatele kõrgustele.

Kosmost on ametlikult püütud defineerida Venemaa ja Hiina poolt 2008. aastal esitatud esimeses relvade avakosmosesse paigutamise ja kosmoseobjektide vastu jõu ähvardamise või kasutamise vältimise lepingu eelnõus.²⁸ Eelnõu artikkel 1 defineerib kosmost kui ruumi, mis asub umbes 100 km kõrgusel Maa merepinna tasemest. Kuid ka see definitsioon jäi umbmääraseks ja ebaselgeks, kuna öeldud oli, et kosmos algab „umbes“ 100 km kõrguselt ja ei andnud selget piiri õhuruumi ja kosmose vahel. Seetõttu vaieldav definitsioon eemaldati lepingu teisest eelnõust, mille Venemaa ja Hiina esitasid 2014. aastal.²⁹ Oma puuduliku sõnastuse või siis poliitilise tahte puudumise tõttu on jäänud Venemaa ja Hiina eelnõul saamata ülemaailmne heakskiit.³⁰

²⁵ Reynolds, G., Merges, R. Outer Space. Problems of Law and Policy. Routledge, Taylor & Francis Group 2019, lk 11-12.

²⁶ Rosenfield, S. B., Where Air Space Ends and Outer Space Begins. USA: Air and Space Law at the University of Mississippi School of Law 1979, lk 139.

²⁷ Rosenfield, S. B. lk 140.

²⁸ Draft Treaty on the Prevention of the Placement of Weapons in Outer Space, the Threat or Use of Force Against Outer Space Objects. Arvutivõrgus: <https://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/cd/2008/documents/Draft%20PPWT.pdf> (15.02.2021).

²⁹ Ferreira-Snyman, A., lk 493.

³⁰ Tronchetti, F. The Right to Self-Defence in Outer Space: An Appraisal. Germany: Carl Heymanns Publishing House 2014, lk 110.

Kuigi kosmose piiri määratlemisel puudub selgesõnaline vastus, siis kindlaks määratletud piirjoone vajadus kosmose ja õhuruumi vahel on ebakindluse ja konfliktsete situatsioonide vältimiseks enesestmõistetavalt vajalik - Maa kohal eksisteerib keskkond, mis on täielikult teistsugune kui see, mis meil siin on. Kõige laiemalt tunnustatud, kuid mitte üldtunnustatud, piir on nn Kármáni joon, mis tänapäeval on tavaliselt seatud 100 km kõrguseks, kuid pakutud on ka piire vahemikus 30 km kuni 1,5 miljonit km kõrgusele.³¹ Kármáni joone ametlikku staatust kinnitab ka Rahvusvahelise Lennunduse Liit (*Fédération Aéronautique Internationale*), kes sätestas regulatsioonid, mille järgi lendu võib pidada ainult siis astronautiliseks lennuks, kui see ületab 100 km piiri.³² Lisaks on välja kujunenud omamoodi tavaõigus, mille kohaselt kõik orbiidil olevad objektid on kosmoses ja see näib olevat piisav, et esialgu kõiki rahuldada.³³ Ei saa olla kindel, et see niimoodi jääb püsima ka tulevikus kui kosmosetehnoloogia edasi areneb ja tekivad uued võimalused kosmose kasutamiseks ja uurimiseks.

1.2 Kosmoseõiguse ajalooline ja poliitiline taust

Kosmoseõigus sündis kui Sputnik 1 jõudis orbiidile ja inimkonna unistus jõuda kosmosesse sai teoks. Kuu aega peale Sputnik 1 saatsid venelased orbiidile Sputnik 2, mis oli erakordne sündmus seetõttu, et orbiidile saadeti esimene elusolend, koer Laika.³⁴ Aprillis, 1961. aastal saatsid venelased kosmosesse Juri Gagarini, kes oli esimene inimene kosmoses. Kuu aega hiljem järgnes sellele ameeriklaste vastus, kes saatsid kosmosesse esimese ameeriklase Alan Shepardi. Peale seda teatas USA toonane president John F. Kennedy, et ameeriklased viivad inimese Kuule ja toovad ta ohutult Maale tagasi enne kümnendi lõppu.³⁵ USA edu inimese orbiidile viimisel koos NSVL kosmoseprogrammi avalike saavutustega algatas 1960. aastatel tõelise kosmose võidujooku.

Kuigi kosmoseõigus sai alguse Sputnik 1 jõudmisega orbiidile 1957. aastal, siis kosmosereiside idee ei ole nii uus. Üks esimesi, kes kirjutas ja avaldas uurimusi kosmosest oli venelane

³¹ McDowell, J. C. The edge of space: Revisiting the Karman Line, Amsterdam: Elsevier 2018, lk 669.

³² 100KM Altitude Boundary for Astronautics, FAI Astronautic Records Commission (ICARE), Arvutivõrgus: <https://www.fai.org/page/icare-boundary> (22.04.2021).

³³ Reynolds, G., Merges, R., lk 12.

³⁴ National Aeronautics and Space Administration. Arvutivõrgus: <https://nssdc.gsfc.nasa.gov/nmc/spacecraft/display.action?id=1957-002A> (21.02.2021).

³⁵ A Brief History of Space Exploration, 2018. Arvutivõrgus: <https://aerospace.org/article/brief-history-space-exploration> (21.02.2021).

Konstantin Tsiolkovski. Ta avaldas oma töid kosmosereisidest ja kosmose kasutamisest juba 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses.³⁶ Esimest korda mainiti kosmoseõigust kui abstraktset ideed Pariisi ajakirja artiklis 1910. aastal ning sellel ei olnud ei kuju ega sisu enam kui kaks aastakümnet. 1932. aastal ilmus esimene ülevaatlik monograafia, milles esitati olulisi põhimõisteid. Selle monograafia avaldas Tšehhoslovakkia jurist, kirjanik, leiutaja ja insener Vladimir Mandl, keda peetakse „kosmoseõiguse isaks“. Vladimir Mandl jälgis raketinduse arengut Saksamaal ja teistes riikides ning nägi juriidiliste probleemide tekkimist juba ammu enne ette, kui teised juristid neid märkasid.³⁷

Kosmoseajastu alguses oli ainult kahel suurriigil võimekus teostada oma tegevusi kosmoses ja kosmoseõiguse regulatsioonid sõltusid sellest, mida kaks kosmoseriiki, USA ja NSVL, suutsid kokku leppida. Vastukaaluks kahele kosmoseriigile asutas ÜRO Peaassamblee 1959. aastal UNCOPUOS, et juhtida kosmose uurimist ja kasutamist kogu inimkonna hüvanguks: rahu, julgeoleku ja arengu huvides. Komitee ülesandeks oli vaadata üle rahvusvaheline koostöö kosmose rahumeelsel kasutamisel, uurida kosmosega seotud tegevusi, mida ÜRO võiks ette võtta, julgustada kosmoseuuringute programme ja uurida kosmose uurimisega seotud õiguslikke probleeme.³⁸ Kosmoseõiguse arengu perioodi võib jagada kaheks: UNCOPUOS-le eelnev periood ja periood peale UNCOPUOS-e loomist. Peaassamblee võttis kõige esimese kosmosetegevusi puudutava resolutsiooni nr 1148 (XII)³⁹ vastu 1957. aastal. Resolutsioon oli seotud desarmeerimisega ning selle eesmärk oli tagada, et objektide saatmine kosmosesse peaks toimuma üksnes rahuotstarbelistel ja teaduslikel eesmärkidel. 1958. aastal järgnes sellele veel teine Peaassamblee resolutsioon nr 1348 (XIII)⁴⁰, milles tunnustati inimkonna ühiseid huve avakosmoses ning põhimõtet kasutada kosmost ainult rahuotstarbelistel eesmärkidel.⁴¹

UNCOPUOS avaldas esimese 1961. aastal Peaassamblee resolutsiooni nr 1721 (XVI)⁴² rahvusvahelise koostöö kohta kosmose rahuotstarbelisel kasutamisel. Sellele järgnes

³⁶ Reynolds, G., Merges, R., lk 1-2.

³⁷ Sundahl, M. J., Gopalakrishnan V. New Perspectives on Space Law. International Institute of Space Law, 2011. Arvutivõrgus: <https://iislweb.org/docs/NewPerspectivesonSpaceLaw.pdf> (21.02.2021).

³⁸ United Nations Office for Outer Space Affairs. Arvutivõrgus: <https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/index.html> (21.02.2021).

³⁹ United Nations General Assembly Resolution. 1148 (XII) Regulation, limitation and balanced reduction of all armed forces and all armaments; conclusion of an international convention (treaty) on the reduction of armaments and the prohibition of atomic, hydrogen and other weapons of mass destruction, 1957.

⁴⁰ United Nations general Assembly Resolutsioon. 1348 (XIII) Question of the peaceful use of outer space, 1958.

⁴¹ Adhikari, M. Legal Regulation of Private Actors in Outer Space. India's role. Routledge, Taylor & Francis Group 2020, lk 18-19.

⁴² United Nations General Assembly Resolution. 1721 (XVI) International co-operation in the peaceful uses of outer space.

1963. aasta õiguspõhimõtete deklaratsioon 1962 (XVIII), mis reguleerib riikide tegevust kosmose uurimisel ja kasutamisel. 1963. aasta resolutsioon on esimene oluline õiguslik dokument, mis toob välja kosmose üldise juriidilise staatuse. Kuigi mõlemad resolutsioonid ei ole õiguslikult siduvad, rajasid nad aluse kosmoseõiguse õiguslikule raamistikule. UNCOPUOS komiteel oli oluline osa viie konventsiooni loomisel, millest olulisem oli 1967. aasta avakosmoseleping. Avakosmoselepingule järgnes kümnekonna aasta jooksul veel neli konventsiooni, mis täpsustasid erinevaid teemasid nagu näiteks vastutust ja registreerimist. Kosmoseõiguse konventsioone ja lepinguid käsitletakse lähemalt järgmises alapeatükis.

Üks pealmiseid põhjuseid, miks ÜRO Peaassamblee võttis vastu erinevaid resolutsioone kohe peale Sputnik 1 orbiidile saatmist, oli vajadus piirata sõjalisi tegevusi kosmoses ja vajadus rõhutada põhimõtteid, et kosmos kuulub inimkonnale ning on mõeldud ainult rahuotstarbeliseks kasutamiseks. Seda tingis kahe rivaalitseva suurriigi, USA ja NSVL, tegevused, mis võisid häirida rahvusvahelist rahu ja julgeolekut.⁴³ Kosmoseajastu algas kohe kosmose võidu jooksuga, mis toimus kõrvuti külma sõjaga ning mõlemale kosmose suurriigile oli kosmos nii majanduslikult, poliitiliselt kui ka sõjaliselt olulisel kohal ja kumbki suurriik ei soovinud jääda teisele alla ei kosmosetehnoloogia ega ka sõjaliste tegevuste arengu poolest selles valdkonnas.

Kosmosetegevustel on selge poliitiline dimensioon. Külma sõja ajal olid kosmosetegevused sisuliselt seotud kahe suurriigi - USA ja NSVL - poliitiliste eesmärkide, prioriteetide ja riikliku julgeoleku probleemidega. Pärast külma sõda ei tunnistanud riigid kosmose poliitilist tähtsust ja eeliseid mitte ainult välispoliitilise vahendina, et kinnitada oma suveräänsust ja suurendada oma võimu rahvusvahelisel tasandil, vaid ka siseriiklike ja riikidevaheliste probleemide lahendamiseks.⁴⁴

Lühidalt öeldes oli neli peamist põhjust, kuidas ja miks tagati ÜRO mehhanismi abil kosmose rahuotstarbelise kasutamise eesmärk. Esiteks, teise maailmasõja õudused ning tuuma- ja muude relvade ilmumine maailmaareenile, millel on oluliselt suurem hävitusvõime. Teiseks oli kahe suurriigi poliitiline tahe, muu hulgas, eelistada rahvusvahelist diplomaatiat ja mitte laiendada tolleaegset konkurentsi uuele valdkonnale. Kolmandaks oli äsja iseseisvunud riikide ja teiste kosmosega mitteseotud suurriikide väljendatud tugev tahe kaitsta oma tulevasi huvisid kosmoses ja etendada olulist rolli uue valdkonna väljakuulutamisel globaalsetes suhetes.

⁴³ Adhikari, M. lk 20.

⁴⁴ Ferreira-Snyman, A., lk 490.

Neljandaks oli arusaam, et mitmepoolsus pakub paremat valikut rahu, turvalisuse ja heaolu saavutamiseks kõigile.⁴⁵ Kui inimkond hakkas uurima kosmost, siis pakkus kosmoseõigus uue peatüki rahvusvahelisse õigusesse. Võeti vastu mitmeid fundamentaalseid õiguspõhimõtteid, millele tuginevad riikide ühised huvid ning olulisemaks suuniseks oli rõhutada kosmose rahuotstarbelist kasutamist.

Veidi enam kui 60 aastat tagasi alates Sputnik 1 orbiidile jõudmisest, on riigid kasutanud kosmost vahendina julgeoleku arendamiseks, sõjalise võimekuse edendamiseks nii kosmoses kui ka Maa peal ning lisaks ka äriliste ja teaduslike võimaluste edendamiseks. Tehnoloogia edasiarenguga on riikidel tekkinud ettekujutus, milliseid võimalusi pakuvad kosmosevarade kasutamine ning see keskkond on saavutanud strateegilist olulisust ka sõjanduses. Kosmoseajastu alguses võttis ÜRO Peaassamblee vastu resolutsioone, mis olid küll õiguslikult mittesiduvad, kuid löid esimese õigusliku raamistiku kosmoseõiguse tekkimisele. Neile resolutsioonidele järgnes viis kosmoseõiguse konventsiooni, mis annavad suuniseid tegevuste korrapärasest läbiviimisest kosmoses.

1.3 Kosmoseõiguse peamised allikad

Kosmoseõigus ei ole ainult iseseisev õigussüsteem, vaid on rahvusvahelise avaliku õiguse haru, kus kehtivad rahvusvahelise õiguse normid. Paljud riigid on loonud ka enda siseriiklikud kosmoseõiguse seadused. Kuid kui analüüsida kosmose sõjalise kasutamise küsimusi ning konkreetselt jõu kasutamist kosmoses, kosmosest või läbi kosmose, siis on asjakohased just rahvusvahelise avaliku õiguse normid. Võrreldes jõu kasutamise erisusi kosmoses ja Maa peal, siis rahvusvahelise avaliku õiguse kohaldamisel tuleb arvestada kosmose erilisema keskkonnaga.

Avakosmoselepingu artikkel III sätestab, et lepingu osalisriigid uurivad ja kasutavad kosmost, sealhulgas Kuud ja teisi taevakehasid, kooskõlas ÜRO põhikirja ja muu rahvusvahelise õigusega, et säilitada rahvusvaheline rahu ja julgeolek ning edendada koostööd ja vastastikust mõistmist. Kuigi üks olulisemaid kosmoseõiguse lepinguid sõnaselgelt ütleb, et kosmosetegevused tuleb viia läbi kooskõlas rahvusvahelise õigusega ja vastavalt ÜRO

⁴⁵ Jakhu, R. S., Chen, K.-W., Goswami, B. Threats to Peaceful Purposes of Outer Space: Politics and Law. London: Taylor&Francise Online 2020, lk 25.

põhikirjale, siis tuleb iga tekkivat probleemi eraldi käsitleda ning teha kindaks mil määral kehtib rahvusvaheline õigus kosmoses toimuvatele tegevustele. Arvestada tuleb kosmose erilisema keskkonnaga ja sellega, et kõiki tegevusi ei ole võimalik üksühele kõrvutada tegevustega, mis toimuvad Maa peal.

Magistritöös on kasutatud järgnevat seitset põhilist allikat, mille kohta võib ka öelda, et need moodustavad *corpus juris spatialis*.⁴⁶ Need on:

- Tuumarelvade atmosfääris, avakosmoses ja vee all katsetamise keelustamise leping (*Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water, 1963*);⁴⁷
- ÜRO Peaassamblee resolutsioon 1962 (XVIII) (*United Nations General Assembly Resolution: Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, 1963*);
- Avakosmoseleping (*Treaty on Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of outer Space, including the moon and Other Celestial Borders, 1967*);
- Päästekokkulepe (*Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space, 1968*);⁴⁸
- Vastutuse konventsioon (*Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects, 1972*);⁴⁹
- Registreerimise konventsioon (*Convention of Registration of Objects Launched into Outer Space, 1975*);⁵⁰
- Riikide tegevust Kuul ja teistel taevakehadel reguleeriv leping (edaspidi: Kuu leping) (*Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies, 1979*).⁵¹

⁴⁶ Oduntan, G. Sovereignty and Jurisdiction in Airspace and Outer Space. Legal Criteria for Spatial Delimitation. Routledge, Taylor & Francis Group 2019, lk 175.

⁴⁷ Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water, 1963. Arvutivõrgus: <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20480/volume-480-I-6964-English.pdf>

⁴⁸ Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space, 1968. Arvutivõrgus: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_22_2345E.pdf

⁴⁹ Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects, 1972. Arvutivõrgus: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_26_2777E.pdf

⁵⁰ Convention of Registration of Objects Launched into Outer Space, 1975. Arvutivõrgus: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_29_3235E.pdf

⁵¹ Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies, 1979. Arvutivõrgus: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_34_68E.pdf

1963. aastal allkirjastasid USA, NSVL ja Suurbritannia tuumarelvade atmosfääris, avakosmoses ja vee all katsetamise keelustamise lepingu. Lepingu artikkel I järgi kohustuvad allkirjutanud riigid keelama, vältima ja mitte korraldama mis tahes tuumarelvakatsetusi ega muid tuumaplahvatusi atmosfääris, vees ja kosmoses. Lisaks on riigid kohustatud ka mitte korraldama tuumarelvakatsetusi mis tahes muus keskkonnas, kui selline plahvatus põhjustab radioaktiivse prahi olemasolu väljaspool selle riigi territoriaalseid piire, mille jurisdiktsiooni või kontrolli all selline plahvatus toimub. Tuumarelvade katsetamist keelustava lepinguga loodeti lõpetada relvastusalane võidujooks ning kõrvaldada igasuguste relvade, sealhulgas ka tuumarelvade tootmise ja testimise stiimul.

ÜRO Peaassamblee 1963. aasta resolutsiooniga loodi õiguslike põhimõtete deklaratsioon, mis reguleerib riikide tegevust kosmose uurimisel ja kasutamisel. Kuigi tegemist oli õiguslikult mittesiduva resolutsiooniga, siis tema olulisus tuleneb kosmose õigusliku staatuse sätestamisega. Samuti loodi alus edaspidiseks õiguslikuks raamistikuks, mis sillutas teed avakosmoselepingu loomisele, kus korrati üle need samad põhimõtted, mis pandi kirja reolutsioonis. Näiteks rõhutati, et kosmost tohib kasutada, aga ei tohi omandada ning kasutus peab olema inimkonna heaks.⁵²

Avakosmoseleping, mis sõlmiti 1967. aastal on esimene õiguslikult siduv regulatsioon kosmosest. Antud lepingut on peetud ka kosmose konstitutsiooniks, kuna ta on kõigist kosmoseõiguse konventsioonidest kõige olulisem. Avakosmoseleping loob rahvusvahelise kosmoseõiguse põhiraamistiku, sealhulgas sisaldab järgnevaid põhimõtteid:

- Artikkel I: kosmose uurimine ja kasutamine toimub kõikide riikide kasuks ja huvides ning see on kogu inimkonna pärusmaa;
- Artikkel I: kosmos on vaba kõikidele riikidele uurimiseks ja kasutamiseks;
- Artikkel II: riigid ei saa kosmost, sealhulgas Kuud ja teisi taevakehasid, hõivata ega muul viisil omandada suveräänsusnõude alusel;
- Artikkel IV: riigid ei aseta orbiidile ega taevakehadele tuumarelvi ega muid massihävitusrelvi ega paiguta neid muul viisil kosmosesse;
- Artikkel IV: kuud ja muid taevakehasid kasutatakse eranditult rahuotstarbelistel eesmärkidel;
- Artikkel V: astronaute peetakse inimkonna saadikuteks kosmoses;

⁵² Adhikari, M. lk 20.

- Artikkel VI: riigid vastutavad riikliku kosmosetegevuse eest, olenemata sellest, kas seda teostavad valitsus- või valitsusvälised ühendused;
- Artikkel VII: riigid vastutavad oma kosmoseobjektide poolt tekitatud kahju eest;
- Artikkel IX: riigid väldivad kosmose ja taevakehade kahjulikku saastamist.

Analüüsidest sõjalisi tegevusi ja jõu kasutamist kosmoses, siis avakosmoselepingus on üks oluline artikkel, mis käsitleb selliseid tegevusi lähemalt. Artikkel IV sätestab kohustuse mitte saata orbiidile ümber Maa tuumarelvi või muud liiki massihävitusrelvi kandvaid objekte ning mitte paigaldama selliseid relvi taevakehadele või kosmosesse muul viisil. Antud artikli teine lõik lisab, et osalisriigid peavad kasutama Kuud ja teisi taevakehi üksnes rahuotstarbelistel eesmärkidel. Sõjaväebaaside, seadeldiste ja kaitserajatiste ehitamine, mis tahes liiki relvade katsetamine ning sõjaliste manöövrite korraldamine taevakehadel on keelatud. Lubatud on kasutada sõjaväelasi teaduslikul uurimistööl või muudel rahuotstarbelistel eesmärkidel. Samuti ei ole keelatud mis tahes seadmete või rajatiste kasutamine Kuu ja teiste taevakehade rahuotstarbeliseks uurimiseks. Artikkel IV ei keela otseselt kõiki sõjalisi tegevusi kosmoses ning antud artikli tähenduses sõjaliste tegevuste lubatavust on lähemalt analüüsitud magistritöö peatükis 2.3.2.

1968. aasta päästekokkulepe kohustab riike abistama astronaute õnnetuste, häda, hädaolukorra või tahtmatu maandumise korral. Sellise konventsiooni loomise vajalikkusest saadi aru, kui 1967. aastal juhtus kosmoses mitu surmavat õnnetust astronautidega. 27. jaanuaril 1967. aastal surid kolm USA astronauti, kui Apollo 1 pardal enne starti tulekahju puhkes. 24. aprillil hukkus Soyuz-1 maandumisel NSVL kolonel Vladimir Kamorov.⁵³ Konventsiooni artikli 4 järgi kohaldatakse konventsiooni hädaohtu sattumise korral lepinguosalise territooriumil, avamerel või mõnes muus kohas, mis ei hõlma riigi jurisdiktsiooni. Ei ole nõutud, et hädaolukord ilmneks avakosmoses. Eesmärk on pakkuda kaitset astronautidele, kes ei maandu teda kosmosesse saatnud riigi territooriumil. See põhineb avakosmoselepingu artiklile V, mille kohaselt kõik astronautid on inimkonna saadikud kosmoses ja see annab neile õiguse hädaolukorra esinemisel erikohtlemisele, hoolimata sellest, kus selline hädaolukord aset leiab.

1972. aasta vastutuse konventsiooniga kehtestati kosmoseobjektide poolt tekitatud kahju eest vastutuse standardid. Konventsiooni artikkel II kohaselt on satelliite orbiidile saatev riik täielikult vastutav kosmoseobjekti poolt tekitatud kahju eest. Näitena antud konventsiooni

⁵³ Adhikari, M., lk 21.

rakendamisest võib tuua Soviet Cosmos 954 satelliidi, mis maandus Kanadas 1978. aastal ning USA Skylab satelliit, mis maandus Austraalias 1979. aastal. Nii NSVL kui ka USA on konventsiooni osapooled ja tunnistasid oma vastutust, mis tekkisid nendest olukordadest.⁵⁴

1975. aasta registreerimise konventsiooni artikkel II järgi on riigid kohustatud registreerima kõik Maa orbiidile või veelgi kaugemale saadetud objektid nii siseriiklikus kui ka ÜRO registris. Tegemist on sisuliselt rahuaja kokkuleppega kosmoseliikluse reguleerimiseks.

1979. aasta Kuu lepingus täpsustatakse avakosmoselepingu sätteid, mis kehtivad Kuule ja teistele taevakehadele. Kuu lepingul on palju laiem kohaldamisala kui lihtsalt Kuul. Artikkel 1 sätestab, et selle konventsiooni sätteid laienevad ka teistele päikesesüsteemi taevakehadele, välja arvatud Maa, ning orbiitidele ja trajektooridele ümber Kuu. Sama artikli alusel ei kohaldata konventsiooni, kui nende taevakehade suhtes jõustuvad konkreetsed neid puudutavad õigusnormid. Sõjalisi tegevusi reguleerib artikkel 3, mis rõhutab, et Kuud tuleb kasutada ainult rahumeelsetel eesmärkidel. Samuti on keelatud kasutada jõudu või muid vaenulikke tegevusi või nendega ähvardamist Kuul, kosmoseaparaatide, nende personali või inimese loodud kosmoseobjektide suhtes. Tuuma- või muude massihävitusrelvade paigutamine Kuule, orbiidile Kuu ümber või trajektooriga on keelatud. Konventsiooni artikkel 3 keelab ka sõjaväebaaside, rajatiste ja kindlustuste rajamise, igat liiki relvade katsetamise ja sõjaliste manöövrite läbiviimise.

Lisaks eelpool nimetatud lepingutele, moodustavad suure osa kosmoseõigusest ka õiguslikult mittesiduvad resolutsioonid. Need põhimõtted näevad ette rahvusvahelise õiguse kohaldamise, koostöö ja mõistmise edendamist kosmosetegevustes, teabe levitamist ja vahetamist riikidevahelise otsese televisiooniringhäälingu satelliitide ja Maa kaugseire satelliitvaatluste kaudu. Lisaks üldised standardid, mis reguleerivad kosmose uurimiseks ja kasutamiseks vajalike tuumaenergiaallikate ohutut kasutamist. Samuti on kokku lepitud uuemates "suunistes", mis käsitlevad mitmesuguseid muid küsimusi, sealhulgas kosmoseprügi probleemi.⁵⁵

Kosmoseõiguse viiest konventsioonist kahes leidub norm, mis reguleerib sõjalisi tegevusi kosmoses. Kuu lepingu artikkel 3 taasesitab juba varem kirjapandud sätteid avakosmoselepingust ja ÜRO põhikirjast ning ei lisa antud valdkonda juurde midagi uut. Kuu

⁵⁴ Rosenfield, S. B., lk 145.

⁵⁵ Freeland 2015, lk 93.

leping ei ole ka riikide poolt leidnud laialdast heakskiitu ja seda näitab hästi järgnev loetelu kosmosega seotud rahvusvaheliste lepingute staatusest.⁵⁶ 1. jaanuar 2020. aasta seisuga on järgnevatel rahvusvahelistel lepingutel osapooli:

Avakosmoseleping	110
Päästekokkulepe	98
Vastutuse konventsioon	98
Registreerimise konventsioon	69
Kuu leping	18
Tuumarelvade atmosfääris, avakosmoses ja vee all katsetamise keelustamise leping	126

Sõjaliste tegevuste keelustamise, kosmose rahuotstarbelistel eesmärkidel kasutamise ning kosmose kui inimkonna ühise pärandi põhimõtte on välja toodud nii avakosmoselepingus kui ka Kuu lepingus. Kuu leping, mis võeti vastu 12 aastat hiljem peale avakosmoselepingu vastu võtmist, on leidnud pigem üksikute riikide poolt heakskiitu. Avakosmoseleping põhines pigem poliitikal ja tulevikunägemustel kosmoseuuringutest kogu inimkonna jaoks kui teadusel ja tehnoloogial. Kosmoses kasutatavate tehnoloogiliste võimaluste, näiteks kaugseire, satelliitide, sõjaliste võimaluste ja paljude teiste tänapäeval tuntud kasutusviiside kohta oli väga vähe teavet sel ajahetkel.⁵⁷ Tõenäoliselt sellepärast, et reaalselt kosmosetehnoloogiat ei eksisteerinud ja teaduse arengupotentsiaali kosmosest ei olnud veel teada, olid USA ja sarnased riigid nõus rohkem aktsepteerima laiapõhjalist visiooni ühise pärandi põhimõtte kohta avakosmoselepingu jõustumisel.⁵⁸ Kui 1980. aastal Kuu leping jõustus, siis see leping ei olnud nii populaarne kui avakosmoseleping ning antud lepingul on ainult 18 osapoolt. Keegi neist ei ole kosmose julgeoleku alal traditsiooniliselt juhtivad tegijad ja vaid vähesed neist on kosmoses tegutsevad riigid. Tõenäoliselt oli 1980. aastaks riikidel parem ettekujutus, kuhu kosmosetehnoloogia on võimeline edasi arenema ning suurriigid, eriti USA, ei olnud nõus alla kirjutama lepingule, mis sätestas niivõrd visionäärseid põhimõtteid. Kaks suurt kosmoseriiki, USA ja Venemaa, kes panid alguse kosmose võidujooksule, ei ole kumbki Kuu lepingu osapooled. Eesti on ühinenud ainult avakosmoselepinguga 2010. aastal.

⁵⁶ Status of International Agreements Relating to Activities in Outer Space as at 1 January 2020. Arvutivõrgus: <https://www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/treatystatus/TreatiesStatus-2020E.pdf> (09.02.2021).

⁵⁷ Frakes, J. The Common Heritage of Mankind Principle and Deep Seabed, Outer Space, and Antarctica: Will Developed and Developing Nations Reach a Compromise. USA: University of Wisconsin 2003. lk 422.

⁵⁸ Frakes, J., lk 423.

Kuna Kuu leping ei ole leidnud rahvusvaheliselt laialdast aktsepteerimist, siis võib arutleda selle üle, kas varem jõustunud ja samu põhimõtteid sisaldanud avakosmoseleping on veel tänapäeval tõsiseltvõetav ja reaalselt kasutust leidev konventsioon. Kosmosega sarnanevad keskkonnad, mida on ka peetud inimkonna ühiseks pärandiks, on avameri ja Antarktika.⁵⁹ Tundub, et mida rohkem riigid saavad teadlikumaks nende alade potentsiaalsetest võimalustest ja kasutusviisidest, pole nad enam nii entusiastlikud, et sõlmida siduvaid rahvusvahelisi lepinguid, mis sätestavad teatud piirkondade kasutamist ja hoidmist inimkonna ühise pärandi põhimõtte alusel ning hoiduma sõjalistest tegevustest antud piirkondades. Kuigi avakosmoselepingu vastu võtmisel ei olnud riigid kosmosetehnoloogia arengu võimalustest nii hästi teadlikud ja konventsioon sai suurema vastuvõtu osaliseks kui Kuu leping, siis ei ole ka õige väita, et tegemist ei ole reaalselt kasutatava konventsiooniga. Avakosmoselepingut peetakse kosmoseõiguse konstitutsiooniks ja see on tänapäeval kindel õiguslik alus uute regulatsioonide vastuvõtmiseks. Palju mõisteid on küll jäetud lahtiseks ja ebaselgeks ning kosmosetegevused on konventsiooni loomisest alates palju muutunud. Puudub selgus lubatud ja mittelubatud tegevuste osas kosmoses, kuid avakosmoseleping annab siiski teatud pidepunkti, millele toetuda ja mille alusel hakata looma uusi regulatsioone kui tekib vajadus nende järele.

Kosmoseõiguse konventsioonid pärinevad 1960-1970. aastatest. Peale seda on lähtutud uuest lähenemisviisist ning võetakse vastu resolutsioone, juhiseid ja muid õiguslikult mittesiduvaid regulatsioone. Kronoloogiliselt võib jagada kosmosega seotud õigusloome järgnevalt:⁶⁰

- 1960. - 1980. aastad – lepingud;
- 1980. - 2000. aastad – resolutsioonid;
- 2000. - 2020. aastad – resolutsioonid, suunised;
- 2020. - aastad - ?

Kosmoseajastu algusaastatel loodi viis konventsiooni, mis on riikidele õiguslikult siduvad ja kehtivad tänase päevani. Enne UNCOPUOS asutamist võeti vastu ka erinevaid resolutsioone, mis eelnesid lepingutele. Peale 1980. aastat loodud õiguslikud instrumendid reguleerimaks kosmoses läbiviidavaid tegevusi on õiguslikult mittesiduvad ja vabatahtlikud. Kuid nad on

⁵⁹ Frakes, J. lk 409.

⁶⁰ Centre for International Law veebiseminar teemal „Outer Space and International Law“, Niklas Hedman ettekanne „Global Governance of Outer Space Activities – Multilateralism and the Role of COPUOS“, Arvutivõrgus: https://www.youtube.com/watch?v=ZozyB-KIXeE&ab_channel=CILNUS (22.01.2021).

siiski riikidele poliitiliselt siduvad, kuna on vastu võetud läbi ÜRO Peaassamblee.⁶¹ Ei ole teada milliste instrumentide vastuvõtmisega jätkatakse kosmosetegevuste reguleerimist alates aastast 2020, kuna riikide seas puudub üksmeel uute lepingute sõlmimiseks. Tõenäoliselt jätkuvad õiguslikult mittesiduvate regulatsioonide loomine.

⁶¹ Centre for International Law veebiseminar teemal „Outer Space and International Law“, Niklas Hedman ettekanne „Global Governance of Outer Space Activities – Multilateralism and the Role of COPUOS“, Arvutivõrgus: https://www.youtube.com/watch?v=ZozyB-KlXeE&ab_channel=CILNUS (22.01.2021).

2. RAHVUSVAHELISE ÕIGUSE KOHALDAMINE KOSMOSES

2.1 Kosmose sõjalised kasutusvõimalused

Kosmos on olnud sõjalisest seisukohast algusest peale väga oluline. Väidetud on isegi, et kosmos on alati olnud militariseeritud. Sõjalised kaalutlused olid kosmosesse sisenemise algsete jõupingutuste eesmärgiks ja on seda püsinud tänapäevani.⁶² Vaieldav on, kas paljud tegevused kosmoses on puhtalt ainult militaarsetel eesmärkidel, kuid otseselt või kaudselt on sõjalised huvid mängus. Probleeme tekitab kahesuguse otstarbega kosmosetehnoloogia kasutusvõimalused. Näiteks satelliitidel on võimekus täita tsiviilülesandeid ja nad võivad olla ka militaarse võimekusega. See tekitab raskusi eristamisel, millal ja mis satelliit täidab tsiviilülesandeid ja mis toimib militaarsetele eesmärkidele suunatuna. Tehnilise küsimusena puudub selge piir sõjaliste rakettide ja tsiviilotstarbeliste kanderakettide vahel. Keerukate relvade ehitamiseks kasutatavad tehnoloogiad on sageli sarnased või isegi identsed tehnoloogiatega, mis on vajalikud ka tsiviilotstarbega kosmoseprogrammide jaoks.⁶³

Kosmose sõjalistest kasutusvõimalustest rääkides on oluline eristada mõisteid kosmose militariseerimine ja kosmose relvastamine. Kosmose militariseerimine viitab kosmose kasutamisele märkimisväärsel arvul sõjaliste kosmoseaparaatide poolt. Kosmose relvastamine tähendab mis tahes ajavahemikul mis tahes seadme paigutamist kosmosesse inimtekkeliste sihtmärkide rünnakuks kosmoses ja/või maapealses keskkonnas. Vastavalt sellele tähendab kosmose militariseerimine kosmoseressursside kasutamist traditsiooniliste relvajõudude toetamiseks ja tõhususe tugevdamiseks. Kosmose relvastamine, mille põhielement on kosmoserelvade, sealhulgas antisatelliit (ASAT) ja antibalistiliste rakettide relvastuse väljatöötamine ja paigaldamine, tähendab relvastuse väljatöötamist ja paigaldamist kas kosmoses või Maa peal, sihtmärgiks kosmoses asuv objekt.⁶⁴

Avakosmoselepingus on rõhutatud, et kosmost tuleb kasutada kogu inimkonna hüvanguks ja rahuotstarbelistel eesmärkidel. Konsensust ei ole leitud selles, mida tähendab kosmose rahuotstarbeline kasutamine. Mõnede õigusteadlaste arvates tähendab see kosmose kasutamist “mittemilitaarsetel” eesmärkidel, ehk kõik sõjalise iseloomuga tegevused on kosmoses

⁶² Ferreira-Snyman, A., lk 495.

⁶³ Nyamuya Maogoto, J., Freeland, S. lk 1107.

⁶⁴ Zhao, Y., Jiang, S. lk 51.

keelatud. See tõlgendus aga ei kajastu riikide praktikas, mis hõlmab sõjalise või kaheksuguse kasutusega kaugseire ja sidesatelliitide paigutamist ümber Maa orbiidi. Kuna kosmoseajastu algusest alates on kaheksuguse kasutusega tehnoloogiate kosmoses kasutamise õiguspärasus üldtunnustatud, oleks katse seda nüüd keelata suure tõenäosusega asjatu ettevõtmine.⁶⁵

Mitu aastakümnet pärast inimkonna kosmose vallutamise algust ei ole olnud veel juhtumeid, kus üks riik oleks kosmoses aktiivselt kasutanud jõudu teise riigi vastu. Riigid on aga kosmosetehnoloogia tulekust alates kosmoses tegutsenud sõjaliste tegevuste mõttes passiivselt ning kosmosevarasid alles hakatakse üha enam kasutama relvakonfliktide aktiivse läbiviimise osana. Mitte ainult kosmosest kogutud teavet – näiteks kaugseire ja sidesatelliitide abil – kasutatakse sõjaliste tegevuste planeerimiseks Maal, vaid kosmosevarasid üldiselt kasutatakse ära sõjalistes tegevustes ja need on suurriikide relvajõudude lahutamatuks osaks. Kosmosetegevusi võib seega jaotada kaheks – passiivsed tegevused ehk satelliitide kasutamine sõjalistel eesmärkidel ning aktiivsed tegevused ehk kosmoserelvade testimine ja kasutamine.

Kosmoseajastu esimese 30 aasta jooksul on olnud kosmose peamine sõjaline kasutusotstarve side- ja luuretegevused, mida on võimaldanud satelliidid. 1. mail 1960. aastal tulistati NSVL kohal alla Ameerika U-2 lennuk, mille piloot Francis Gary Powers oli CIA luuremissioonil. Lennuki kaotus tähendas USA-s selliste lennureiside lõppu, jättes ameeriklased ilma ainsast fotograafilisest allikast NSVL sõjaväebaaside kohta. Kolm kuud hiljem täideti see tühimik, kui ameeriklased said edukalt kätte orbiidil oleva satelliidi poolt tehtud esimesed luurefotod. Need satelliidifotod pakkusid ameeriklastele rohkem informatsiooni NSVL sõjaväebaaside kohta kui kõik varasemad U-2 lennukid kokku. Sellega algas kosmose kasutamine sõjalistel ja riikliku julgeoleku eesmärkidel. Ka NSVL ei jäänud ameeriklastest kaugemale maha ja 1962. aasta aprillis ehk kaks aastat hiljem käivitasid nad oma esimese satelliidipõhise eelteabe kogumise.⁶⁶

Praegune sõjaline kosmosekasutus hõlmab kolme tüüpi satelliitide kasutamist: luure, side ja varajane hoiatamine. Luuresatelliidid on kõige tavalisemad ja enam kasutatavad satelliidid toetamaks sõjalisi tegevusi. Luuresatelliidid on võimelised pildistama väga hea eraldusvõimega fotosid, jälgima sidet (tegevus, mis on luurekogukonnale tuntud kui elektrooniline luure või

⁶⁵ Ferreira-Snyman, A., lk 497.

⁶⁶ Gleeson, P. K., Legal Aspects of the Use of Space in Space. Masters thesis, McGill University, Institute of Air and Space Law 2005, lk 15-16.

ELINT) ning toota igasugust vähem olulisemat, kuid sageli vajalikku teavet selliste asjade kohta nagu saagikus, vihma sadu jne.⁶⁷

Sidesatelliidid võimaldavad armeekomandöridel teostada kontrolli kaugete jõudude üle määral, mida varem polnud võimalik teha ning saada reaajas teavet üksuste edenemise või võimaliku vaenlase tegevuste kohta. Varajase hoiatuse satelliidid jälgivad vaenlase territooriumi raketiheitjate tuvastamiseks, pakkudes lisaminuteid hoiatusaega, mis võib osutuda sõjas ülioluliseks või mis veelgi olulisem, võib takistada esimese äkkrünnaku alustamist. Lisaks pakuvad meteoroloogilised satelliidid andmeid, mis on olulised sõjaliste operatsioonide läbiviimiseks ja kontinentidevaheliste ballistiliste raketide sihtimise kohandamiseks.⁶⁸

Põhimõtteliselt võib kosmost sõjaliselt kasutada samamoodi nagu maad, merd ja õhku: vaenlase ründamise baasina, materjalide allikana ja vaatlemise vaatepunktina. Kosmoserelvad võivad asuda kosmoses või maa peal ja need võivad olla suunatud sihtmärkidele mõlemas kohas. Niisiis on võimalikud kosmoserelvade variandid „kosmosest kosmosesse”, „kosmosest Maale”, „Maalt kosmosesse” või „Maalt-Maale” (läbi kosmose).⁶⁹ Enamik kosmose sõjalise kasutamise võimalustest keskenduvad aga ASAT relva ja ballistiliste raketide tõrjesüsteemidele. Seega võib kosmose sõjalise kasutamise võimalusi jagada kaheks, ühelt poolt kosmoserelvad ja teiselt poolt satelliidid. Mõiste "kosmoserelv" tähendust pole määratletud üheski praeguses kosmosealases konventsioonis. Kui järgida laia lähenemist, siis kosmoserelv kujutab endast "kosmose- ja maapealseid süsteeme, mis suudavad hävitada, kahjustada või häirida kosmosevarasid". Seevastu kitsam määratlus piiraks kosmoserelva määratlemist kui "kosmosesüsteem, mille konkreetne eesmärk on hävitada ja kahjustada objekti kosmoses".⁷⁰

Mõned kosmoserelvad kujutavad endast juriidilisi probleeme – tuumarelvadel põhinevad ballistiliste raketide tõrjesüsteemid rikuksid avakosmoselepingut, rääkimata konkreetsemalt tuumakatsetuste keelustamise lepingust ning ASAT relva kasutamine satelliidi hävitamiseks oleks aga kahtlemata agressiivne tegevus, mis on vastuolus ÜRO põhikirjaga.⁷¹ Vastuolu tekib, kui ASAT relva kasutatakse relvakonfliktis teise riigi satelliidi hävitamiseks ning selline tegevus ei ole lubatud jõu kasutamine, samuti ei ole kohaldatavad ka jõu kasutamise lubamise

⁶⁷ Reynolds, G., Merges, R., lk 23.

⁶⁸ *Ibidem*.

⁶⁹ Bormann, N. Sheehan, M. Securing Outer Space. International Relations Theory and the Politics of Space. Routledge, Taylor & Francis Group 2009, lk 27.

⁷⁰ Ferreira-Snyman, A., lk 510.

⁷¹ Reynolds, G., Merges, R., lk 22-23.

erandid. Kuna sõjalistel satelliitidel on sõjaajal jõudude suurendamise missioonides aktiivsem roll, on ASAT relvade kasutamine muutunud domineerivaks probleemiks. Nii USA kui ka NSVL arendasid ja katsetasid ASAT relvi 1970. ja 1980. aastatel. 2007. aastal põhjustas Hiina ASAT relva kasutamine ühe oma vananeva meteoroloogilise satelliidi vastu enneolematult palju kosmoseprügi. Märtsis 2019. aastal teatas India edukast satelliidi vastasest relvakatsest, hävitades ühe enda madalal orbiidil asuva satelliidi ja kuulutades avalikult, et on liitunud kosmose suurriikide eliitklubiga, kes on seda võimekust juba varem näidanud - Hiina, Venemaa ja USA.⁷² Selliste relvade kasutamine satelliitide hävitamisel tekitab palju kosmoseprügi, mis omakorda võib kaasa tuua teiste riikide kosmoseobjektide vigastamise või hävitamise. Rääkimata veel probleemidest, mis tagajärgi võib selline prügihulk tuua keskkonnale üldiselt.

2020. aastal tulid välja esimesed murelikud teated, et Venemaa on kasutanud kosmoses asuvat ASAT relva ehk relvade paigutamine ja nende kasutamine kosmoses ei ole enam midagi enneolematut.⁷³ Kuigi veel ei ole reaalset relvakonflikti kosmoses toimunud, siis esimeseks nõ kosmosesõjaks peetakse lahesõda ja täpsemalt 1991. aastal toimunud operatsiooni "Kõrbetorm", kui USA oma vägede rünnakus toetus sihtmärgi leidmiseks GPS-le.⁷⁴ See oli esimene kord, kui kosmosevarade väärtust mõisteti ning kasutati olulisel määral rünnakus vaenlase vastu. Samuti tunnistati, et kosmosetehnoloogia kasutamine loob ühtse strateegilise aluse abistamiseks sõjaliste strateegiate rakendamist.⁷⁵

Kuigi kosmoseajastu alguses kasutati kosmost luurepiltide saatmiseks, siis tänapäevaks on kosmose kasutusvõimalused suuresti muutunud ja täienenud ning tehnoloogia areneb meeletu kiirusega edasi. Paljud riigid toetuvad oma sõjalistes (ja ka tsiviilotstarbelistes) tegevustes kosmosele ning loodavad suuresti kosmosevaradele ja -tehnoloogiatele, et tagada Maal läbiviidavate sõjaliste operatsioonide edukus. Kosmosevaldkonna puhul on veel tegemist väljaarenemata valdkonnaga ning praktikas ei ole suudetud lahendada kõiki õiguslikke küsimusi, mis võivad tekkida kosmoserelvade ja satelliitide kasutamisega sõjaliste operatsioonide toetamiseks Maal või jõu kasutamise korral kosmoses. Järgnevas peatükis on analüüsitud lähemalt põhimõtteid, millega tuleb arvestada sõjaliste tegevuste läbiviimisel

⁷² Steer, C. Why Outer Space Matters for National and International Security. Canberra: ANU College of Law 2020, lk 3, 10.

⁷³ UK and US say Russia fired a satellite weapon in space – BBC 23.07.2020. Arvutivõrgus: <https://www.bbc.com/news/world-europe-53518238> (06.03.2021).

⁷⁴ Greenemeier, L. GPS and the World's First "Space War". Scientific American, 2016. Arvutivõrgus: <https://www.scientificamerican.com/article/gps-and-the-world-s-first-space-war/> (03.03.2021).

⁷⁵ Nyamuya Maogoto, J., Freeland, S. lk 1107.

kosmoses ning asjaolusid miks nende põhimõtete rakendamine on tekitanud riikide seas vaidlusi ja eriarvamusi.

2.2 Kosmosetegevusi reguleerivad põhimõtted

Kosmoseõiguse konventsioonid, eesotsas avakosmoselepinguga, sätestavad põhimõtteid, millega tuleb arvestada kosmose kasutamisel ja uurimisel. Lisaks kosmoseõiguses eraldi sätestatud põhimõtetele kehtivad kosmoses ka rahvusvahelise õiguse üldpõhimõtted. Avakosmoselepingu artikkel III kinnitab, et kosmost, sealhulgas Kuud ja teisi taevakehasid, uuritakse ja kasutatakse kooskõlas ÜRO põhikirja ja muu rahvusvahelise õigusega. Relvakonfliktide tekkimise kontekstis on oluline, et kosmoses järgitakse ka rahvusvahelise humanitaarõiguse põhimõtteid. Rahvusvaheline Kohus (*International Court of Justice*) väljendas oma 8. juuli 1996. aasta nõuandvas arvamuses⁷⁶ tuumarelvadega ähvardamise või nende kasutamise õiguspärasuse kohta et rahvusvaheline humanitaarõigus on kohaldatav ka kosmoses. Kohus leidis, et rahvusvaheline humanitaarõigus kehtib igasuguse sõjapidamise ja igasuguste relvade suhtes, nii nende suhtes mis loodi minevikus, mis on olemas praegu ja mis kavatakse luua tulevikus. Seega, kuigi õigus näib mõnikord olevat aegunud ja asjakohatu, võib väita, et relvakonfliktiõigus on tegelikult suhteliselt dünaamiline, paindlik ja kindlasti ei jää see alla tehnoloogia kiirele arengule.⁷⁷ Kõiki tulevikus loodavaid tehnoloogilisi võimalusi ei ole muidugi võimalik õigusnormidega ette ära reguleerida, kuid õigus peab suutma ka tehnoloogial kannul käia. Kosmosevaldkonnas tuleb arvestada kosmose erilisema keskkonnaga ja analüüsida igat tegevust eraldi, mil määral on võimalik rahvusvahelist humanitaarõigust kohaldada kosmoses. Kosmoses on inimesed tegutsenud vähem kui 100 aastat, aga teistes sõjapidamisdoomeenides on õigus arenenud sadu ja tuhandeid aastaid. Arusaadavalt ei anna kehtiv õigus koheseid vastuseid kõikidele küsimustele, mis võivad tekkida inimtegevuse tagajärjel kosmoses.

Kuigi sõjaliste tegevuste läbiviimisel kosmoses tuleb arvestada lisaks ka rahvusvahelise õiguse põhimõtetega, siis olulisemad põhimõtted kosmose kasutamisel tulenevad kosmoseõigusest – kosmose vabaduse põhimõte ja kosmose rahuotstarbelisel eesmärgil kasutamise põhimõte.

⁷⁶ Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons. Advisory Opinion, ICJ Reports 1996. p 86.

⁷⁷ Fernandez, G. B. Where No War Has Gone before: Outer Space and the Adequacy of the Current Law of Armed Conflict. USA: Air and Space Law at the University of Mississippi School of Law 2019, lk 276.

Kosmoseõiguse konventsioonid rõhutavad, et kosmost tohib küll kasutada, aga ei tohi omandada ning kosmose kasutamine peab toimuma kogu inimkonna hüvanguks. Kosmosetegevused, eriti sõjalised, on kosmoseõiguse konventsioonide loomise algusest palju muutunud ning ei ole selge kuidas rakendada neid põhimõtteid. Järgnevates alapeatükkides on anaüüsitud lähemalt kahte olulist põhimõtet, mis seostub ka sõjaliste tegevuste läbiviimisega ning mis tekitavad palju vaidlusi just oma ebaselguse ja ebamäärasuse tõttu.

2.2.1 Kosmose vabaduse põhimõte

Kosmosest rääkides tekib ka küsimus kosmose staatuse kohta. Suveräänne võrdsus ja kosmose mitteomandamise võimalus on omavahel seotud põhimõtted, kui rääkida kosmose vabaduse põhimõttest. Frans von der Dunk on öelnud kosmose kohta, et “see ei kuulu kellelegi, keegi ei saa seda koloniseerida, kuid kõik saavad sellest kasu”.⁷⁸ Kellelgi ei ole võimalik tükikest kosmost omandada või okupeerida, kuid kõikidel riikidel on võimalus kosmoses tegutseda ja seda kasutada ning uurida.

Kosmose vabaduse põhimõte oli algselt kirja pandud ÜRO Peaassamblee resolutsioonides, mis eelnesid avakosmoselepingu vastu võtmisele. Avakosmoselepingu artikkel II ütleb, et riigid ei saa kosmost, sealhulgas Kuud ja teisi taevakehasid, hõivata ega muul viisil omandada suveräänsusnõude alusel. Seega on keelatud igasugused suveräänsed või territoriaalsed nõuded kosmosele. Sama lepingu artikkel I sätestab teisegi olulise põhimõtte – kosmose puhul on tegemist kogu inimkorra pärandiga, mida uuritakse kõikide riikide kasuks ja hüvanguks. Need kaks artiklit kinnitavad arusaama, et kosmost ei saa omandada oma võimu alla ükski suveräänne riik ja see kuulub kõikidele riikidele.

Avakosmoselepingu artikkel II sisaldab fraasi “ega muul viisil omandada suveräänsusnõude alusel”, mis lisati lepingusse selleks, et välistada kõik võimalikud territooriumi omandamise viisid kosmoses. Üldine üksmeel valitseb artikkel II osas, mis dikteerib üksnes territoriaalse suveräänsuse teostamise keelamist kosmoses ja mitte ühegi teise suveräänsuse õiguse kaotamist, mida riigid võivad oma rahvusvahelise õiguse alusel teostada kosmoses.⁷⁹

⁷⁸ Rathore, E., Biswanath, G. Emergence of Jus Cogens Principles in Outer Space Law. London: Taylor&Francise Online 2020, lk 11.

⁷⁹ Paliouras, Z. A. The Non-Appropriation Principle: The Grundnorm of International Space Law. Cambridge: Cambridge University Press 2014, lk 44.

Ehkki NSVL ei olnud taotlenud Sputnik 1 missiooni läbiviimiseks teiste riikide nõusolekut, ei olnud märkimisväärset protesti selle üle, et see mission oleks rikkunud ühegi riigi suveräänsust kui satelliit tiirles Maa orbiidil. See rahvusvaheline tegevus kinnitas, et sellel uuel inimtegevusel kosmoses puudusid suveräänsuse elemendid, mis olid maa, mere ja õhuruumi reguleeriva rahvusvahelise õiguse põhimõtete kohaselt juba hästi välja kujunenud. Avakosmoselepingu valmimise ajaks olid nii USA kui ka NSVL tegelenud laiaulatusliku kosmosetegevusega ja sellegipoolest ei olnud kumbki nõudnud suveräänsust kosmose mis tahes osas, kaasa arvatud taevakehade üle.⁸⁰

Sisuliselt olid riigid, sealhulgas mõlemad tolleaegsed kosmose suurriigid nõustunud, et kosmost tuleb pidada kui *res communis omnium*.⁸¹ See tähendab kui ala, mis on kättesaadav pigem kõigile kui ainult eksklusiiivseks kasutamiseks.⁸² Kosmost ei ole võimalik pidada alaks, mis on *terra nullius* ehk territoorium, mis ei kuulu kellelegi ja seetõttu võib territooriumi okupeerida. Seda seeõttu, et kosmose üle tõhusa kontrolli teostamine on võimatu arvestades tema unikaalset keskkonda.⁸³ Samas ei tea me ette, kuidas kosmosetehnoloogia on võimeline edasi arenema ja ei saa välistada, et ühel hetkel soovivad ka riigid teatud ala kosmosekeskkonnast ametlikult endale saada.

Kosmose mitteomandamise põhimõte on jõudnud ka rahvusvahelise tavaõiguse staatusesse, tulenevalt riikide järjepidevast praktikast mitte nõuda suveräänsust ühegi kosmose fragmendi suhtes.⁸⁴ Õigusteadlased on pidanud kosmose mitteomandamise põhimõtet ka *jus cogens* normiks, seda seetõttu, et tegemist on rahvusvahelises kosmoseõiguses niivõrd olulise normiga.⁸⁵ Mainitud on ka, et antud põhimõtet tuleks pidada *jus cogens* normideks vastavalt "ülemaailmsele avalikule huvile", mida see norm kaitseb ja tagab.⁸⁶ Kuigi neid argumente toetab riikide järjepidev praktika ja territoriaalsete nõuete puudumine, siis kohtupraktikat antud põhimõtte kinnitamisel *jus cogens* normina ei ole. Nõustuda saab, et tegemist on olulise põhimõttega, kuid küsimus kas seda saab pidada *jus cogens* normiks, vajab rohkem analüüsimist ning antud magistritöö ulatust arvestades, ei ole tegemist fundamentaalse

⁸⁰ Freeland 2016, lk 39-40.

⁸¹ Freeland 2016, lk 39.

⁸² Reynolds, G., Merges, R., lk 78.

⁸³ Paliouras, Z. A., lk 41-42.

⁸⁴ Paliouras, Z. A., lk 44.

⁸⁵ Rathore, E., Biswanath, G., lk 16.

⁸⁶ Oralova, Y. Jus Cogens Norms in International Space Law. Rome: Mediterranean Center of Social and Educational Research 2015, lk 426.

küsimusega, millele on vajadus leida antud töös vastus. Kosmose mitteomandamise põhimõttest mõnevõrra rohkem vaidlusi on tekitanud kosmose rahuotstarbelisel eesmärgil kasutamise põhimõte, mida otseselt ei ole peetud rahvusvahelise tavaõiguse osaks.

2.2.2 Kosmose rahuotstarbelisel eesmärgil kasutamine

Kosmose kasutamine ja uurimine üksnes rahuotstarbelisel eesmärgil on sätestatud avakosmoselepingu artiklites IV, IX ja XI. Nendes artiklites rõhutatakse eranditult kosmose rahumeelset kasutamist. Selline väljend võeti üle Antarktika lepingust, mis koostati ja võeti vastu peaaegu samaaegselt kui inimkond alles hakkas kosmost uurima. Antarktika leping nõudis sisuliselt antud piirkonna täielikku demilitariseerimist. Tähelepanuväärne on, et erinevalt teistest avakosmoselepingu sätetest on artikli IV lõikes 2 viidatud, et lepingu osalisriigid kasutavad Kuud ja teisi taevakehi üksnes rahuotstarbelistel eesmärkidel ning välja ei ole toodud kosmost kui üldist keskkonda. See tähendab, et artikli IV lõike 2 reguleerimisala ei hõlma niinimetatud „tühja ruumi” taevakehade vahel. Seetõttu kehtivad selles sättes sisalduvad ettekirjutused ainult taevakehade, sealhulgas Kuu kohta.⁸⁷ Samas lepingu artikkel XI räägib kosmose rahuotstarbelisest uurimisest ja kasutamisest ehk üldisest keskkonnast, kuhu kuuluvad lisaks ka Kuu ja teised taevakehad. Artikkel IV on oma sõnastuses vastuoluline ning vastuseta jääb küsimus kuivõrd on lubatud sõjalised tegevused kosmoses kui suuremas keskkonnas, mitte ainult Kuul ja teistel taevakehadel.

Mõistes kosmose kui sõjaliste operatsioonide läbiviimise keskkonna väärtust, hakkasid nii NSVL kui ka USA nõrgendama arusaama, et kosmost tuleks uurida ja kasutada üksnes rahuotstarbelistel eesmärkidel.⁸⁸ Peaaegu kohe, kui see põhimõte sätestati kosmoseõiguses, muutus see põhimõte vastuoluliseks ning oletuste ja erinevate tõlgenduste subjektiks – endiselt jätkuvad vaidlused selle üle, kas see viitab “mittesõjalisele” või “mitteagressiivsele” tegevusele.⁸⁹

USA on kosmoseajastu algusest kuni tänapäevani säilitanud ametliku seisukoha, et “kosmose rahuotstarbeline kasutamine” tähendab “mitteagressiivset” ehk ei pooldatud “mittesõjalist”

⁸⁷ Mačák, K. Military Space Operations. The Hague: T.M.C. Asser Press 2020, lk 8.

⁸⁸ Jakhu, R. S., Chen, K.-W., Goswami, B., lk 27.

⁸⁹ Freeland 2016, lk 42.

lähenedist. USA on varasemalt ka teinud avaldusi kosmosetegevuse rahvusvahelise kontrolli kohta, mis näis toetavat seisukohta, et kosmost tuleks kasutada ainult “mittesõjalistel” eesmärkidel. Erinevalt nendest varajastest ettepanekutest, oli USA kosmosepoliitika eesmärk avakosmoselepingu eelsel perioodil saavutada rahvusvaheline tunnustus luuresatelliitide õiguspärasusele, samal ajal takistades neid varasid ohustavat sõjalist kosmosetegevust.⁹⁰ USA pooldas seega seisukohta, et teatud passiivsed sõjalised tegevused on kosmoses lubatud. Kui tõlgendada kosmose rahuotstarbelisel eesmärgil kasutamist kui “mittesõjalist” kasutamist, siis tekib väga palju küsimusi ja segadust just kahesuguse otstarbega satelliitide kasutamisel, mis täidavad nii tsiviil- kui ka militaarfunktsiooni. Seevastu, ühe osana diplomaatilisest käigust USA luuresatelliitide keelustamiseks, oli NSVL esialgu vähemalt avalikult seisukohal, et kosmose rahuotstarbeline kasutamine tähendab “mittesõjalist” ja seega on igasugune sõjaline tegevus kosmoses keelatud. Kuigi NSVL ametlik seisukoht oli, et nende enda tegevused kosmoses on kõik rahumeelsed ja teaduslikel eesmärkidel sooritatud, siis lõpuks nende seisukoht pehmenes kui nende enda militaarsatelliitide programm saavutas edu.⁹¹

Kosmose rahuotstarbelise kasutamise tõlgendamisel kui “mitteagressiivne” kasuks räägib veel riikide praktika, kes on kosmoseajastu algusest peale lubanud kosmost kasutada sõjalistel eesmärkidel. Riigid saadavad kosmosesse satelliite, mis on kasutusel kahesugusel otstarbel ja testivad ASAT relvasid, mis kõik viitab riikide valitsevale seisukohale, et kosmose rahuotstarbeline kasutamine tähendab kosmose “mitteagressiivset” kasutamist. Avakosmoselepingu artikkel IV ütleb, et keelatud ei ole kasutada kombatante teaduslikul uurimistööl või muudel rahuotstarbelistel eesmärkidel. Sama artikli järgi on keelatud viia Maa orbiidile tuumarelvade või muud liiki massihävitusrelvade kandvaid objekte ehk selliseid relvi peetakse agressiivseteks. Samas tavarelvastuse kohta ei ütle avakosmoseleping sõnagi ning jätab selle küsimuse lahtiseks ehk ei anna alust väita, et tänapäeval kasutuses olevat relvastust on keelatud kasutada kosmoses. Seega avakosmoseleping ei anna ühest vastust, mida võib pidada kosmose rahuotstarbeliseks kasutamiseks, arvestades seda, et artikkel IV keelab küll teatud relvade paigutamise Maa orbiidile, aga tavarelvastus on lubatud ning kombatantide kasutamine teaduslikul uurimustööl on ka lubatud.

Kosmoseõiguse kommentaatorid pooldavad pigem väidet, kuid mitte täiesti üksmeelselt, et kosmose rahuotstarbelistel eesmärkidel kasutamine tähendab “mittesõjalist” kasutamist.⁹² See

⁹⁰ Nyamuya Maogoto, J., Freeland, S. lk 1100.

⁹¹ *Ibidem*.

⁹² Freeland 2016, lk 45.

on paratamatus, et kosmose tsiviil- ja teadustegevuse kõrval kasvab kosmose sõjaline kasutamine tulevikus veelgi enam. Riikide tegevused on liialt seotud kosmosevaradest saadava kasuga ja “mittesõjalise” kursi saavutamiseks puudub riikidel üksmeel ja poliitiline tahe. Seetõttu ongi eelistatud kosmose rahuotstarbeliste tegevuste eesmärgi tõlgendamisel USA ja lääneriikide seisukoht, et termin “rahuotstarbeline” tähendab “mitteagressiivne”. Selline tõlgendus on kooskõlas ÜRO põhikirjas tehtud erisustega vastavalt peatükis VI, mis sätestab tülide rahumeelse lahendamise ning peatükis VII, mis sätestab tegevused rahu ohustamise, rahu rikkumise ja agressiooniaktide puhul.⁹³

Magistritöö autor on seisukohal, et kosmose rahuotstarbelisel eesmärgil kasutamine tähendab “mittesõjalist” kasutamist ja sõjalisi tegevusi tuleks piirata. Kuigi termin “rahuotstarbeline” ei ole kosmoseõiguse konventsioonides täpselt defineeritud ning jäetud on ruumi erinevateks tõlgendusteks ja sellega seotud vaidlusteks, siis käesoleval hetkel tuleb lähtuda antud mõiste tõlgendamisel riikide praktikast. Kosmoseajastu alguses kasutati kosmost sõjalisteks tegevusteks ja sellised tegevused on jätkunud ning arenenud edasi kuni tänapäevani. Suure tõenäosusega mitte-agressiivseid sõjalisi tegevusi ei ole võimalik ära keelata, kuna tänapäeva maailm ja riikide relvajõud on tugevalt sõltuvad kosmosevaradest ning nendest saadavast kasust. Kuivõrd kosmose “mitteagressiivne” kasutamine hõlmab tegeliku jõu kasutamist kosmoses või läbi kosmose, on analüüsitud järgmises peatükis.

2.3 Jõu kasutamine kosmoseobjektide vastu

Jõu kasutamise legitiimsust käsitleb *jus ad bellum*, mis läbi ÜRO põhikirja kehtestab riikidevahelise jõu kasutamise keelu kahe erandiga. ÜRO põhikirja artikkel 2 (4) sätestab selge keelu jõu kasutamise kohta ning artiklitest 42 ja 51 tulenevad erandid, et jõudu võib kasutada Julgeolekunõukoja nõusolekul ning individuaalse või kollektiivse enesekaitse teostamisel. Relvakonfliktide korral on asjakohased ka rahvusvahelise humanitaarõiguse sätted, mida on võimalik ka kohaldada relvakonfliktide tekkimisel kosmoses. Rahvusvaheline humanitaarõigus ehk *jus in bello*, keskendub jõu legitiimsema kasutamise ulatuse piiramisele.⁹⁴ Käesolevas

⁹³ Ferreira-Snyman, A., lk 497.

⁹⁴ Von der Dunk, F. G. Armed Conflicts in Outer Space: Which Law Applies? USA: Stockton Center for International Law 2021, lk 203.

peatükis magistr töö autor uurib lähemalt kas rahvusvahelise õiguse regulatsioonid on piisavad, et toime tulla väljakutsetega, mida kosmos pakub.

ÜRO põhikirja artikli 51 kohaselt on enesekaitse lubatud, kui ÜRO liikme vastu toimub relvastatud rünnak. Samas ei ole konkreetselt ära määratletud, et mida loetakse relvastatud rünnakuks. Praktika näitab, et enesekaitseõigus on seotud ka jõu kasutamisega riigi jurisdiktsiooni alla kuuluvate rajatiste ja objektide vastu, mitte ainult selle füüsilise territooriumi suhtes.⁹⁵ Iga kosmosesse lastud objekt registreeritakse tavaliselt riigi poolt, kes selle objekti sinna saadab. UCS satelliitide andmebaasi andmetel on Maa orbiidil peaaegu 3400 satelliiti⁹⁶ ning selline registreerimine loob erilise seose selle riigi vahel, kes satelliidi kosmosesse saatis ja registreeritud objekti vahel. Kui selline seos on loodud, saavad riigid õiguspäraselt teostada enesekaitseõigust, et reageerida rünnakutele nende kosmoseobjektide vastu. Sellest vaatenurgast on enesekaitseõigus teostamine kosmoses analoogne avamerel olevate laevade või väljaspool riiklikku õhuruumi lendavate õhusõidukite kaitsega.⁹⁷ Antud asjolu muudab keeruliseks erasektori järjest kasvav kaasatus kosmosevaldkonnas. Kui varasemalt oli kosmosealane võimekus ainult riikidel, siis tänapäeval on erasektoril tekkinud võimalused siseneda kosmosevaldkonda. Antud magistr töö on analüüsitud siiski ainult riikide võimalusi teostada sõjalisi tegevusi kosmoses.

Ühed haavatavamad ja tähtsamad objektid kosmoses, mille vastu rünnakuid teostada, on satelliidid ning teatud tüüpi rünnakute puhul võib tekkida küsitavusi kas tegemist on just relvastatud rünnakuga. Satelliite saab rünnata kasutades 1) kineetilisi ja muid hävitavaid vahendeid ning 2) mittekineetilisi vahendeid. Kineetiliste ja muude hävitavate vahendite hulka kuuluvad tuumaplahvatused, ASAT relvad, mikrosatelliidid ja ballistilised raketid. Mittekineetilised viisid satelliitide ründamiseks on küberrünnakud, elektrooniline segamine ja sekkumine ning laseritega pimestamine.⁹⁸

Kineetiliste vahendite kasutamise eesmärgiks on satelliitide hävitamine. ASAT relvade kasutamise korral ei teki kahtlustki, et tegemist ei ole satelliitide vastase rünnakuga, kuna nende relvade ainsaks eesmärgiks on satelliidi hävitamine. Tuumaplahvatusi on võimalik kasutada

⁹⁵ Martin, A.-S. State's Right to Self-Defence in Outer Space. A New Challenge for NATO's Deterrence, arvutivõrgus: <https://www.japcc.org/states-right-to-self-defence-in-outer-space/> (22.03.2021).

⁹⁶ Union of Concerned Scientists (UCS) Satellite Database. Arvutivõrgus: <https://www.ucsusa.org/resources/satellite-database> (22.03.2021).

⁹⁷ Tronchetti F. lk 93.

⁹⁸ Tronchetti F. lk 110-112.

kosmoses satelliitide hävitamiseks ja mikrosatelliitidega on kerge kosmoses manööverdada, et läheneda teisele satelliidile ning tekitada kokkupõrge või takistada tal infoedastust. Ballistiliste rakettide esmane eesmärk ei ole küll satelliitide ründamine, kuid neid on võimalik kasutada kui ASAT relva.

Kasutades kineetilisi vahendeid satelliitide hävitamiseks, ei ole kahtlust, et antud tegevust ei saaks tõlgendada kui relvastatud rünnakut. Esiteks tegevus on relvastatud ja satelliit hävitatakse seadme abil, mis on kahtlemata relv. Teiseks, tegevuse eesmärk on puhtalt ründav. Ründaja ei saa väita, et satelliidi hävitamine oli tahtmatu või juhuslik. Kolmandaks, satelliit on hävitatud.⁹⁹ Palju keerulisem on relvastatud rünnakuna käsitleda sellist rünnakut, kus on kasutatud mittekonventsionaalseid relvi.

Küberrünnakute ja segamis- ning sekkumisseadmete kasutamise korral ei pruugi satelliit täielikult hävida, kuid need tegevused mõjutavad satelliidi funktsionaalsust ja häirivad tema tööd. F. Tronchetti leidis oma artiklis, et mittekineetiliste vahendite kasutamise korral on ruumi argumenteerida relvastatud rünnaku tegeliku toimumise üle, kuid enesekaitseks tegutsemise õigustamiseks võib osutuda vajalikuks näiteks selliste tegevuste korduvus ja pahatahtlikud kavatsused.¹⁰⁰ Üks põhjus, miks mittekineetilised relvad erilist ohtu kujutavad, on see, et kuigi ASAT-tehnoloogia võimekust võib valitsusvälistele osalejatele mitte olla, siis küberrünnakute võimekusele võivad nad ligi pääseda.¹⁰¹

Mittekineetiliste vahendite kasutamine satelliitide ja teiste kosmoseobjektide ründamiseks tekitavad rohkem õiguslikke küsitavusi kui kineetiliste vahendite kasutamine. Esiteks, kas tegemist on relvastatud rünnakuga, kui suurel määral tuleb üldse satelliitide tegevust mõjutada, et seda käsitleda kui rünnakut, kes on rünnaku korraldamise taga ning kuivõrd oleks sõjalise jõu kasutamine enesekaitseõiguse teostamise korral proportsionaalne. Palju on vastamata küsimusi kuidas käituda, kui riigi kosmosevarad on sattunud mittekineetiliste vahendite poolt korraldatud rünnakute ohvriks ja rahvusvahelises õiguses puuduvad hetkel nendele küsimustele selged vastused.

⁹⁹ Tronchetti F. lk 114.

¹⁰⁰ Tronchetti F. lk 113.

¹⁰¹ Stephens, D., Steer, C. Conflicts in Space: International Humanitarian Law and its Application to Space Warfare. Montreal: McGill Annals of Air and Space Law 2016, lk 7.

Käesoleval hetkel ei ole kosmoses veel aset leidnud relvakonflikte, kuid nende tekkimise võimalus tulevikus on üpriski kõrge tulenevalt kosmosevarade tähtsusest ning kosmose üha suurenevast militariseerimisest. Üles jääb siiski küsimus, et millised tegevused, v.a kineetiliste vahendite kasutamine, on tõlgendatavad jõu kasutamisenä. Kas tahtlik sekkumine sõjaväeluure või sidet pakkuva satelliidi töösse tähendab jõu kasutamist? Mis siis, kui see sekkumine on ajutine ja ei hõlma nimetatud satelliidi kineetilist hävitamist? Kas sekkumine, mis tähendab satelliidi saatmist kavandatult orbiidilt eemale, tähendab jõu kasutamist? Kuid kuidas tõlgendada satelliitide endi kasutamise õiguslikku olemust kui neid kasutatakse lahingutõhususe tugevdamiseks relvakonfliktides, mis ei hõlma otseselt jõu kasutamist. Väidetud on, et ka selline satelliitide kasutamine relvakonfliktides on rahvusvahelise õiguse järgi jõu kasutamine, kuna see võib tagada sõjalist edu ning tuua kaasa rasked tagajärjed, mis on võrreldavad relvastatud jõu kasutamise tagajärgedega.¹⁰² Rahvusvaheline Kohus leidis *Nicaragua* kohtuasjas, et kui klassikalist näidet ÜRO põhikirja artikli 51 tähenduses tuleb pidada relvastatud rünnakuks, mille korraldavad relvajõud, siis kvalifitseerub analoogia põhjal ka teatud tegevus relvastatud rünnakuks, kui “selle ulatus ja mõju” võib võrrelda relvajõudude poolt korraldatud tavalise rünnakuga.¹⁰³ Satelliitide mõjutamise viise on erinevaid ning nii kaua kuni ei ole reaalseid olukordi kosmoses juhtunud, ei tea ette kuidas riigid võivad reageerida ning tõlgendada jõu kasutamist.

Sõjapidamise reeglid ja tavad ei anna konkreetset territoriaalset piirangut, mis kehtiks nii piirkonnas, kus sõjaline tegevus tegelikult toimub, kui ka teistele piirkondadele, mida selline tegevus mõjutab. Kui otsene sõjategevus toimub ühes piirkonnas, kuid selle mõju avaldub mujal asuvatele tsiviilisikutele, siis on asjakohane analüüsida, kas selline tegevus on kooskõlas näiteks proportsionaalsuse põhimõttega. Sellest tulenevalt allub *prima facie* igasugune kosmoses toimuv sõjaline tegevus *jus in bello* printsiipidele, mitte ainult selle otsese tegevuse tõttu, vaid ka selle mõju ulatuse suhtes mujale, sealhulgas Maa peale.¹⁰⁴

Relvakonfliktiõiguse üldeesmärk ei ole jõu kasutamise keelamine, vaid pigem selle võimalik piiramine. Kuna relvakonfliktid sellegipoolest toimuvad, siis tuleb piirata nende katastroofilisi tagajärgi nii palju kui võimalik.¹⁰⁵ Kõigis neljas Genfi konventsiooni artiklis 1 on sätestatud, et

¹⁰² Zhao, Y., Jiang, S. lk 53.

¹⁰³ Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), ICJ Reports 1986, p 195.

¹⁰⁴ Freeland, S. Peaceful Purposes? Governing the Military Uses of Outer Space. European Journal of Law Reform 2016, lk 46.

¹⁰⁵ Von der Dunk, F. G., lk 201.

lepingupooled kohustuvad käesolevat konventsiooni järgima ja tagama selle järgimise igas olukorras.¹⁰⁶ Fraas „igas olukorras” on kõikehõlmav ja laieneb seetõttu kõikidele kohtadele, kus võib tekkida relvakonflikt, sealhulgas kosmoses.¹⁰⁷

Inimlikkuse ja sõjalise vajalikkuse üldpõhimõtted on rahvusvahelises humanitaarõiguses tuntud ja need on aluseks operatiivotsuste tegemisel konflikti ajal – otsused selle kohta keda või mida võib pidada sihtmärgiks, millised relvad ja vahendid võivad olla vastuvõetavad ning milliseid piire ja ettevaatusabinõusid tuleb rakendada. Kuna sellised otsused on kaudsed ja sõltuvad paljudest muutuvatest teguritest, pole õige toimimisviisi määramiseks lihtsat valemit. Need üldpõhimõtted kehtivad oma üldise olemuse tõttu igasuguste konfliktide suhtes – maal, merel, õhus ja ka kosmoses. Vajalikkuse põhimõtte nõuab, et jõu kasutamist konflikti ajal saab õigustada kui hädavajalikku või äärmiselt vajalikku, et saavutada konflikti otsesed eesmärgid. Näiteks vastase alistamise korral jõu kasutamise proportsionaalsus eesmärgi saavutamiseks ning mitte põhjustada tarbetuid kannatusi. Inimlikkuse põhimõtte nõuab, et kõik konflikti ajal tehtavad toimingud toimuksid minimaalse inimkaotusega, inimlikkuse miinimumnõuete tagamisega haavatud või tabatud combatantide suhtes ning konfliktis mitteosalevate tsiviilisikute maksimaalse võimaliku kaitse tagamisega. Kuna need kaks üldpõhimõtet kujutavad endast kaht potentsiaalselt vastandlikku normi ja nende üldise olemuse tõttu võib nende rakendamine konkreetsetes situatsioonides olla keeruline. Seetõttu tuleb rünnakute puhul arvestada veel rünnaku eristamise, proportsionaalsuse ja ettevaatuse põhimõttega, mis oma olemuselt on ka üldised rahvusvahelise humanitaarõiguse põhimõtted.¹⁰⁸

Suurimad raskused seisnevad konkreetsetes väljakutsetes, mida kosmose keskkond esitab maismaa keskkonna jaoks väljatöötatud humanitaarõiguse reeglite kohaldamisel. Rahvusvahelise humanitaarõiguse rakendamise korral kosmoses võivad esile kerkida erinevad õiguslikud probleemid, mis on seotud kahesuguse kasutusega satelliitidega, astronautide staatusega ning sõjapidamise viiside ja meetodite mõju avaldumisega ümbritsevale keskkonnale mida on lähemalt analüüsitud järgnevates alapeatükkides.

¹⁰⁶ 12. augusti 1949 Genfi (I) konventsioon haavatud ja haigete sõjaväelaste olukorra parandamise kohta maismaal - RT II 1999, 17, 107.

¹⁰⁷ Mačák, K. lk 11.

¹⁰⁸ Stephens, D., Steer, C. lk 12-13.

2.3.1 Tsiviil- ja militaarobjektide ning isikute eristamine

Kosmoseteaduse ja -tehnoloogiate kahesuguse kasutusega olemus loob ebaselgust ja tekitab raskusi kosmose rahuotstarbelise ja sõjalise kasutamise eristamisel. Kahesuguse kasutusega satelliitide kasutamine on üha levinum ning see tekitab relvakonfliktides raskusi, kuna vara, mis esmapilgul võiks olla sõjaliseks sihtmärgiks, võib samaaegselt olla kasutusel tsiviilotstarbelisel eesmärgil. Genfi konventsiooni I lisaprotokolli¹⁰⁹ artikkel 48 sätestab, et tsiviilelanikkonna ja tsiviilobjektide austamise ja kaitse tagamiseks peavad konfliktiosalised alati eristama tsiviilisikuid ja kombatannte ning tsiviilobjekte ja sõjalisi sihtmärke, ja sellest tulenevalt suunama oma operatsioonid üksnes sõjaliste sihtmärkide vastu.

Sõjalised operatsioonid kosmoses ähvardaksid tsiviilisikuid mitte otseselt, vaid läbi satelliitsüsteemide häirimise, mis toetavad tegevusi maapinnal. Näiteks GPS-i blokeeritud rünnak ei tapaks kosmoses otseselt ühtegi tsiviilisikut. Kuid see põhjustaks kahjusid kohapeal halvates transpordivõrke – näiteks lennu- ja laevajuhtimissüsteeme või isegi üksikuid autojuhte. Sidesatelliitide ründamine võib tsiviilmajandusele kulusid tekitada peatades finantstehingud, takistades kõne- ja andmesidet ning aeglustades interneti kiirust.¹¹⁰ Järgnev näide toob selgelt esile põhjuse miks tekib kahesuguse kasutusega seotud rajatiste vastu suunatud mis tahes rünnakute õigusliku analüüsi teostamisel raskusi. NATO 1999. aasta pommitamiskampaania ajal, mille eesmärk oli sundida Serbia relvajõude Kosovost lahkuma, oli üheks relvastatud rünnaku sihtmärgiks Serbia tele- ja raadiojaam Belgradis. NATO raketid hävitasid jaama 23. aprillil 1999. aastal, põhjustades märkimisväärsed, ja ainult tsiviilelanike, inimkaotusi. Tele- ja raadiojaama pommitamine oli osa kavandatud rünnakust, mille eesmärgiks oli endise Jugoslaavia valitsuse C3 (juhtimis- ja sidesüsteemi) võrgu rikkumine ja hävitamine. NATO ametnikud põhjendasid seda rünnakut seoses sõjalise ja tsiviilotstarbelise kahesuguse kasutusega, milleks sidesüsteemi rutiinselt kasutati.¹¹¹

Arvestades kosmosetehnoloogiate kahesuguse otstarbelise kasutuse eripära ning satelliitide kui kosmosevarade sõjalist tähtsust, tekivad küsimused, millistel asjaoludel võib selliseid kosmosevarasid üldse pidada õigustatud sihtmärgiks relvastatud rünnaku korral. Genfi konventsiooni I lisaprotokolli artikli 52 kohaselt kui tekib kahtlus, kas tavaliselt tsiviilotstarbel

¹⁰⁹ 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta - RT II 1999, 21, 121.

¹¹⁰ Yoo, J. Rules for the Heavens: The Coming Revolution in Space and the Laws of War. USA: University of Illinois Law Review 2020, lk 181.

¹¹¹ Freeland 2016, lk 100.

kasutatavat objekti kasutatakse sõjategevuse soodustamiseks, tuleb eeldada, et seda ei kasutata sõjalisel otstarbel. Rahvusvaheline tavaõigus kinnitab ka seda, et kahtluse korral tuleb konkreetset olukorda hoolikalt hinnata, kas rünnaku õigustamiseks on piisavalt viiteid.¹¹² Välisel vaatlusel võib olla küllaltki keeruline tuvastada, kas sihtmärgiks olev satelliit on sõjaliselt kasutatav ja õiguspärane sihtmärk rünnakuks, kuna satelliidi kahtlustatav olek ei pruugi olla piisav indikaator selle tuvastamiseks. Lõppkokkuvõttes ei mõjuta asjaolu, et objekti kasutatakse ka tsiviilotstarbel, selle kvalifitseerimist sõjalise sihtmärgina.¹¹³

Esineb kaks kumulatiivset aspekti, millega tuleb arvestada sihtmärgi rünnakul. Genfi konventsiooni I lisaprotkoli artikli 52 lõike 2 alusel on sõjalised sihtmärgid sellised objektid, mis oma olemuse, asukoha, eesmärgi või kasutuse tõttu soodustavad oluliselt sõjategevust ning mille osaline või täielik hävitamine, hõivamine või neutraliseerimine tähendab valitsevas olukorras kindlat sõjalist eelist. Kui need kaks elementi esinevad samaaegselt, siis tegemist on protokoli tähenduses sõjalise sihtmärgiga. Objekti olemus hõlmab kõiki relvajõudude poolt otseselt kasutatavaid esemeid: relvi, varustust, transporti, kindlustusi, depoo, relvajõudude poolt hõivatud hooneid, staape, sidekeskusi jne.¹¹⁴ Asukoha all on mõeldud, et on objekte, millel pole oma olemuselt sõjalist funktsiooni, kuid mis oma asukoha tõttu aitavad sõjategevusse tõhusalt kaasa, näiteks sild või muu ehitis.¹¹⁵ Seega võib satelliit, mida relvajõud ei kasuta, kuid mis on militaarsatelliidi läheduses ja mille täielik või osaline hävitamine, hõivamine või neutraliseerimine võib mõjutada sõjalist vajadust läheduse tõttu mis tahes muule sõjalisele objektile, olla legitiimne sihtmärk rünnakuks.¹¹⁶ “Eesmärgi” kriteerium on seotud objekti kavandatud kasutamisega tulevikus, samas kui “kasutamise” eesmärk on seotud objekti praeguse funktsiooniga.¹¹⁷ Satelliitide puhul on raske kui mitte võimatu hinnata nende tulevikus kasutamise eesmärki.

¹¹² Zhao, Y., Jiang, S. lk 55.

¹¹³ Mawdsley, J. lk 12.

¹¹⁴ Commentary Of 1987 General Protection Of Civilian Objects. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977, p 2020. Arvutivõrgus: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=D9E6B6264D7723C3C12563CD002D6CE4&action=openDocument>

¹¹⁵ *Ibidem*, p 2021.

¹¹⁶ Stephens, D., Steer, C. lk 17.

¹¹⁷ Commentary Of 1987 General Protection Of Civilian Objects. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977, p 2022. Arvutivõrgus: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=D9E6B6264D7723C3C12563CD002D6CE4&action=openDocument>

Sõjalise eelise puhul on oluline, et õigustatud on ainult sellise rünnaku korraldamine, mis pakub ainult potentsiaalseid või määramatuid eeliseid valitsevas olukorras. Rünnaku korraldajatel peab olema selle nõudega arvestamiseks piisavalt eelteavet. Kahtluse korral tuleb arvestada tsiviilelanike turvalisusega, mis on Genfi konventsiooni I lisaprotokolli eesmärk.¹¹⁸ Objekt võib olla sõjaline sihtmärk ühel hetkel, kuid kui näiteks satelliit vahetab asukohta või muud asjaolud muutuvad, siis ei saa väita, et selle satelliidi rünnamine annab sõjalise eelise valitsevas olukorras. Kuigi kahesuguse kasutusega objektide sihtmärgiks võtmisel on oodata teatavat kahjustusi, võib siiski rünnakuga jätkata, kui kindel sõjaline eelis kaalub üles tsiviilisikutele avaldatava mõju.¹¹⁹ Raske on hinnata, kus jookseb see piir ja rünnaku tagajärjel ei kaasneks katastroofilisi tagajärgi tsiviilisikutele- ja objektidele. Kahesuguste satelliitide sihtmärgina kasutamisel võivad ilmned ka ootamatud ja pikaajalisemad tagajärjed – näiteks navigatsioonisüsteemide häirimine lennunduses ja laevanduses, süsteemide töö häirimine panganduses, meditsiinasutustes, telekommunikatsiooniasutustes jne. Vähe on asutusi, kelle töö ei oleks seotud satelliitidega.

Problemaatiline on veel astronautide staatus, kes osalevad relvakonfliktides kosmoses. Genfi konventsiooni I lisaprotokolli artikli 48 järgi võidakse combatante vaenlase rünnaku alla seada igal ajal ning artikkel 44 (1) kohaselt, kui neid tabatakse, tuleb neid kohelda sõjavangidena. Seevastu kosmoseõigus tekitab vastuolulise olukorra. Avakosmoselepingu artikli V kohaselt peavad lepingu osalisriigid astronaute pidama inimkonna saadikuteks. Seega, kui astronautid hädamaanduvad mõne teise osalisriigi territooriumil või avamerel, tuleb nad ohutult ja viivitamata tagasi saata nende kosmoselaeva registrijärgsesse riiki. Ühe inimese samaaegne combatandina ja inimkonna saadikuks olemine on vastuoluline ja tekitab küsitavusi isiku õigusliku staatuse kohta relvakonflikti olukorras.

Esineb lahkavamus selle üle, kas relvakonflikti tekkimise korral peaks astronaut, kes osaleb sõjalistes tegevustes, automaatselt muutuma õiguspäraseks sihtmärgiks vaenlase jaoks. Ühelt poolt ollakse seisukohal, et astronautid peaksid kuni relvakonfliktis osalemise alguseni säilitama avakosmoselepingu artikli V alusel neile antud kõrgendatud staatuse.¹²⁰ Lisaks ollakse arvamusel, et astronaut relvakonfliktis ei täida selles mõistes ette nähtud diplomaatilisi funktsioone kui tavaline astronaut inimkonna saadikuna kosmoses.¹²¹ Siin tekib küsimus,

¹¹⁸ *Ibidem*, p 2024.

¹¹⁹ Stephens, D., Steer, C. lk 19.

¹²⁰ Mawdsley, J. lk 26.

¹²¹ Zhao, Y., Jiang, S. lk 55.

kuidas piiritleda relvakonflikti algust. Kui ühe riigi relvajõudude poolt kosmosesse saadetud astronautid lähevadki kavatsustega alustada relvastatud rünnakut, kas ajani kui nad kohale jõuavad on nad käsitletavad kui inimkonna saadikud ja neile tuleb osutada igakülgselt abi õnnetusjuhtumite korral. Aga kui nad astuvad esimesed konkreetsed sammud konflikti alustamiseks, on nad järsku õiguspärased sihtmärgid vaenlasele? Tegemist on vastuolulise olukorraga ja astronauti staatuse küsimus vajab selgemaid ja üheselt tõlgendatavaid regulatsioone.

Tsiviil- ja militaarobjektide ning isikute eristamine kosmoses tekitab palju küsimusi ja vastuolulisusi ning jätab hulgaliselt ruumi erinevateks tõlgendusteks. Arvestades kosmose ainulaadset olemust, ei ole rahvusvahelise humanitaarõiguse aluspõhimõtted, mis on välja töötatud maapealsete relvakonfliktide reguleerimiseks, ilmselt piisavalt spetsiifilised ega täiesti sobivad sõjaliste tegevuste jaoks kosmoses. Kuigi rahvusvaheline humanitaarõigus annab indikatsiooni sõjaliste sihtmärkide valikul, on kosmosevaradega seotud konfliktide tekkimisel palju ebaselgust. Magistritöö autori hinnangul ei ole käesoleval hetkel kehtivad regulatsioonid piisavalt selged, et eristada kosmoses tsiviil- ja militaarotstarbel kasutatavaid objekte ja hinnata astronautide õiguslikku staatust relvakonfliktides. Kindlasti on vajalik selgemate regulatsioonide kehtestamine, kui tahetakse pakkuda terviklikku õiguslikku raamistikku inimkonna kaitsmiseks tagajärgede eest, mis võivad tekkida relvakonfliktide läbiviimisest kosmoses.

2.3.2 Sõjapidamise vahendid ja meetodid kosmoses

Kosmoseõiguse konventsioonides on kaks artiklit, mis konkreetsemalt reguleerivad, millised relvad on kosmoses keelatud. Avakosmoselepingu artikkel IV sätestab, et lepingu osalisriigid kohustuvad mitte saatma orbiidile ümber Maa tuumarelvi või muud liiki massihävitusrelvi kandvaid objekte ning mitte paigaldama selliseid relvi taevakehadele või kosmosesse muul viisil. Tuumarelvade ja massihävitusrelvade paigaldamise keeld on sõnastatud ka Kuu lepingu artiklis 3. Lisaks sätestab tuumarelvade atmosfääris, avakosmoses ja vee all katsetamise keelustamise lepingu artikkel 1, et lepinguosaline kohustub keelama, vältima ja mitte korraldama mis tahes tuumarelvakatsetusi ega muid tuumaplahvatusi mis tahes tema jurisdiktsiooni või kontrolli all olevas kohas atmosfääris, väljaspool oma piire, sealhulgas kosmoses. Avakosmoselepingus ei ole sõnaselgelt loetletud massihävitusrelvadega seotud

tüüpe, mille suhtes keeld kehtib, kuid see ei tekita vastuolusid, et kontseptsioon hõlmab peale tuumarelvade ka keemilisi ja bioloogilisi relvi. Seevastu keeld ei hõlma tavapäraseid relvi, mis tähendab, et riikidel ei ole keelatud orbiidile lasta näiteks tavalisi satelliidivastaseid relvi.¹²² Seega lubatud relvade hulk on küllaltki suur, samas ka piiritlemata ning keelatud ei ole kosmoses paiknevad relvad, näiteks kosmosepõhised ASAT relvad.

Haagi konventsiooni¹²³ artikkel 22 sätestab aluspõhimõtte, mille kohaselt sõdivate poolte õigus rakendada vahendeid vaenlase vigastamiseks ei ole piiramatult. Ka Genfi konventsiooni I lisaprotokolli artikkel 35 rõhutab piiratud sõja mõistet, sätestades, et üheski relvakonfliktis ei ole konfliktiosalistel piiramatult õigust valida sõjapidamisviise või -vahendeid. Lisaks veel ülemäärase kahjustava või purustava toimega tavarelvade kasutamise keelustamise ja piiramise konventsiooni¹²⁴ preambula kordab üle rahvusvahelise õiguse põhimõtet, et relvakonflikti osaliste õigus valida sõjapidamise meetodeid ja vahendeid ei ole piiramatult ning põhimõtet, mis keelab relvakonfliktides kasutada ülemääraseid kahjustusi või tarbetut kannatust põhjustavaid heite- ja muid relvi, materjale ning sõjapidamise meetodeid. Antud konventsioonid on aluseks sõjapidamise vahendite ja meetodite õiguslikule reguleerimisele ka kosmoses.

Mis tahes sõjaline tegevus, mis toimub kosmoses, allub *jus in bello* põhimõtetele mitte ainult otsese tegevuse poolest, vaid ka selle mõju suhtes mujale, kaasa arvatud Maale. Kosmoses toimuvate relvakonfliktide esmane probleem on nende mõju keskkonnale. Kosmosetegevus jätab relvakonflikti ajal ja pärast seda maha kosmoseprügi. Seega võib suuremat kogust kosmoseprügi põhjustav rünnak rikkuda põhimõtet, et rünnak ei tohi tekitada pikaajalist, laialdast ja tõsist keskkonnakahju. Relvakonflikti osapooled peavad seega arvestama keskkonnakaalutlustega, mis on vajalik ja proportsionaalne legaalse sõjaliste eesmärkide saavutamiseks.¹²⁵ Vastavalt Genfi konventsiooni I lisaprotokolli artikkel 35 lõikele 3 on keelatud kasutada sõjapidamisviise ja -vahendeid, mis on ette nähtud looduskeskkonnale ulatusliku, pikaajalise ja raske kahju tekitamiseks või mille kasutamine võib sellist kahju põhjustada. Kosmosekeskkonna kaitsmise eesmärgil omab olulist rolli ka sõjalisel ja muul vaenulikul eesmärgil keskkonna mõjutamise keelustamise konventsioon,¹²⁶ kus rõhutatakse

¹²² Mačák, K. lk 8.

¹²³ Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. Arvutivõrgus: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/0/1d1726425f6955aec125641e0038bfd6>

¹²⁴ Ülemäärase kahjustava või purustava toimega tavarelvade kasutamise keelustamise ja piiramise konventsioon - RT II 2000, 8, 44.

¹²⁵ Fernandez, G. B. lk 264.

¹²⁶ Sõjalisel ja muul vaenulikul eesmärgil keskkonna mõjutamise keelustamise konventsioon - RT II, 01.03.2011, 2.

samamoodi ulatuslike, pikaajaliste ja raskete kahjude tekitamisest hoidumist, mis mõjutavad keskkonda sõjaliste või muude vaenulike tegevuste tagajärjel.

NASA andmetel on Maa orbiidil miljoneid¹²⁷ tükke prahti, vanim neist on 1958. aasta uurimissatelliit Vanguard 1. Kosmoseprügi võib määratleda kui mis tahes orbiidil olevat inimese poolt valmistatud objekti, mida aktiivselt ei kasutata. Selline prügi võib kujutada ohtu orbiidil asuvatele satelliitide ohutusele, nagu ilmnes 1996. aastal, kui Prantsuse satelliit sai raketihetija fragmentide poolt kahjustatud. Samasugune juhus oli ka 2009. aastal, kui kasutatud Venemaa satelliit põrkas kokku USA iriidiumi satelliidiga, mille tulemuseks oli rohkem kosmoseprügi.¹²⁸ Seega igasuguse jõu kasutamise tagajärjel tekkivad keskkonnaohud on reaalsed ja tõsised ning nendega tuleb arvestada relvakonflikti olukorras vahendite ja meetodite valimisel, et tagada keskkonna jätkusuutlikust.

Ülaltoodud piiranguid tuleb kohaldada relvakonfliktide suhtes kosmoses. Selle tulemusel on kosmoses toimuvate relvakonfliktide meetodite ja vahendite osas ranged piirangud: tuumarelvade ja massihävitusrelvade kasutamise keelustamine, samuti on keelatud põhjustada ülemääraseid vigastusi või tarbetuid kannatusi ning tekitada looduskeskkonnale laialdasi, pikaajalisi ja tõsiseid kahjustusi. Uued kosmoserelvade tüübid – kosmosepõhised kineetilised relvad, mis on küll väikesed, kuid võivad tekitada tõsiseid kahjustusi, on jäetud keelatud relvade nimekirjast välja ning nende kasutamine kosmoses on lubatud. Magistritöö autor on seisukohal, et arvestades erinevate relvade, sealhulgas tavarelvade mitmeid kasutusvõimalusi, tuleks nende kasutamist kosmoses piirata, et vähendada kosmose relvastamise ja militariseerimise levikut, võttes arvesse ka nende kasutamisest tulenevaid tõsiseid keskkondlikke tagajärgi. Kuid nagu mõned õigusteadlased on märkinud, on mõisted "ülemäärane kahjustus" ja "tarbetud kannatused" pigem subjektiivsed ning neid on keeruline absoluutselt ja objektiivselt määratleda. Seega küsimus, kas teatud meetodid ja vahendid relvakonflikti jaoks kosmoses põhjustavad üleliigseid vigastusi ja tarbetuid kannatusi, tuleb hinnata iga juhtumi puhul eraldi.¹²⁹ Hetkel puudub ka riikide praktika, kuidas nad reageeriksid teatud olukordadele, mis kosmoses võivad tekkida erinevate vahendite ja meetodite kasutamise tagajärjel.

¹²⁷ Space Debris. NASA. Arvutivõrgus: https://www.nasa.gov/centers/hq/library/find/bibliographies/space_debris (17.04.2021).

¹²⁸ Grimal, F, Sundaram, J. The Incremental Militarization of Outer Space: A Threshold Analysis. Oxford: Oxford University Press 2018, lk 57.

¹²⁹ Zhao, Y., Jiang, S. lk 55.

2.4 Õigus enesekaitsele kosmoses

Vastavalt ÜRO põhikirjale on ette nähtud kaks erandit, millal riik võib teostada enesekaitseõigust. Vastavalt artikkel 42 on enesekaitseõiguse teostamine Julgeolekunõukoja nõusolekul ja artikkel 51 sätestab riigi võõrandamatu õiguse individuaalsele või kollektiivsele enesekaitsele, kuni Julgeolekunõukogu ei võta vastu rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamiseks vajalikke meetmeid. Enesekaitseõiguse teostamine kosmoses kui erand jõu kasutamisest, annab õigusliku aluse relvakonfliktidele kosmoses, kuid selle õiguse teostamise osas leidub lahknevaid seisukohti. UNCOPUOS on avaldanud enesekaitseõiguse teostamise osas kosmoses pidevalt negatiivset seisukohta. ÜRO desarmeerimiskonverentsil ja kosmoses toimunud võidurelvastumise ennetamise *ad hoc* komiteel olid sarnased seisukohad ja oldi mures enesekaitseõiguse teostamise varjus kosmoserelvade väljatöötamise ja paigaldamise võimaluste pärast, mis süvendab relvastamise arengut ning kosmoserelvade arendamist ja paigutamist kosmosesse. See ei aita kaasa kosmoses toimuva võidurelvastumise ennetamisele.¹³⁰ Samas riikide praktika on hetkel hoopis vastupidine. Järjest rohkem pööratakse rõhku kosmosetehnoloogia arengutele ja sõjaliste võimaluste ära kasutamisele. Mida aeg edasi, seda enam tekib juurde riike, kellel on võimekus luua ja arendada kosmoserelvasid. Kosmosetehnoloogia väärtus ning sõjaliselt saadav kasu on riikide jaoks otsustava tähtsusega, et säilitada uues domeenis konkurentsivõimelisus ning tagada riiklik julgeolek. Seetõttu riigid ei ole valmis kergekäeliselt ka piirama enesekaitseõiguse teostamise võimalusi, kuna oma kosmosevarasid on vaja hoida ning samuti on vajalik säilitada võimalused kasutada jõudu kui toimuvad relvastatud rünnakud nende vastu.

Ükski rahvusvaheline õigusnorm ei ole enesekaitseõiguse kasutamist kosmoses eitanud. Vastupidi, enesekaitseõiguse eitamine paneb need kosmoses osalevad riigid ebasoodsasse olukorda riikliku julgeoleku ja riiklike huvide säilitamisel kosmoses. Rahvusvahelise tavaõiguse kohaselt võib kasutada relvastatud rünnaku toimumise korral enesekaitseks jõudu kui on täidetud järgnevad kriteeriumid. Esiteks tuleb hinnata rünnaku kohesust. Lisaks on vaja hinnata jõu kasutamise vajadust enesekaitseks ning viimaseks kriteeriumiks on oluline lähtuda vasturünnaku puhul ka proportsionaalsuse põhimõttest.¹³¹

¹³⁰ Zhao, Y., Jiang, S. lk 54.

¹³¹ Tronchetti, F. lk 103.

ÜRO põhikirja artikkel 51 ütleb, et enesekaitse õigus tekib kui on toimunud relvastatud rünnak. Relvastatud rünnak mõistena ei ole rahvusvahelises õiguses konkreetselt defineeritud ning see omakorda tekitab vastuolusid antud normi tõlgendamisel. Tõenäoliselt kõige problemaatilisemad ja vastuolusid tekitavamad on olukorrad, kui kasutatakse rünnakuks mittekineetilisi vahendeid, nagu näiteks küberrünnakud. Relvastatud rünnak tähendab selgelt relvade või sõjalise jõu kasutamist ning kujutab endast ründavat, hävitavat ja mitteõiguspärast tegevust.¹³² Eelpool sai analüüsitud küberrünnakute kontekstis õigust enesekaitsele ning see on teema, mis tekitab probleeme, kuna rahvusvahelistes lepingutes puudub selge regulatsioon selliste olukorda selgitamiseks, eriti veel kosmoseõiguses. Enesekaitseõiguse teostamisel kosmoses on kindlasti veel täiendavaid kriteeriume, millega tuleb arvestada, alustades keskkonnamõjudest, mida tekitab kosmoseprügi tekkimine rünnaku tagajärjena ning ka vastutus teiste riikide ees nende satelliitide hävimisel.

Kui relvastatud rünnak on toimunud, siis enesekaitseõiguse teostamisel peab lähtuma ka toimunud rünnaku ulatusest ning enesekaitsena jõu kasutamise kohesusest. Relvastatud rünnak peab saavutama teatud ulatuse, et kasutada ÜRO põhikirja artikkel 51 alusel enesekaitseõigust. Rünnakule vastuseks toimuv jõu kasutamine peab toimuma võimalikult koheselt, mõeldamatu on, et see toimuks näiteks aasta peale rünnakut. Lisaks peab jõu kasutamine olema vajalik. Selles kontekstis viitab "vajadus" olukordadele, kus relvastatud rünnaku eest kaitsmiseks on vaja jõulisi meetmeid.¹³³

Nicaragua kohtuasjas viitas Rahvusvaheline Kohus konkreetsele reeglile, mille kohaselt enesekaitse õigustaks ainult relvastatud rünnakuga vastavuses proportsionaalseid ja sellele reageerimiseks vajalikke meetmeid¹³⁴ ning *Oil Platforms* kohtuasjas lisas kohus uue aspekti, et enesekaitseks teostatud rünnaku sihtmärk peab *jus in bello* järgi kvalifitseeruma kui sõjaline sihtmärk.¹³⁵ Kosmoses tekib sel juhul raskusi rünnaku sihtmärgi kui sõjalise sihtmärgi tuvastamisega seetõttu, et väga raske on piiritleda, millised satelliidid on ainult tsiviilotstarbelised ning milliseid kasutatakse lisaks ka sõjaliste eesmärkide elluviimiseks.

¹³² Nyamuya Maogoto, J., Freeland, S. lk 1113.

¹³³ Tronchetti, F. lk 103.

¹³⁴ Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Judgement, ICJ Reports 1986, p 194.

¹³⁵ Case Concerning Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Judgement, ICJ Reports 2003, p 51, p 74

Jõu kasutamine enesekaitse teostamiseks ei tohiks olla meelevaldne ja samuti peaksid selles olukorras kehtima asjakohased rahvusvahelised reeglid jõu kasutamise kohta. Näiteks rahvusvahelise tavaõiguse proportsionaalsuse põhimõte, mida Rahvusvaheline Kohus on kinnitanud *Nicaragua* kohtuasja lahendis, nõuab, et enesekaitse õigustaks ainult relvastatud rünnakuga proportsionaalseid meetmeid, mis on vajalikud sellele reageerimiseks.¹³⁶ Kui ühe riigi satelliit hävitatakse ASAT relvaga, siis millised võimalused oleksid rünnaku ohvriks langenud riigil enesekaitseks? Proportsionaalsuse põhimõtte kohaselt võib enesekaitseks rünnata ühte satelliiti, mis täitis hävitatud satelliidiga sarnaseid funktsioone. Sellise satelliidi tuvastamine kosmoses juba tekitaks probleeme, rääkimata veel keskkonna kahjustest, mida tekitab kosmoseprügi hulk orbiidil ja selle tagajärjel tekkivad võimalikud kahjud teiste riikide ja eraettevõtete satelliitidele. Kindlasti ei ole proportsionaalne, kui rünnaku ohvriks langenud riik alustaks rünnanud riigi territooriumil sõjalist sissetungi või võtaks sihtmärgiks suurema hulga kosmoseobjekte.¹³⁷

Õigusliku ebakindluse tõttu, mis on seotud enesekaitseõiguse kasutamise ja kontrollimisega kosmoses, toetatakse Rahvusvahelise Kosmoseõiguse Instituudi (*Proceedings of the International Institute of Space Law*) ettepanekut, et seda õigust ei tohiks eelistatavalt kasutada kosmoses ning riigid peaksid jõudma kokkuleppele ennetava enesekaitse keelustamiseks kosmoses. Instituut juhib enesekaitseõigusega seoses tähelepanu sellele, et kosmose valdkonnas "pole selge, kuidas kasutada enesekaitset, rakendada operatsioonidel proportsionaalseid vahendeid, saavutada minimaalselt õiglast tulemust ja kuidas seda peatada".¹³⁸

Enesekaitseõiguse teostamise võimalused kosmoses on ebaselged ja oma rakendamisviiside tõttu puudulikud. Magistritöö autor pooldab seisukohta, et enesekaitseõiguse teostamist tuleb piirata ja võimalusel vältida jõu kasutamist kosmoses. Riikidel tuleb arvestada kosmose erilise keskkonna väljakutsetega ja raskete tagajärgede tekkimise võimalikkusega. Enesekaitseõiguse teostamine on riikide fundamentaalne õigus, millest riigid ei ole valmis loobuma. Kosmose puhul tasub kaaluda, et kas on võimalik sellise õiguse teostamist piirata. Rünnak kosmosevarade vastu võib põhjustada suure prügivälja, mis omakorda hakkab edasi tegutsema doominoefektina, vallandades tegevusteahela, mille lõppu ei oska keegi ennustada. Seega tasub kaaluda mittehävitatavate vahendite kasutamist, näiteks sellised relvad, mis halvavad

¹³⁶ Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua. Judgement (Nicaragua v. United States of America), Judgement, ICJ Reports (1984), p 194.

¹³⁷ Tronchetti F. lk 118.

¹³⁸ Ferreira-Snyman, A., lk 507.

või muudavad kosmosevarad kasutuskõlbmatuks, aga ei hävita neid füüsiliselt. Hetkel ei ole ka kohtulikke suuniseid, kuna praktikas ei ole olnud veel ühtegi riiki, kes oleks enesekaitseks kasutanud jõudu kosmoses ning Rahvusvaheline Kohus ei ole tegelenud kordagi juhtumitega, kuidas enesekaitseõigust tuleb ja kas üldse peab teostama kosmoses. Tõenäoliselt ei ole need ajad kaugel, arvestades kiiret kosmosetehnoloogia ja -relvastuse arengut, kui õigusteadlased saavad analüüsida ka esimesi jõu kasutamise olukordi kosmoses ning tekib ka riikide poolt reaalselt praktikat, kuidas sellistesse olukordadesse suhtutakse.

3. KOSMOSEÕIGUSE TULEVIK SÕJALISTE TEGEVUSTEGA SEOS

3.1 Kosmoseõiguse muutmine ja edasi arendamine sõjaliste tegevuste piiramiseks

Eelnevast analüüsist nähtub, et kosmoseõigus on alles arenev valdkond ning hetkel kehtiv õiguslik raamistik ei suuda efektiivselt takistada ega kontrollida õiguslikke probleeme, mis tekivad kosmose relvastamisega ja jõu kasutamise seoses. Kosmoses toimuvatele sõjalistele tegevustele on kohaldatavad kolm erinevat rahvusvahelise õiguse kategooriat. Esiteks, rahvusvaheline tavaõigus ja õiguse üldpõhimõtted, mis on kohaldatavad kõikides rahvusvahelise õiguse harudes. Teiseks on rahvusvahelised lepingud, millest oluliseimad on ÜRO põhikiri ja kosmoseõiguse konventsioonid. Kolmandaks on rahvusvaheline humanitaarõigus, mis on kohaldatav relvakonfliktide tekkimisel ka kosmoses. Rahvusvaheline humanitaarõigus ei ole spetsiaalselt loodud reguleerima kosmoses tekkivaid õiguslikke olukordi, kuid teoreetiliselt on see kohaldatav ka kosmoses. Samas tuleb arvestada kosmose erilist keskkonda ja spetsiaalselt maa pealsete olukorda jaoks loodud õigusnormide eripära. Kosmose keskkonnaga seoses jääb rahvusvahelise humanitaarõiguse puhul puudu spetsiifilisusest, mis arvestaks kosmoses toimuvate relvakonfliktide eripärasid. Kuigi on olemas kosmoseõiguse konventsioonid, siis on nad tehnoloogia arengule jalgu jäänud. Kosmoseõiguse normid on sõnastatud ebamääraselt ja jätavad palju vaba tõlgendamisruumi. Selge on, et tänapäeva kiire kosmosetehnoloogia areng ning riikide prioriteetsed eesmärgid arendada erinevaid kosmoserelvasid, mida on võimalik kosmosesse paigutada, näitavad, et kosmos on sõjalisest aspektist muutunud järjest olulisemaks ning sellised tegevused vajavad selgemaid regulatsioone.

Kosmoseõiguse kahe kõige pakilisema väljakutse – kosmose pikaajaline jätkusuutlikkus ja kosmose militariseerimine / relvastamine – reguleerimiseks kohalduvad peale kosmoseõiguse ka rahvusvahelise õiguse normid, kuid need ei ole kindlasti mitmes küsimuses piisavad või tingimata sobivad, et vastata nende probleemide keerukusele.¹³⁹ Ka ÜRO Peaassamblee on rõhutanud, et kosmoses kohaldatav õiguslik kord ei taga iseenesest võidurelvastumise vältimist kosmoses.¹⁴⁰ Igal aastal võtab ÜRO Peaassamblee vastu peaaegu universaalse toetuse ja

¹³⁹ Freeland, S. The limits of laws: Challenges to the global governance of space activities. Sydney: Royal Society of New South Wales 2020, lk 77.

¹⁴⁰ United Nations General Assembly Resolution. 56/23. Prevention of an arms race in outer space, 2001.

peaaegu identse sõnastusega resolutsiooni võidurelvastumise ennetamiseks kosmoses, kutsudes riike, eriti neid, kellel on suur kosmosevõimekus, aktiivselt kaasa aitama saavutamaks võidurelvastumise vältimise eesmärki kosmoses, mis on oluline tingimus rahvusvahelise koostöö edendamiseks kosmose uurimisel ja kasutamiseks rahuotstarbelisteks eesmärkideks.¹⁴¹ Kuigi ÜRO Peaassamblee resolutsioonid on olulised poliitilised väljendused, on nad siiski õiguslikult mittesiduvad ning oma tõhususelt piiratud.

Riigid on teinud katseid võtta vastu õiguslikult siduvaid regulatsioone, kuid need on jäänud ilma suurema poolehoiuta, eriti USA poolt. Venemaa ja Hiina on esitanud 2008. ja 2014. aastatel relvade kosmosesse paigutamise ja kosmoseobjektide vastu jõu ähvardamise või kasutamise vältimise lepingu eelnõu.¹⁴² 2014. aasta eelnõu tekst sisaldab selgitusi mitmesuguste definitsioonide kohta, sealhulgas "kosmos", "relvad avakosmoses" ja "jõu kasutamine". Ülaltoodud definitsioonide lisamine on selge viide sellele, et kehtivates regulatsioonides puudub selgus „relvade“ ja „jõu kasutamise“ kohta kosmoses.¹⁴³ Ehkki leping ei ole täiuslik, esindab see tugevat soovi säilitada relvavaba kosmos ning eesmärgiks on keelata nii relvade paigutamine kosmosesse kui ka kosmoseobjektide vastu jõu kasutamine ja sellega ähvardamine.¹⁴⁴ Venemaa ja Hiina poolt koostatud lepingu eelnõu tagasilükkamine on tekitanud vajaduse leida uusi võimalusi kuidas arendada edasi läbirääkimisi kosmose relvastamise ja sõjapidamisega seoses.

Emapilgul on avakosmoselepingu kui õigusallika peamine puudus rahvusvahelise õiguskaitseasutuse puudumine, mis tagaks selle rakendamise rahvusvahelise sunni abil. Kõigi oma tegutsemisaastate jooksul ei ole lepingut aga kunagi otseselt rikutud. Nüüd vajab see kahtlemata muudatusi ja täiendusi, peamiselt tänu sellele, et kosmosesse tulevad eraettevõtted, ja avakosmoseleping on suunatud ainult riikidele, kellel on reaalsed vahendid kosmose uurimiseks ja kasutamiseks.¹⁴⁵ Siiski on selge, et lähitulevikus ei looda ülemaailmset rahvusvahelist operatiivset kosmose õiguskaitseasutust.¹⁴⁶

¹⁴¹ Steer, C. The Woomera Manual: Legitimising or Limiting Space Warfare? Canberra: ANU College of Law 2021. lk 8-9.

¹⁴² Draft Treaty on the Prevention of the Placement of Weapons in Outer Space, the Threat or Use of Force Against Outer Space Objects. Arvutivõrgus: <https://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/cd/2008/documents/Draft%20PPWT.pdf> (15.02.2021).

¹⁴³ Grimal, F, Sundaram, J. lk 61.

¹⁴⁴ Zhao, Y., Jiang, S. lk 56.

¹⁴⁵ Halunko, V. Space Law: the Present and the Future. Kyiv: International Society of Philosophy and Cosmology and Research Institute of Public Law 2019, lk 37.

¹⁴⁶ Lyall, F. Larsen, P. B. lk 511.

Aeg-ajalt soovitatakse kosmosõiguse konventsioone üle vaadata ja kodifitseerida. Ühe võimalusena on pakutud, et ÜRO kosmosealaste resolutsioonide sisu võiks lisada lepingu teksti või eraldi lisadena, millega riigid võivad individuaalselt ühineda. Kahjuks on sellised muudatused kosmosõiguse konventsioonides ebatõenäolised, sest suured kosmoseriigid ei loovuta oma eeliseid, mis nende arvates kehtivad praeguse korra kohaselt läbirääkimiste jaoks, kus võidakse tahta nende vabadusi piirata.¹⁴⁷

Avakosmoselepingu ühe täiustamise variandina on pakutud vabatahtliku protokoll (*optional protocol*) koostamist lepingu juurde. Vabatahtlik protokoll on juriidiline instrument, mis täiendab olemasolevat rahvusvahelist lepingut. Protokoll ei seo algse lepingu vastu võtnud riike automaatselt, vaid sellega tuleb eraldi nõustuda. Vabatahtlikku protokoll on laialdaselt kasutatud inimõigustega seotud rahvusvahelistes lepingutes ja ka mõnes relvastuskontrollilepingus. Lisaks on kõne all olnud olemasoleva lepingu muutmine ja ka uue avakosmoselepingu sõlmimine nii, et vana leping jäetaks jõusse. Euroopa Liit soovib säilitada kosmosekeskkonna ohutuse, turvalisuse ja jätkusuutlikuse ning kosmose rahuotstarbelist kasutamist erapooletutel ja vastastikku aktsepteeritud alustel. Seetõttu toetab Euroopa Liit vabatahtlike normide (*voluntary norms*) välja töötamist, mis toetavad vastutustundlikku käitumist kosmoses. Sellised normid tuleks välja töötada ÜRO tasandil ja nende eesmärk on toetada kosmoses vastutustundlikku käitumist, et säilitada ohutu ja turvaline kosmosekeskkond inimkonnale.¹⁴⁸ Nendest variantidest on kõige tõenäolisem vabatahtlike normide väljatöötamine, sest need ei pane riikidele lisakohustusi ega tekita piiranguid ja seetõttu on riigid paindlikumad konsensusele jõudmisel. Ebatõenäoline on uue avakosmoslepingu loomine, kuna lähiajaloost on juba selgunud, et riigid ei suuda ega taha kokkuleppele jõuda uute siduvate kohustuste vastu võtmisel. Samamoodi on kaheldav ka avakosmoselepingu muutmine või vabatahtliku protokoll loomine lepingu juurde. Seda just samadel põhjustel, et riikidel puudub tahe hetkel kehtivat olukorda enda kahjuks muuta ja oma sõjalisi võimalusi kosmosevaldkonnas muuta.

Kuigi uute regulatsioonide kehtestamise vajadust tähtsustavad ja pooldavad paljud riigid ja kosmosõiguse kogukond, siis leidub ka kriitikuid. Mõned kriitikud väidavad, et kui soovitakse säilitada põhimõtet kosmose kasutamisel rahotstarbelistel eesmärkidel ja takistada kosmose edasist militariseerimist ja relvastamist, siis ei peaks välja töötama regulatsioone, mis käsitlevad

¹⁴⁷ Lyall, F. Larsen, P. B. lk 511.

¹⁴⁸ Space Court Foundation veebiseminar teemal „The Fate of Outer Space Treaty“. Arvutivõrgus: <https://www.youtube.com/watch?v=9j2PPKTXS9I&t=347s> (20.04.2021).

sõjalisi tegevusi kosmoses. Seda seetõttu, et see tähendaks, et selliste tegevustega lepitakse ja tegelikult luuakse riikidele õiguslik alus, kes soovivad õigustada sõjaliste tegevuste suurendamist kosmoses.¹⁴⁹ Magistritöö autor on seisukohal, et selline vastuseis uute regulatsioonide kehtestamisele ei ole asjakohane. See, et teatud olukorrad on selgelt ja üheselt mõistetavalt reguleeritud, ei tekita ühiskonna poolt õigustust, et sellised tegevused on aktsepteeritud. Kosmoses toimuvate sõjaliste tegevuste jaoks kehtestatud regulatsioonid loovad selguse lubatud ja keelatud tegevustes, mis peaks olema ka kõikidele üheselt mõistetav. Jätkusuutlik ja stabiilne keskkond on kõikide riikide huvides ning uute regulatsioonide loomine ei anna õiguslikku alust sellist keskkonda hävitada vaid hoopis annab selguse, kuidas sellist keskkonda hoida ka tulevaste põlvkondade jaoks.

Selgemate ja täpsustavate regulatsioonide vajalikkust ilmestab märtsis 2021. aastal tekkinud olukord seoses Myanmaris satelliidiga, mis ehitati Jaapani Hokkaido Ülikooli ja Myanmaris valitsuse poolt rahastatud Myanmaris Lennundustehnika Ülikooli (*Myanmar Aerospace Engineering University*) ühisprojektina. Myanmaris esimest satelliiti hoitakse pärast Myanmaris riigipööret rahvusvahelise kosmosejaama pardal kuni Jaapani kosmoseagentuur ja Jaapani ülikool otsustavad, mida sellega teha. Inimõiguste aktivistid ja mõned Jaapani ametnikud tunnevad muret, et Myanmaris 1. veebruaril 2021. aastal võimu haaranud hunta saab satelliidi kaameraid kasutada sõjalistel eesmärkidel. Kuigi satelliiti ei ole ehitatud sõjaliste nõuete kohaselt, siis Myanmaris armeel on lihtne muuta seda tehnoloogiat niivõrd, et see sobib kasutamiseks sõjalistel eesmärkidel.¹⁵⁰

Huvitav on jälgida edasisi arenguid, kuidas selline olukord poolte vahel laheneb. Selline olukord toob esile kosmoseõiguse kitsaskohad ning näitab, et on olemas reaalne vajadus uute ja selgust loovate regulatsioonide järele, mis kehtestaksid ka piirangud uute kosmoseriikide sõjalistele tegevustele kosmoses. See on tõsine väljakutse rahvusvahelise rahu ja julgeoleku säilitamiseks, kui mittesõbralike kavatsustega riik kasutab kosmosevaradest saadud eeliseid mitte-eesmärgipäraselt. Ühe näitena võib tuua Põhja-Korea, kes saatis oma esimese satelliidi Maa orbiidile 12. detsembril 2012. aastal. Põhja-Korea teatas, et jätkab oma kosmosetegevust, paigutades orbiidile rohkem satelliite, mistõttu on tõenäoline, et selle uue kosmoseriigiga

¹⁴⁹ Steer 2021, lk 19.

¹⁵⁰ Kelly, T. Exclusive: Myanmar's first satellite held by Japan on space station after coup – Reuters 12.03.2021.

kaasnevad julgeolekulised probleemid jätkuvad seni, kuni uute kosmoseriikide kavatsuste ja huvidega tegelemiseks leitakse õiguslik lahendus.¹⁵¹

Rahvusvaheline koostöö on paljudes valdkondades praegu parim variant edasiminekuks, eriti arvestades suuri investeeringuid, mida mõned kosmosetegevused nõuavad. Selline koostöö võib olla üksikasjalikult määratletud või väljendatud üldisemas plaanis. See võib olla mitteametlik ja mittesiduv.¹⁵² Selgete õigusnormide puudumisel kosmose lubatud kasutamise kohta suureneval pingelisel ajaperioodil, on vastuvõetavate tavade sõnastamiseks välja pakutud mitmesuguseid leebeõiguse (*soft law*) instrumente. Ometi kajastavad need leebeõiguse ettepanekud erinevaid poliitilisi ja tehnoloogilisi filosoofiaid ning neil ei pruugi olla neutraalset rakendust, mille poole nad püüdlevad.¹⁵³ Rahvusvaheline leping, mis reguleerib kosmoses toimuvaid tegevusi, on kõikide riikide huvides, aga see saaks olla edukas ettevõtmine ainult juhul kui kõik kosmoses tegutsevad riigid selle väljatöötamisel osaleksid ning leitakse ühine konsensus. Nii kaua kui rahvusvaheliste lepingute loomine sõjaliste kosmosetegevuste reguleerimiseks näib olevat võimatu, on erinevad leebeõiguse instrumendid väga vajalikud, et anda mingisuguseidki suuniseid olukordades, kus puudub riikide praktika ja ei ole teada kuidas riigid reageerivad reaalsele sõjalistele olukordadele kosmoses.

Üheks edasimineku võimaluseks on luua õiguslikult mittesiduvad käsiraamatud, reguleerimaks kosmoses tekkivaid sõjalisi olukordi. Sarnaseid käsiraamatuid on koostatud küberoperatsioonide (Tallinna käsiraamat), õhu- ja raketisõja (Harvardi käsiraamat) ja merel toimuvate konfliktide (San Remo käsiraamat) kohta.¹⁵⁴ Kosmose ja küberruumi režiimide vahel on selged paralleelid mitte ainult õigusloome poolel, vaid ka näiliselt lõputuna näiva tehnoloogia arengu tõttu, mille tulemusena nende kahe valdkonna tegevus muutub üha enam sõltuvaks ka teineteisest. Paljudes aspektides tegutsevad nad ühes ökosüsteemis koos ja tõhusaks toimimiseks tuginevad teineteisele, rääkimata olulistest seostest riikliku julgeoleku kaalutlustel.¹⁵⁵ Juba loodud käsiraamatud on heaks viiteks, et selliste mittesiduvate juhiste loomine aitab luua selgust tulevikus tekkida võivate konfliktide lahendamisevõimalustest.

¹⁵¹ Urban, J. A. *Soft Law: The Key to Security in a Globalized Outer Space*. Denver: University of Denver College of Law 2016, lk 41-42.

¹⁵² Lyall, F. Larsen, P. B. lk 512.

¹⁵³ De Zwart, M. *International Space Law and Military Use of Space*, Australia: Law Society Bulletin 2020, lk 11.

¹⁵⁴ Brown, S. L., Funnell, A. What is the Woomera Manual and how might it help stop a war in space? – ABC News 11.11.2020.

¹⁵⁵ Freeland 2020, lk 72.

Õiguslikult mittesiduvate regulatsioonide ja käsiraamatute loomine on küll edasiminekuks, kuid see toob endaga kaasa ametliku jõustamisvõime ja jõustamismehhanismide puudumise. Õiguslikult mittesiduvate regulatsioonide kehtestamisel on nii plusse kui ka miinuseid, kuid selliste instrumentide loomine tekitab selgema ja jätkusuutlikuma olukorra, mis aitab kaasa edasiste konfliktide ennetamisele. Selliste regulatsioonide kehtestamine ja käsiraamatute loomine võib olla esimeseks sammuks, et liikuda edasi õiguslikult siduvate rahvusvaheliste lepingute koostamisele. Õiguslikult mittesiduvate regulatsioonide puhul ei pea olema tegemist kahe õigusliku instrumendi, leebeõiguse ja siduvate õigusaktide, vastandamisega, vaid ühise tegutsemisega ühise eesmärgi nimel. Järgnevates alapeatükkides on lähemalt käsitletud leebeõiguse ja kahe käsiraamatu loomise progressi käesoleval ajal.

3.2 Leebeõigus

Seoses raskustega siduva lepingu loomisel, toetatakse kosmoseturvalisuse valdkonnas üha enam leebeõiguse asjakohasust võidelda võidurelvastumise vastu kosmoses ja kaitsta kosmosevarasid. Neid mittesiduvaid õiguslikke suuniseid võib koostada mitmel moel – suuniste või eeskirjadena läbipaistvuse loomiseks, et vältida juhuslikku sõjalist tegevust kosmoses, või käitumisjuhenditena, mis sätestavad teatavad käitumis- ja tegutsemisreeglid, mida riigid peavad kosmosetegevuse läbiviimisel järgima või läbipaistvust ja usaldust suurendavate meetmetena (*Transparency and Confidence-Building Measures*), eesmärgiga jagada teavet kosmosepoliitika programmide ja tegevuste ulatustest ja asukohtadest, et parandada rahvusvahelisi suhteid. Leebeõigus on kasulik vahend kosmoseturvalisuse suurendamiseks, kuna see aitab luua vastastikust mõistmist ja vähendada riikidevahelisi pingeid. Need meetmed vähendavad ja aitavad kõrvaldada usaldamatuse, hirmu ja valearvestuse põhjused sõjaliste tegevuste suhtes kosmoses, mis võivad tekitada ettekujutuse riiklike kosmoseobjektide turvalisuse halvenemisest ja õigustada relvade paigutamist ja kasutamist kosmoses.¹⁵⁶

Peale kosmoseõiguse konventsioonide sõlmimist 1960. ja 1970. aastatel ilmes, et riigid ei ole enam nõus vastu võtma täiendavaid õiguslikult siduvaid regulatsioone, mis reguleeriksid selgemalt kosmosetegevusi. Rahvusvahelist kosmoseõigust saab seetõttu arendada edasi ainult leebeõiguse instrumentide vastuvõtmisega. Mittekohustusliku iseloomu tõttu on nende

¹⁵⁶ Ferreira-Snyman, A., lk 516-517.

instrumentide osas riigid üldjuhul paindlikumad ning valmis läbirääkimisteks ja kokkulepete sõlmimiseks. Samas, õiguslikult siduvate regulatsioonide kehtestamise pooldajad väidavad, et õiguslikult siduvate regulatsioonide vastuvõtmine on kõige tõhusam meede, et tagada kosmose mitterelvastamist, kuna lepingu rikkumine muudaks riigi teiste osalisriikide ees juriidiliselt vastutavaks.¹⁵⁷ Idee kosmoseõiguse konventsioonidest arenes välja vajadusest kehtestada põhiprintsiibid, mis toetavad kosmose õiguslikku reguleerimist kujul, mis on selgelt siduv ja mida kosmoseriigid sellisena tunnistavad.¹⁵⁸ Nende konventsioonide probleemiks on vähese aktsepteerimise leidmine kõikide kosmoseriikide poolt. Viies kosmoseõiguse konventsioon, Kuu leping, mis võeti vastu kõige hiljem, ei ole leidnud suurte kosmoseriikide poolt heakskiitu. Seetõttu on vähetõenäoline, et riigid on valmis jätkama õiguslikult siduvate regulatsioonide väljatöötamisega ning tuleb leida uusi lahendusi, mis ei ole küll nii efektiivsed kui rahvusvaheliste lepingute vastuvõtmine.

Leebeõiguse lähenemisviisi pooldajad osutavad leebeõiguse kasutamise paljudele eelistele rahvusvaheliste normide loomisel. Leebeõiguse regulatsioonid ei nõua riikide poolt ratifitseerimist, seega saab neid kohe rakendada. Veelgi olulisem on pooldajate väited, et see võib mõjutada rahvusvahelist õigusloome protsessi, pakkudes eeltingimuse, millest rahvusvaheline tavaõigus võib välja areneda. Vastukaaluks väidavad teised teadlased, et selliste mitteametlike juhtimismehhanismide probleem seisneb selles, et nad ei arvesta siseriiklike võimudega ja seega võivad tekkida tõsised julgeolekuga seotud probleemid, mida sellised leebed organisatsioonid ei suuda lahendada. Leebeõiguse lähenemisviisi kriitikud kardavad, et mittediduvate, mittespetsiifiliste püüdlusreeglite kehtestamine tekitab rahvusvahelises üldsuses lihtsalt segadust, mis võib ohustada suuremat ebakindlust ja suuremat pinget kosmose heitlikus valdkonnas.¹⁵⁹ Arusaadavalt on leebeõiguse instrumentide vastuvõtmisele pooldajaid ja vastaseid, kuid magistritöö autor on arvamisel, et leebeõiguse regulatsioonid kosmosetegevuste reguleerimiseks on jätkusuutlikum viis tagamaks ohutumat ja turvalisemat kosmoseskeskkonda kui ebaselged ja mittespetsiifilised õigusnormid, mis hetkel reguleerivad sõjalisi tegevusi ja jõu kasutamist kosmoses.

¹⁵⁷ Ferreira-Snyman, A. lk 514-515.

¹⁵⁸ Urban, J. A. lk 44.

¹⁵⁹ Yoo, J. lk 156.

Üheks kosmosevaldkonna leebeõiguse loomise initsiatiiviks on 2008. aastal Euroopa Liidu poolt esitatud kosmosetegevuste tegevusjuhendi eelnõu¹⁶⁰, mille eesmärk on suurendada kosmosetegevuste ohutust, turvalisust ja jätkusuutlikkust. Selle eesmärgi saavutamiseks on hädavajalik, et sellega tegeleksid kõik kosmoses osalejad, eelkõige suuremad kosmoseriigid.¹⁶¹ Tegevusjuhend on suunatud vähem relvade seadustamisele ja enam kosmoses toimuvate tegevuste läbipaistvuse tagamisele, et riigid saaksid vältida juhuslikku sõda kosmoses. Tegevusjuhend loodab saavutada eesmärgi, et kõik kosmoses tegutsevad riigid järgivad kokkulepitud käitumisreegleid.¹⁶² Tegevusjuhend on hea näide katsest reguleerida kosmose sõjalist kasutamist leebeõiguse regulatsioonide abil. Kuigi tegemist ei ole õiguslikult siduva lepinguga, siis tema eesmärk on parandada kosmose turvalisust ja ohutust riikide poolt vabatahtlikult kokkulepitud põhimõtete ja suuniste abil.¹⁶³

Käitumisjuhendit ei ole siiani vastu võetud ning ei ole sugugi kindel, millised konkreetset tingimused lisatakse mis tahes lõppdokumenti, rääkimata sellest, kas üldse kokkulepe riikide seas saavutatakse.¹⁶⁴ Mitmed riigid, nagu Austraalia, Kanada ja Jaapan, on juba teatanud oma toetusest tegevusjuhendile. Samuti näib USA olevat tegevusjuhendiga nõus oma mittesiduva olemuse tõttu ning kui see kaitseb ja tugevdab USA riiklikku ja majanduslikku julgeolekut. Kuid mõned riigid, sealhulgas Brasiilia, Venemaa, India ja Hiina, on väljendanud muret, et tegevusjuhendit võiks kasutada vahendina nende tulevaste kosmosetegevuste piiramiseks ja et juhendis väljendatud enesekaitseõigus võib soodustada võidurelvastumist kosmoses.¹⁶⁵ USA osaleb Euroopa Liidu tegevusjuhendi eelnõu uutel läbirääkimistel, mis sisaldab lisaks ka USA ettepanekuid, näiteks viidet enesekaitseõigusele. Teised kosmosevõimekusega riigid, nagu India ja Brasiilia, on väljendanud kahtlusi Euroopa Liidu tegevusjuhendi eelnõu aktsepteerimises, kuna eelnõu väljatöötamisel ei konsulteeritud nendega piisavalt.¹⁶⁶ Need riigid, kes keelduvad mistahes konkreetsest resolutsioonist või käitumisjuhendist, ei eemalda ennast tavaliselt läbirääkimisprotsessist ega eira hiljem selle resolutsiooni või käitumisjuhendi

¹⁶⁰ DRAFT International Code of Conduct for Outer Space Activities. Arvutivõrgus: https://eeas.europa.eu/archives/docs/non-proliferation-and-disarmament/pdf/space_code_conduct_draft_vers_31-march-2014_en.pdf (17.04.2021).

¹⁶¹ Su, J., Lixin, Z. The European Union draft Code of Conduct for outer space activities: An appraisal. Amsterdam: Elsevier 2014, lk 35.

¹⁶² Lyall, F. Larsen, P. B. Space Law. A treatise 2nd Edition. Routledge, Taylor & Francis Group 2020, lk 479.

¹⁶³ Ferreira-Snyman, A., lk 518.

¹⁶⁴ Freeland 2020, lk 107.

¹⁶⁵ Ferreira-Snyman, A., lk 518.

¹⁶⁶ Lyall, F. Larsen, P. B. lk 480-481.

olemasolu. Selle asemel avalikustavad nad, et te ei tunne mingit kohustust seda järgida, võimaldades teistel riikidel reageerida nii, nagu nad vajalikuks peavad.¹⁶⁷

Ühe võimaliku tegevusena luua selgemaid regulatsioone on vastavalt ÜRO Peaassamblee resolutsiooni 65/68¹⁶⁸ alusel kokkukutsutud ekspertgrupp 2012. aastal, kes hakkasid välja töötama läbipaistvust ja usaldust suurendavaid meetmeid kosmosetegevustes (*Transparency and Confidence-Building Measures in Outer Space Activities*)¹⁶⁹. Läbipaistvust ja usaldust suurendavaid meetmeid on aastakümneid kasutatud paljudes erinevates olukordades, näiteks tuumarelvade kontrollimisel ja ballistiliste rakettide leviku tõkestamisel. Neil oli külma sõja perioodil oluline roll relvastatud konfliktide riski vähendamisel, pakkudes läbipaistvaid kanaleid sõjategevuses teabe jagamiseks. Samamoodi pakuvad kosmosevaldkonna läbipaistvust ja usaldust suurendavad meetmed kasulikke kanaleid teabe jagamiseks, et tugevdada vastastikust mõistmist ja luua usaldust ning aidata seeläbi ära hoida relvakonflikte, edendades piirkondlikku ja ülemaailmset stabiilsust. Riigi kosmosepoliitika ja selle peamiste sõjaliste väljaminekute kohta vahetatav teave aitab luua riikidele läbipaistva režiimi, et saada teada üksteise sõjalistest kosmosetegevustest ja -panustest, mis lõpuks aitab ära hoida võidurelvastumist kosmoses.¹⁷⁰

Senised katsed erinevate kosmosega seotud õiguslike väljakutsetega toime tulla on olnud suures osas uurimuslikud, üldistatud ning mittesiduvad ja vabatahtlikud. Ehkki leebeõiguse instrumentide tähtsusel kosmoseõiguse kujundamisel on olnud oluline osa, tekib siiski küsimus, et kas selline lähenemine teenib meid pikemas perspektiivis hästi, eriti seoses oluliste küsimustega meie tulevase kosmosekasutuse ning kosmose üha kasvava militariseerimise kontekstis. Hoolimata juriidilisest väärtusest, mis mõnel sellisel instrumendil võib olla, väljendavad õiguslikult mittesiduvad läbipaistvust ja usaldust suurendavad meetmed pigem algatust ametlikult siduvama kokkuleppe sõlmimiseks. Loomulikult on oht, et neid siduvaid kokkuleppeid tegelikult kunagi ei looda.¹⁷¹ Sellised meetmed on suurepärane võimalus teatud reeglite kokkuleppimiseks olukorras, kus on riikidel keeruline jõuda siduvate kokkulepeteni. Selliste mittesiduvate regulatsioonide kehtestamisega tekib oht, et nad võivad töötada kuni nad

¹⁶⁷ Chinkin, C. M. *The Challenge of Soft Law: Development and Change in International Law*. Cambridge: Cambridge University Press 1989, lk 866.

¹⁶⁸ United Nations General Assembly Resolution. 65/68 Transparency and confidence-building measures in outer space activities, 2010.

¹⁶⁹ United Nations General Assembly. Transparency and confidence-building measures in outer space activities. Report of the Secretary-General, A/72/65, 2017. Arvutivõrgus: file:///C:/Users/liisa/Downloads/A_72_65-EN.pdf

¹⁷⁰ Zhao, Y., Jiang, S. lk 57.

¹⁷¹ Freeland 2020, lk 77.

ükshetk enam ei tööta olukorras, kui tekib reaalne oht relvakonflikti tekkeks kosmoses. Kõige suuremaks takistuseks leebeõiguse regulatsioonide kehtestamisel on see, et nad on pigem juhised ja suunised ning ei oma regulatsioonide jõudu.

3.3 Õiguslikult mittesiduvad käsiraamatud

Kui tahetakse olla võimelised minimaliseerima pingelistel ajaperioodidel konfliktide eskaleerumise ohtu, suuta leevendada kosmoses või läbi kosmose toimuva konflikti võimalike mõjusid ja olla võimelised lõpetama selliseid potentsiaalseid konflikte, siis peab olema selgus jõu kasutamise regulatsioonides ning kosmose suhtes kohaldatavate relvakonflikti regulatsioonide osas, nii nagu on maal, merel ja õhus toimuvate konfliktide korral. Käesoleval hetkel on töös kaks projekti, mis peaksid tooma selgust sõjaliste tegevuste läbiviimisel kosmoses – MILAMOS projekt (*Manual on the International Law Applicable to Military Operations in Outer Space*)¹⁷² ja Woomera käsiraamat¹⁷³.

2016. aastal alustati MILAMOS projektiga. Kogunesid kosmoseõiguse, *jus ad bellum*, *jus in bello*, kosmoseoperatsioonide ja küberõiguse eksperdid, sealhulgas mõned isikud, kes olid olnud seotud Harvardi ja Tallinna käsiraamatuga. Projekt oli ambitsioonikas ja peagi selgus, et ühe käsiraamatu jaoks on seda liiga palju. Seega jätkab MILAMOS-e projekt McGill Õhu- ja Kosmoseõiguse Instituudi juhtimisel, mis asub Kanadas ning püüab keskenduda kosmoseõigusele rahuajal. 2018. aastal alustati Austraalias Adelaide'i ülikooli õigusteaduskonna eestvedamisel Woomera käsiraamatu projektiga, keskendudes rahvusvahelistele sõjalistele ja julgeolekualastele regulatsioonidele kosmoses jõu kasutamise ja konfliktide ajal. Mõlema käsiraamatu eesmärk on teineteist täiendada.¹⁷⁴

MILAMOS projektis sõnastatakse ja selgitatakse objektiivselt kosmose suhtes kehtivat õigust rahuajal toimuvate sõjaliste tegevuste osas, rõhutades samas rahvusvahelise õiguse piiranguid kosmoses jõu kasutamisele. Käsiraamat kirjeldab riikide jaoks, kuidas kehtiv rahvusvaheline õigus sisuliselt piirab jõu kasutamist ja käsitletakse riikide poolt läbiviidavate, kuid siiski vaenulike tegevuste õiguspärasust kosmoses, mis jäävad jõu kasutamise piiresse. Käsiraamat

¹⁷² McGill Manual on the International Law Applicable to Military Operations in Outer Space. Arvutivõrgus: <https://www.mcgill.ca/milamos/> (19.04.2021).

¹⁷³ The Woomera Manual. Arvutivõrgus: <https://law.adelaide.edu.au/woomera/> (19.04.2021).

¹⁷⁴ Steer 2021, lk 15.

selgitab, kuidas kehtiv rahvusvaheline õigus piirab sisuliselt jõu kasutamist kosmoses ja täpsustab jõu- ja relvaliike, mida riigid võivad kosmoses õiguspäraselt kasutada. Juhendi järgimine või isegi selle olemasolu tunnistamine aitab suurendada riikide tegevuste läbipaistvust ja usaldust valdkonna vastu, mida ajalooliselt on varjatud. Käsiraamatut kasutatakse ka valitsuste tegevuste kajastamiseks, olenemata sellest, kas tegevuste autor on relvajõud ise või mõni muu asutus, kuid mitte äri- ja muude valitsusväliste tegevuste kajastamiseks. Kavandatud käsiraamatu eesmärk on olla laialt tuntud ja tunnustatud allikas kosmoses sõjalistele tegevustele kohaldatavale rahvusvahelisele õigusele. Sihtrühm on riikide valitsuste juristid, poliitikakujundajad, otsustajad ja sõjalised kosmoseoperaatorid. Käsiraamat aitab kaasa rahvusvahelise õiguse järkjärgulisele arengule ning edendab rahvusvahelist rahu ja julgeolekut ning kosmose jätkusuutlikkust, mis on kõikide riikide huvides ja tegelikult kogu inimkonna eesmärk.¹⁷⁵

Woomera käsiraamat loodi projektina, mille eesmärk on anda selgust õiguslikest lünkadest ja aidata vähendada kosmoses toimuvate sõjaliste tegevuste valesi tõlgendamise või valearvestuse ohtu, mis võib iseenesest põhjustada konflikti. Käsiraamatu on välja töötanud rahvusvaheline rühm sõltumatutest ekspertidest konfliktioiguse, jõu kasutamise, kosmoseõiguse ja sõjaliste kosmoseoperatsioonide alal. Seetõttu ei ole see õiguse allikas, kuid selle eesmärk on anda selgitusi kuidas rahvusvaheline tavaõigus ja lepinguõigus kosmoses kehtivad, nii et otsustajad saaksid sellele tugineda. Rahvusvahelised lepingud, tavaõigus ja isegi üldpõhimõtted on välja töötatud teiste füüsiliste valdkondade suhtes ning mõnes lepingus on isegi täpsustatud, millal see kehtib maismaale või merele. Küsimus on, et millised reeglid kosmoses kehtivad, mida võib välistada ja mis võivad rohkem tähelepanu vajada riikide poolt. Woomera käsiraamat täpsustab seda, uurides rahvusvahelisi lepinguid ja rahvusvahelise tavaõiguse arengut ning seejärel testides nende regulatsioonide kohaldamist kosmoses.¹⁷⁶ Woomera käsiraamat käsitleb lähemalt kosmoses juurdepääsuõiguse, jurisdiktsiooni, riigi vastutust, sõjaliste objektide ja kosmosetegevustega seotud kohustusi, sõjalisi kosmosetegevusi, mis ei ole seotud relvajõududega ning sõjalised kosmosetegevused relvakonflikti ajal. Tegemist on põhjaliku juhendiga kõige aktuaalsemate küsimuste lahendamiseks, mis tänapäeval on tekkinud sõjalise kosmoses valdkonna otsustajatel ja operaatoritel. Riik saab endiselt kohaldada oma tõlgendusi vastavalt kehtivatele

¹⁷⁵ McGill Manual on International Law Applicable to Military Uses of Outer Space. Arvutivõrgus: <https://www.mcgill.ca/milamos/about> (26.04.2021).

¹⁷⁶ Steer 2021, lk 11-13.

regulatsioonidele, kuid Woomera käsiraamat annab neutraalse ja keskse võrdluspunkti, mis loodetavasti soodustab rahvusvahelist järjepidevust ja selgust.¹⁷⁷

Magistritöö valmimise hetkeks ei ole neid käsiraamatuid veel ametlikult avaldatud, kuid see peaks toimuma käesoleval või järgmisel aastal. Mõlema projekti puhul on tegemist olulise sammuga reguleerimaks relvakonflikte kosmoses. Niivõrd, kuivõrd riigid neid aktsepteerivad, aitavad sellised projektid kaasa rahvusvaheliste õigusnormide edendamisele, pakkudes õiguse tõhusaks väljatöötamiseks ja tõlgendamiseks vajalikku üksikasjalikkust ja nüansse. Magistritöö autor pooldab selliste käsiraamatute loomist, mis loovad rohkem selgust ja spetsiifilisust sõjaliste kosmosetegevuste valdkonda ja mis võivad aidata kaasa kosmoses toimuvate sõjaliste tegevuste kitsendamisele ning vähendada kosmose relvastamist. Samas tuleb mõõnda, et need käsiraamatud ei saa kunagi kujutada endast siduvaid regulatsioone, mida riigid on kohustatud järgima kaasnevate sanktsioonide hirmus. Arvestades riikide vähest huvi õiguslikult siduvate regulatsioonide loomiseks, siis sellised käsiraamatud on parem kui mitte midagi ning annavad lootust, et ühel ajahetkel võivad neist edasi areneda õiguslikult siduvad regulatsioonid.

¹⁷⁷ Steer 2021, lk 17-18.

KOKKUVÕTE

Magistritöö eesmärgiks on välja selgitada õiguslik raamistik, mis käsitleb kosmost ja seal toimuvaid sõjalisi tegevusi ning kuivõrd see õiguslik raamistik lubab kosmose relvastamist ja jõu kasutamist kosmoses. Sellega seoses oli käesoleva töö uurimusküsimusteks, et millistel tingimustel reguleerib rahvusvaheline õigus jõu kasutamist kosmoses ning kas praegune õiguskord on piisav ning praktikas kohaldatav. Lisaks, kui jätkusuutlik on praegune olukord ja kuivõrd võib lahenduseks olla õiguslikult mittesiduvate regulatsioonide kehtestamine kosmoses toimuvate sõjaliste tegevuste reguleerimiseks ning tagamiseks, et kosmose kasutamine toimub riikide poolt rahumeelsetel viisidel.

Kosmoseõiguse konventsioonid on loodud 1960.-1970. aastatel ja on näha, et kehtiv õiguslik kord ei ole suutnud tehnoloogia arengul kannul püsida. See kujutab endast suurt väljakutset tõhusate õiguspõhimõtete väljatöötamiseks, seda enam, et arvestada tuleb kosmose strateegilist ja sõjalist potentsiaali globaliseerumise ajastul. Tuleb mõista, milliseid õiguspõhimõtteid kohaldatakse praegu mistahes sõjaliste tegevuste suhtes kosmoses, ja pakkuda vähemalt regulatiivsest vaatenurgast sobiv raamistik inimkonna kaitsmiseks nende võimalike stsenaariumite eest, mis võivad juhtuda tulevikus. See hõlmab rahvusvahelise kosmoseõiguse kehtivate põhimõtete ja *jus ad bellum* ehk jõu kasutamise õigusliku reguleerimisega seotud rahvusvahelise õiguse koostoime kaalumist.

Kehtiv õiguslik režiim ei ole takistanud kosmose kasutamist sõjalisteks tegevusteks. Kuigi on olemas üksikud õiguslikud piirangud, siis need on suhteliselt üldsõnalised ja neid võib tõlgendada erinevalt selles osas, mida nad lubavad ja mida nad keelavad. Kosmoseõiguse tuumikosa moodustavad viis konventsiooni. Olulisim neist, mida peetakse kosmoseõiguse konstitutsiooniks on avakosmoseleping. Avakosmoselepingu tekst põhineb mitmel ÜRO Peaassamblee resolutsioonidel, mis võeti vastu peale NSVL esimese satelliidi Sputnik 1 saatmist kosmosesse 1957. aastal, mis tähistab ka kosmoseajastu algust. Õigusteadlaste seas ei ole ühtset seisukohta, kas 1967. aasta avakosmoseleping vajab muutmist või täiendamist, kuna sel ajal vastu võetud normid on kosmosetehnoloogia arengust maha jäänud ja ei paku spetsiifilist regulatsiooni relvakonfliktidega seoses, kuid samas on tegemist nõ kosmoseõiguse konstitutsiooniga, mida võetakse aluseks uute regulatsioonide väljatöötamisel.

Kosmoseõiguse konventsioone analüüsides kerkis esile tõsiasi, et kosmosega seotud mõisted on sõnastatud ähmaselt ja ebaselgelt. Tuleb välja töötada selged definitsioonid sellistele mõistetele nagu “kosmoserelv”, “sõjaline kasutamine” “jõu kasutamine kosmoses”, ja kõige olulisem vast on saada selge ülevaade, et mida tähendab kosmose kasutamine “rahuotstarbelistel eesmärkidel”. Selgust vajab ka küsimus, et kust algab kosmos ehk kus jookseb see piir õhuruumi ja kosmose vahel. See on vajalik, et kosmosekeskkonda ei saaks tõlgendada kui piirkonda, mis on riigi julgeoleku eesmärgil tegelikult sarnane riigi territooriumiga. Täpsustamist vajab ka lubatud relvade liigid kosmoses. Avakosmoselepingu alusel on keelatud paigutada orbiidile ja taevakehadele tuumarelv ja muid massihävitusrelvi. Samas ei ole keelatud ülejäänud tavarelvad, mida on võimalik õiguspäraselt testida või asetada kosmosesse. Loogiliselt võttes läheb ASAT relvade testimine ja paigutamine orbiidile vastuollu kosmose rahuotstarbelistel eesmärkidel kasutamise põhimõttega, aga puudub rahvusvaheline poliitiline tahe selliste relvade testimise keelustamiseks. Hiina, India, Venemaa ja USA on kõik testinud ASAT relvi ja avakosmoselepingu artikli IV poolt jäetud võimalus selleks on midagi, mida need suurriigid ei ole valmis ära kaotama.

Hoolimata asjaolust, et kosmoseõiguse režiim lähtub kosmose kasutamisel rahuotstarbelistel eesmärkidel põhimõttest, on kosmos kahtlemata juba väga militariseeritud keskkond. Avakosmoseleping nõuab kosmose rahuotstarbelistel eesmärkidel kasutamist ja täpsustab, et kosmose uurimise ja kasutamise suhtes kehtivad rahvusvahelise õiguse normid. Nende hulka kuuluvad mitte ainult jõu kasutamist reguleerivad *jus ad bellum* põhimõtted, vaid ka relvakonfliktiõiguse põhimõtted. Arvestada tuleb kosmose erilisemat keskkonda võrreldes sõjapidamisega maal, merel ja õhuruumis ja asjaolu, et rahvusvahelise õiguse regulatsioonid ei ole piisavalt spetsiifilised, et vältida ebamäärasusi ja mitmetitõlgendavusi sõjaliste tegevuste läbiviimisel kosmoses. Selleks, et vältida nõ “halle alasid” rahvusvahelises õiguses, on vajalik välja töötada konkreetsed ja selged normid, mis keelavad kategooriliselt kosmose relvastamise ning igasugused relvakonfliktid kosmoses ja kosmosevarade vastu. Hetkel ei ole need normid piisavalt konkreetsed, et pakkuda asjakohast regulatsiooni üha mitmekesisematele viisidele, kuidas kosmost saab kasutada relvakonfliktide ajal. Tuleb arvestada kosmose erilisemat keskkonda ning iga norm vajab eraldi analüüsimist, kas seda saab samaväärses ulatuses kohaldada ka kosmoses nagu on see kohaldatav Maal. Avakosmoselepinguga ja teiste kosmosega seotud konventioonidega ei ole hetkel ette nähtud rangemaid regulatsioone, et vältida kosmosega seotuid relvakonflikte ja kosmoses toimuvat võidurelvastumist.

Siiani ei ole selge mida tähendab jõu kasutamine kosmoses kuna kasutatavad tehnoloogiad on kosmosevaldkonnale nii spetsiifilised ja viisid, kuidas selliseid tehnoloogiaid saab häirida või hävitada, erinevad viisidest kuidas tõlgendada jõu kasutamist maapealsetes situatsioonides. Pingelisel ajal võib üks riik tõlgendada teise tegevust kui jõu kasutamist ja pidada seda konfliktiolukorra tekkimiseks ning seejärel võib-olla õigustamatult kasutada jõudu enesekaitseõiguse alusel riigi vastu, kelle tegevus ei pruukinud ollagi käsitletav jõu kasutamisenä. Samuti relvajõudude satelliitide operaatorid eelistaksid teada, millist tegevust võib pidada mitteõiguslikuks ähvarduseks või jõu kasutamiseks ning millised on õiguslikud piirangud vastustele, mida nad kaaluda võivad. Kohaldatavates normides selguse loomine ei pruugi kosmosesõda täielikult takistada, kuid pingelisest olukorrast konfliktini jõudmise juhtumite arvu ja laadi aitab see vähendada. Kui konflikt leiab aset kosmoses, siis võivad rahvusvaheliselt tunnustatud reeglid selle mõju leevendada ja selle lõpule viia. Sellele aitaksid kaasa mitmesugused rahvusvahelised instrumendid, mis võiksid töötada pigem paralleelselt kui omavahel konkureerides.

Suuremad väljakutsed, mis kosmos pakub relvakonfliktide kontekstis on kosmosevarade eristamine tsiviil- ja militaarobjektidena, astronautide staatus ja enesekaitseõiguse teostamise ulatus. Väga suurel määral on kosmosetehnoloogia kasutatav nii tsiviil- kui ka sõjalistes tegevustes ja see tekitab segadusi kosmosevara määratlemisel legaalse sihtmärgina relvakonflikti ajal. Astronautide staatus relvakonflikti ajal on raske hinnata, kuna esinevad vastandlikud normed. Ühelt poolt on avakosmoseleping, mille järgi tuleb astronauti pidada inimkonna saadkuks ja talle igakülgset abi pakkuda vajadusel. Teiselt poolt on rahvusvaheline humanitaarõigus, mille järgi võib relvakonfliktis osalevat astronauti seada vaenlase rünnaku alla igal ajal. Küsitavusi tekitab ka enesekaitseõiguse teostamise ulatus kosmoses. Enesekaitseõigus on fundamentaalne õigus, millest riigid ei ole mingil juhul nõus loobuma, kuid kosmose puhul võiks mõelda selle õiguse piiramisele, et vähendada tekkida võivaid katastroofilisi tagajärgi. Kindlasti on vajalik selgemate ja spetsiaalselt kosmoses kehtivate regulatsioonide loomine, kui tahetakse pakkuda terviklikku õiguslikku raamistikku inimkonna kaitsmiseks tagajärgede eest, mis võivad tekkida relvakonfliktide läbiviimisest kosmoses.

Arvestades kosmose ainulaadset keskkonda ja väga tõsiseid tagajärgi, mis võivad ilmneda kosmose relvastamise või isegi kosmosesõja tagajärjel, ei ole olemasolevad regulatsioonid piisavalt konkreetsed ja selged, et pakkuda võimalikke lahendusvariante üha mitmekesisematele viisidele, kuidas kosmost saab kasutada relvakonflikti ajal. Sellest järeldub, et üha suurem on vajadus jõuda üksmeelele kosmoseõiguse täiendavate regulatsioonide osas,

mida saab otseselt kohaldada kasvava ohu suhtes, mida kujutab endast kosmose relvastamine ja selle võimalikkust olla relvastatud rünnakute lähtepunktina. Seetõttu on vajalik jõuda konsensusele täiendava õigusliku regulatsiooni osas, mida saab otseselt kohaldada relvakonfliktide suhtes, mis võivad hõlmata kosmosetehnoloogia kasutamist. Sellega seoses tehakse küll jõupingutusi, kuid õiguslikult siduvate regulatsioonide kehtestamine on vähemalt lähitulevikus ebatõenäoline. Õiguslikult siduvate regulatsioonide loomiseks, mis suudab pakkuda suuremat kindlust, on vaja poliitilist tahet, tihedat koostööd ja suuremat usaldust suurte kosmoseriikide vahel, kuid samuti on vajalik ka teiste riikide ja rahvusvahelise üldsuse toetus.

Riikide vastuseisu tõttu kehtestada õiguslikult siduvaid regulatsioone, on võetud kasutusele leebeõiguse instrumente, et reguleerida kosmose sõjalisi tegevusi ning vähendada kosmose relvastamist ja militariseerimist. Riigid on suhtunud nendesse instrumentidesse erinevalt, leidub nii pooldajaid kui ka kriitikuid. Rahvusvaheliselt kokku lepitud regulatsioonid, nii õiguslikult siduvad kui ka mittesiduvad, võivad aidata vähendada relvakonflikti ohtu kosmoses, leevendada võimaliku konflikti tagajärgi ja pakkuda selgust, mis võib viia ka sellise konflikti enneaegse lõppemiseni. Leebeõiguse regulatsioonid ei nõua riikide poolt ratifitseerimist ja seega saab neid kohe rakendada. Riigid on paidlikumad vastu võtma regulatsioone, mis ei pane neile õiguslikke kohustusi, kuid see on ka leebeõiguse kõige suuremaks puuduseks võrreldes rahvusvaheliste lepingutega.

Lähitulevikus on väljatulemas kaks käsiraamatut, mis keskenduvad just sõjaliste tegevuste läbiviimisele kosmoses. MILAMOS-e projekt, mida alustati McGill Õhu- ja Kosmoseõiguse Instituudi juhtimisel, asub Kanadas ja püüab keskenduda kosmoseõigusele rahuajal. Austraalias Adelaide-i ülikooli õigusteaduskonna eestvedamisel alustati Woomera käsiraamatu projektiga, mis keskendub rahvusvahelistele sõjalistele ja julgeolekualastele regulatsioonidele kosmoses jõu kasutamise ja konfliktide ajal. Mõlema käsiraamatu koostamisel osalevad oma valdkonna eksperdid ja tegemist ei ole õiguse allikaga, vaid nende eesmärk on anda selgitusi kuidas rahvusvaheline tavaõigus ja lepinguõigus kosmoses kehtivad, nii et otsustajad saaksid sellele tugineda. Tegemist on väga tänuväärsete ettevõtmistega luua selgust ja analüüsida spetsiifiliselt, kuidas rahvusvaheline õigus kosmosevaldkonna kontekstis on rakendatav. Kuigi tegemist ei ole õiguslikult siduvate regulatsioonidega, võib see olla aluseks tulevaste normide vastuvõtmisele või rahvusvahelise tavaõiguse kujunemisele.

Magistritöö autor on seisukohal, et praegune õiguslik raamistik ei ole piisav hoidmaks ära kosmose militariseerimist ja relvastamist. Kui kosmoseajastu algusaegadel toimusid kosmoses

just passiivsed sõjalised tegevused, siis tänapäeval on nende tegevuste kõrvale ilmunud ka aktiivsed sõjalised tegevused, milleks on erinevate kosmoserelvade testimine nii Maa peal kui kosmoses. Riigid ei ole valmis loobuma võimalustest, mida kosmos pakub ja nii ongi kosmosest saamas uus sõjapidamise domeen. Leebeõiguse regulatsioonid ja loodavad käsiraamatud relvakonfliktiõiguse selgitamiseks kosmoses on edasiminekuks, kuid need ei asenda rahvusvahelisi lepinguid ja riike ei saa võtta õiguslikult vastutusele, kui nad oma kohustusi rikuvad. Need regulatsioonid ei suuda ära hoida kosmose relvastamist, kui kõik suured kosmoseriigid seda ühiselt kokku ei lepi. Lühiajal ei ole näha, et riigid konsensule jõuaksid kosmose relvastamise ja militariseerimise piiramise küsimustes, kuid õiguslikult siduvate kokkulepete saavutamiseks tuleb jätkata läbirääkimisi. Nii kaua kui läbirääkimised ja vaidlused kestavad uute õiguslikult siduvate regulatsioonide loomiseks, aitavad keerulises olukorras selgust tuua ka leebeõiguse regulatsioonid ning MILAMOS ja Woomera käsiraamatud, mis sillutavad samm-sammult teed õiguslikult siduvate regulatsioonide kehtestamiseni. Raske on analüüsida, kuidas sellised õiguslikult mittesiduvad regulatsioonid suudavad ära hoida tulevikus reaalseid relvakonflikte kosmoses, kuid tegemist on edasiminekuks selgitamiseks kehtivaid rahvusvahelise õiguse rakendamist kosmoses. Loodetavasti need regulatsioonid võivad ühel hetkel jõuda rahvusvahelisse lepingusse, mis leiab poolehoidu suurte kosmoseriikide poolt.

LEGAL CHALLENGES FOR THE USE OF MILITARY FORCE IN OUTER SPACE

Abstract

The launch of Sputnik I on 4 October 1957 started the beginning of the space age. Space is vital in terms of the world economy, strategic thinking, terrestrial military strategy, geopolitics, human rights, commercial enterprise and technological innovation. The impact of our use of space and the increasing range of space activities mean that law does and should have an important role to play in ensuring that such activities are carried out in an appropriate manner, with appropriate outcomes and benefits and for relevant purposes. Space has been involved in military activities since the beginning, and national ambitions to increase their military capabilities in exploiting the benefits of space assets have grown significantly. Recent years have witnessed President Trump's creation of a US Space Force in December, 2019, NATO's characterization of space as an operational domain of war and France creation of a space defence command. Such developments have led to a concern regarding space being normalized as a warfighting domain.

The aim of the master's thesis is to find out the legal framework concerning space and military activities taking place there, and the extent to which this legal framework allows for the weaponization and use of force in space. In this context, the research questions in this work were on the conditions under which international law regulates the use of force in space and whether the current norms are adequate and applicable in practice. In addition, how sustainable the current legal framework is and to what extent the solution could be to establish legally nonbinding regulations to regulate military activities in space and to ensure that space is used by states for peaceful purposes.

The research mainly uses methods of interpretation. Grammatical interpretation has been used to interpret the norms of space law, as well as interpretation based on legal doctrine, using the international legal literature. In addition, a systematisation approach has been used, in particular to address issues arising from the use of force in space, by analyzing the rules of international law to understand the extent to which the use of force in space is permissible.

Space law has not kept pace with technological innovation of space activities and therefore there might increasingly arise various concerns and uncertainties that specific uses of space

may give rise to. Military uses of outer space should be viewed within the context of, and the limitations established by, existing international law. The legal framework consists not only of the UN Charter and special international laws on military activities in outer space. It also includes existing space law treaties and agreements. There is a considerable body of international law governing military uses of outer space. All states want to preserve the existing legal framework. Many states would like to go further and ban all weapons from outer space. Although doubts may arise as to whether international humanitarian law (IHL) applies in outer space, the International Court of Justice (ICJ) broadly opined that IHL applies to all forms of warfare and to all kinds of weapons, those of the past, those of the present and those of the future.

Given the unique environment of space and the very important consequences that may result from the continuing militarization and weaponization of space, existing regulations are not specific and clear enough to provide possible solutions to the increasingly diverse ways in which space can be used during armed conflict. It follows that there is a growing need for consensus on additional space law regulations that can be directly applied to the growing threat posed by space weaponization and their potential as a starting point for armed attacks. Creating a legally binding legal order that can provide greater certainty requires political will, close cooperation and greater trust between the big space nations, but also the support of other nations and the international community.

The evolution of space activities since the days of Sputnik 1 and the associated laws and guidelines that regulate those activities, has seen a transformation from an era where, initially, only two States dominated the scene, to one where there are a growing number of space-faring States. Outer Space Treaty which has been signed and ratified by all space powers and most other States is the basis of international space law and defines the basic legal framework of international space law. The Treaty prohibits the placement of nuclear weapons or any other weapons of mass destruction in the orbit of the Earth, the Moon, any other celestial body or station in outer space. The Treaty limits the use of the Moon and other celestial bodies only for peaceful purposes and expressly prohibits their use for testing any kind of weapons, military manoeuvres or the establishment of military bases, structures and fortifications. However, the Treaty does not prohibit the deployment of conventional weapons in orbit. The Treaty also states that no state may claim ownership of a space body or part of it, and that the sovereignty of states extends only to space objects directly launched by them. The operations of intelligence and reconnaissance military satellites, the placement in space of missile defence elements that

carry out the interception of military missiles of the enemy in outer space, testing and placing on orbit the antisatellite weapons, as well as weapons of land, sea and air-based, which can hit military satellites and missiles of the enemy in space is not formally a violation of existing space law. In order to stop the arms race in this area, spacefaring states must sit down at the negotiating table to compromise and to impose certain restrictions and prohibitions.

An analysis of space law conventions revealed the vague and unclear wording of space-related concepts. There is also question of where space begins, or where this boundary between airspace and space begins. This is necessary so that space cannot be interpreted as an area that is actually similar to national territory for national security purposes. Clear definitions of terms such as "space weapon", "military use" and "use of force in space" need to be developed, and the most important thing is to have a clear idea of what it means to use space for "peaceful purposes". Space law creates confusion and ambiguity due to its vague and undefined concepts. Does "peaceful" mean "non-military" or does it mean "non-aggressive"? The Outer Space Treaty drafters did not clearly define the term as used in Article IV, nor the "peaceful uses" of outer space that are allowed by the Treaty. The US and other western states interpret "peaceful use" as "non-aggressive use". The issue remains important because weapons technology continues to develop.

There are currently no armed conflicts in space, but the potential for them to arise in the future is quite high due to the importance of space assets and the increasing militarization of space. Satellites can be attacked using kinetic and other destructive means as well as non-kinetic means. When kinetic means are used, there is no doubt that this is an armed attack.

The major challenges that space poses in the context of armed conflict are the distinction between space assets as civilian and military objects, the status of astronauts and the extent to which self-defense is exercised. Dual-use satellites are becoming even more common than before and it poses difficulties in armed conflicts, as assets that could at first sight be a military target could even be used for civilian purposes at the same time. The status of astronauts involved in armed conflicts in space is also problematic. Under Additional Protocol (I) to the Geneva Convention, combatants may be attacked by the enemy at any time, their participation in hostilities alone is not a sufficient basis for protection and, more importantly, they must be treated as prisoners of war if caught. By contrast, space law sets a controversial precedent. Under Article V of the Outer Space Treaty, astronauts are to be considered by the state party as envoys of humankind in outer space. Therefore, when astronauts make an emergency landing

in the territory of another state party or on the high seas, they must be returned safely and immediately to the state of registry of their spacecraft. One person being simultaneous as combatant and envoys of humankind in outer space is controversial and raises questions about their legal status during the war. The extent to which the right to self-defense is exercised in space also raises questions. The right to self-defense is a fundamental right that states are not willing to give it up, but in the case of space, it could be considered to limit this right in order to reduce the catastrophic consequences that may arise. There is a clear need for clarity and space-specific regulations in order to provide a comprehensive legal framework to protect humanity from the consequences of armed conflict in space.

International compromise in this area is necessary to balance the conflicting interests of existing and potential space states that are not yet involved in space activities. Thus, the world community urgently needs international standardization of space terms and expressions in the legal sense, but states lack the political will to do so. It is necessary to avoid “grey areas” in the law, and therefore there is a need to develop specific and clear rules and standards that categorically prohibit the weaponization of outer space as well as any form of conflict in the region of outer space and against space assets. This represents a major challenge ahead for all who understand the role of law in facilitating the peaceful and sustainable uses of outer space in the future. The fact that we do not have such a comprehensive treaty regime in relation to military uses of outer space as yet does not mean it cannot happen.

As states are reluctant to adopt legally binding regulations and previous proposals for new treaties have been ineffective, various soft law instruments have been introduced. While the role of soft law instruments in shaping space law has played an important role, the question arises as to whether such an approach will serve us well in the long run, especially in the context of such important future uses of space and the increasing militarization of space. Despite the legal value that some such instruments may have, so-called non-binding transparency and confidence-building measures are an initiative towards a more formally binding agreement. Of course, there is a danger that these binding agreements will never actually take place. If we want to be able to minimize the risk of escalation of conflicts during intense times, if we want to be able to mitigate the potential effects of conflict in or through space, and if we want to be able to end such potential conflicts, there must be clarity in the regulations governing the use of force and in the laws of armed conflict applicable to space, as in the case of land, sea and air conflicts.

In the meantime, academia, industry and other experts are engaged in research that seek to articulate, at least in the view of those involved, what they perceive to be *lex lata* rules relating to the military uses of outer space. Two projects are underway to establish non-legally binding regulations. The MILAMOS project (Manual on the International Law Applicable to Military Operations in Outer Space) and the Woomera Manual are currently being developed.

In 2016, the MILAMOS project was started. Experts in space law, *jus ad bellum*, *jus in bello*, space operations and cyber law gathered, including some people who had been involved with the Harvard and Tallinn Manuals. The project was ambitious and it soon became clear that there was too much for one manual. Thus, MILAMOS will continue to be lead by the McGill Institute of Air and Space Law, which is based in Canada and seeks to focus on space law. In 2018, the Woomera Manual project was launched in Australia under the auspices of the Faculty of Law at the University of Adelaide, focusing on international military and security laws in space during times of tension, force and conflict. The purpose of both handbooks is to complement each other.

The author of the master's thesis is of the opinion that the current legal framework is not sufficient to prevent the militarization and weaponization of space. While in the early days of the space age, passive military activities took place in space, today, in addition to these activities, there have also been active military activities, which are the testing of various space weapons both on Earth and in space. States are not ready to give up the opportunities that space offers, and so space is becoming a new domain of warfare. Soft law regulations and manuals for military activities in space are to clarify armed conflict law in space, but they are no substitute for treaties and states cannot be held legally liable if they violate their obligations. These regulations will not be able to prevent space weaponization unless all major space powers agree together. No consensus is expected in the near future on the issue of limiting space weaponization and militarization, but negotiations must continue to reach legally binding agreements. As long as negotiations and disputes take place to create new legally binding regulations, soft law regulations and the MILAMOS and Woomera manuals, which pave the way for the introduction of legally binding regulations, will also help to clarify the difficult situation. It is difficult to analyze how such non-legally binding regulations can prevent real armed conflicts in space in the future, but it is a step forward in clarifying the current application of international law in space. Hopefully, these regulations can at some point reach an international agreement that is supported by the space nations.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

1. Adhikari, M. Legal Regulation of Private Actors in Outer Space. India's role. Routledge, Taylor & Francis Group 2020.
2. Bormann, N. Sheehan, M. Securing Outer Space. International Relations Theory and the Politics of Space. Routledge, Taylor & Francis Group 2009.
3. Chinkin, C. M. The Challenge of Soft Law: Development and Change in International Law. Cambridge: Cambridge University Press 1989.
4. De Zwart, M. International Space Law and Military Use of Space, Australia: Law Society Bulletin 2020.
5. Fernandez, G. B. Where No War Has Gone before: Outer Space and the Adequacy of the Current Law of Armed Conflict. USA: Air and Space Law at the University of Mississippi School of Law 2019.
6. Ferreira-Snyman, A. Selected Legal Challenges Relating to the Military Use of Outer Space, with Specific Reference to Article IV of the Outer Space Treaty. South-Africa: Academy of Science of South Africa 2015.
7. Frakes, J. The Common Heritage of Mankind Principle and Deep Seabed, Outer Space, and Antarctica: Will Developed and Developing Nations Reach a Compromise. USA: University of Wisconsin 2003.
8. Freeland, S. Peaceful Purposes? Governing the Military Uses of Outer Space. European Journal of Law Reform 2016.
9. Freeland, S. The Laws of War in Outer Space. New York: Springer Science+Business Media 2015.
10. Freeland, S. The limits of laws: Challenges to the global governance of space activities. Sydney: Royal Society of New South Wales 2020.
11. Gleeson, P. K., Legal Aspects of the Use of Source in Space. Masters thesis, McGill University, Institute of Air and Space Law 2005.
12. Grimal, F, Sundaram, J. The Incremental Militarization of Outer Space: A Threshold Analysis. Oxford: Oxford University Press 2018.
13. Halunko, V. Space Law: the Present and the Future. Kyiv: International Society of Philosophy and Cosmology and Research Institute of Public Law 2019.

14. Jakhu, R. S., Chen, K.-W., Goswami, B. Threats to Peaceful Purposes of Outer Space: Politics and Law. London: Taylor&Francise Online 2020.
15. Lyall, F. Larsen, P. B. Space Law. A treatise 2nd Edition. Routledge, Taylor & Francis Group 2020.
16. Mačák, K. Military Space Operations. The Hague: T.M.C. Asser Press 2020.
17. Mawdsley, J. Applying Core principles of International Humanitarian Law to Military Operations in Space. Oxford: Oxford University Press 2020.
18. Marshall, W. Reducing the Vulnerability of Space Assets: A Multitiered Microsatellite Constellation Architecture. London: Taylor&Francise Online 2008.
19. McDowell, J. C. The edge of space: Revisiting the Karman Line, Amsterdam: Elsevier 2018.
20. Nyamuya Maogoto, J., Freeland, S. Space Weaponization and the United Nations Charter Regime on Force: A Thick Legal Fog or a Receding Mist? USA: American Bar Association 2007.
21. Oduntan, G. Sovereignty and Jurisdiction in Airspace and Outer Space. Legal Criteria for Spatial Delimitation. Routledge, Taylor & Francis Group 2019.
22. Oralova, Y. Jus Cogens Norms in International Space Law. Rome: Mediterranean Center of Social and Educational Research 2015.
23. Paliouras, Z. A. The Non-Appropriation Principle: The Grundnorm of International Space Law. Cambridge: Cambridge University Press 2014.
24. Rathore, E., Biswanath, G. Emergence of Jus Cogens Principles in Outer Space Law. London: Taylor&Francise Online 2020.
25. Reynolds, G., Merges, R. Outer Space. Problems of Law and Policy. Routledge, Taylor & Francis Group 2019.
26. Rosenfield, S. B., Where Air Space Ends and Outer Space Begins. USA: Air and Space Law at the University of Mississippi School of Law 1979.
27. Steer, C. The Woomera Manual: Legitimising or Limiting Space Warfare? Canberra: ANU College of Law 2021.
28. Steer, C. Why Outer Space Matters for National and International Security. Canberra: ANU College of Law 2020.
29. Stephens, D., Steer, C. Conflicts in Space: International Humanitarian Law and its Applivation to Space Warfare. Montreal: McGill Annals of Air and Space Law 2016.
30. Su, J., Lixin, Z. The European Union draft Code of Conduct for outer space activities: An appraisal. Amsterdam: Elsevier 2014.

31. Zhao, Y., Jiang, S. Armed Conflict in Outer Space: Legal Concept, Practice and Future Regulatory Regime. Amsterdam: Elsevier 2019.
32. Tronchetti, F. The Right to Self-Defence in Outer Space: An Appraisal. Köln: Carl Heymanns Publishing House 2014.
33. Urban, J. A. Soft Law: The Key to Security in a Globalized Outer Space. Denver: University of Denver College of Law 2016.
34. Von der Dunk, F. G. Armed Conflicts in Outer Space: Which Law Applies? USA: Stockton Center for International Law 2021.
35. Yoo, J. Rules for the Heavens: The Coming Revolution in Space and the Laws of War. USA: University of Illinois Law Review 2020.

Kasutatud õigusaktid

36. 12. augusti 1949 Genfi (I) konventsioon haavatud ja haigete sõjaväelaste olukorra parandamise kohta maismaal - RT II 1999, 17, 107.
37. 12. augusti 1949 Genfi konventsioonide 8. juuni 1977 (I) lisaprotokoll rahvusvaheliste relvakonfliktide ohvrite kaitse kohta - RT II 1999, 21, 121.
38. Agreement Governing the Activities of States on the Moon and Other Celestial Bodies, 1979. Arvutivõrgus: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_34_68E.pdf
39. Agreement on the Rescue of Astronauts, the Return of Astronauts and the Return of Objects Launched into Outer Space, 1968. Arvutivõrgus: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_22_2345E.pdf
40. Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907. Arvutivõrgus: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/0/1d1726425f6955aec125641e0038bfd6>
41. Convention on International Liability for Damage Caused by Space Objects, 1972. Arvutivõrgus: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_26_2777E.pdf
42. Convention of Registration of Objects Launched into Outer Space, 1975. Arvutivõrgus: https://www.unoosa.org/pdf/gares/ARES_29_3235E.pdf
43. Rahvusvahelise tsiviillennunduse konventsioon - RT II 2000, 2, 12.
44. Riikide tegevuspõhimõtteid kosmose, sealhulgas Kuu ja teiste taevakehade uurimisel ja kasutamisel käsitlev leping - RT II 2010, 14, 56.

45. Sõjalisel ja muul vaenulikul eesmärgil keskkonna mõjutamise keelustamise konventsioon - RT II, 01.03.2011, 2.
46. Treaty Banning Nuclear Weapon Tests in the Atmosphere, in Outer Space and Under Water, 1963. Arvutivõrgus:
<https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%20480/volume-480-I-6964-English.pdf>
47. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni mereõiguse konventsioon - RT II 2005, 16, 48.
48. Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni põhikiri ning Rahvusvahelise Kohtu statuut - RT II 1996, 24, 95.
49. Ülemäärase kahjustava või purustava toimega tavarelvade kasutamise keelustamise ja piiramise konventsioon - RT II 2000, 8, 44.

Kasutatud kohtupraktika

50. Case Concerning Military and Paramilitary Activities in and against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Judgement, ICJ Reports 1986.
51. Case Concerning Oil Platforms (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Judgement, ICJ Reports 2003.
52. Legality of the Threat or Use of Nuclear Weapons. Advisory Opinion, ICJ Reports 1996.

Kasutatud dokumendid

53. United Nations General Assembly Resolution. 56/23 Prevention of an arms race in outer space, 2001.
54. United Nations General Assembly Resolution. 65/68 Transparency and confidence-building measures in outer space activities, 2010.
55. United Nations General Assembly Resolution. 1148 (XII) Regulation, limitation and balanced reduction of all armed forces and all armaments; conclusion of an international convention (treaty) on the reduction of armaments and the prohibition of atomic, hydrogen and other weapons of mass destruction, 1957.
56. United Nations general Assembly Resolutions. 1348 (XIII) Question of the peaceful use of outer space, 1958.

57. United Nations General Assembly Resolution. 1721 (XVI) International co-operation in the peaceful uses of outer space, 1961.
58. United Nations General Assembly Resolution. 1962 (XVIII) Declaration of Legal Principles Governing the Activities of States in the Exploration and Use of Outer Space, 1963.
59. United Nations General Assembly. Transparency and confidence-building measures in outer space activities. Report of the Secretary-General, A/72/65, 2017.

Muud kasutatud allikad

60. 100KM Altitude Boundary for Astronautics, FAI Astronautic Records Commission (ICARE), Arvutivõrgus: <https://www.fai.org/page/icare-boundary> (22.04.2021).
61. A Brief History of Space Exploration, 2018. Arvutivõrgus: <https://aerospace.org/article/brief-history-space-exploration> (21.02.2021).
62. Bregin, A. Eesti satelliit Hämarik on ärkvel. – Postimees 17.11.2020.
63. Brown, S. L., Funnell, A. What is the Woomera Manual and how might it help stop a war in space? – ABC News 11.11.2020.
64. Centre for International Law veebiseminar teemal „Outer Space and International Law“, Niklas Hedman ettekanne „Global Governance of Outer Space Activities – Multilateralism and the Role of COPUOS“, Arvutivõrgus: https://www.youtube.com/watch?v=ZozyB-K1XeE&ab_channel=CILNUS (22.01.2021).
65. Commentary Of 1987 General Protection of Civilian Objects. Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12. August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I), 8 June 1977. Arvutivõrgus: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Treaty.xsp?documentId=D9E6B6264D7723C3C12563CD002D6CE4&action=openDocument>
66. Draft International Code of Conduct for Outer Space Activities. Arvutivõrgus: https://eeas.europa.eu/archives/docs/non-proliferation-and-disarmament/pdf/space_code_conduct_draft_vers_31-march-2014_en.pdf (17.04.2021).
67. Draft Treaty on the Prevention of the Placement of Weapons in Outer Space, the Threat or Use of Force Against Outer Space Objects. Arvutivõrgus:

- <https://www.reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/cd/2008/documents/Draft%20PPWT.pdf> (15.02.2021).
68. Eisenhower, D. Letter to Nikolai Bulganin, Chairman, Council of Ministers, U.S.S.R. Arvutivõrgus: <https://www.presidency.ucsb.edu/documents/letter-nikolai-bulganin-chairman-council-ministers-ussr> (20.02.2021).
69. France to create space command within air force: Macron – Reuters 13.07.2019.
70. Greenemeier, L. GPS and the World’s First “Space War”. Scientific American, 2016. Arvutivõrgus: <https://www.scientificamerican.com/article/gps-and-the-world-s-first-space-war/> (03.03.2021).
71. Kelly, T. Exclusive: Myanmar’s first satellite held by Japan on space station after coup – Reuters 12.03.2021.
72. Martin, A.-S. State’s Right to Self-Defence in Outer Space. A New Challenge for NATO’s Deterrence, arvutivõrgus: <https://www.japcc.org/states-right-to-self-defence-in-outer-space/> (22.03.2021).
73. McGill Manual on the International Law Applicable to Military Operations in Outer Space. Arvutivõrgus: <https://www.mcgill.ca/milamos/> (19.04.2021).
74. NASA History Division. Sputnik and the Dawn of the Space Age. Arvutivõrgus: <https://history.nasa.gov/sputnik.html> (03.02.2020).
75. National Aeronautics and Space Administration. Arvutivõrgus: <https://nssdc.gsfc.nasa.gov/nmc/spacecraft/display.action?id=1957-002A> (21.02.2021).
76. Organisation for Economic Co-operation and Development (OECD), The Space Economy in Figures: How Space Contributes to the Global Economy. Arvutivõrgus: https://www.oecd-ilibrary.org/sites/c5996201-en/index.html?itemId=/content/publication/c5996201-en&_csp_=ffe5a6bbc1382ae4f0ead9dd2da73ff4&itemIGO=oecd&itemContentType=book (07.02.2020).
77. Press conference by NATO Secretary General Jens Stoltenberg following the meeting of the North Atlantic Council at the level of Heads of State and/or Government (2019). Arvutivõrgus: https://www.nato.int/cps/en/natohq/opinions_171554.htm?selectedLocale=en (07.02.2021).
78. Space Court Foundation veebiseminar teemal „The Fate of Outer Space Treaty“. Arvutivõrgus: <https://www.youtube.com/watch?v=9j2PPKTXS9I&t=347s> (20.04.2021).

79. Space Debris. NASA. Arvutivõrgus:
https://www.nasa.gov/centers/hq/library/find/bibliographies/space_debris(17.04.2021).
80. Status of International Agreements Relating to Activities in Outer Space as at 1 January 2020. Arvutivõrgus:
<https://www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/treatystatus/TreatiesStatus-2020E.pdf> (09.02.2021).
81. Sundahl, M. J., Gopalakrishnan V. New Perspectives on Space Law. International Institute of Space Law, 2011. Arvutivõrgus:
<https://iislweb.org/docs/NewPerspectivesonSpaceLaw.pdf> (21.02.2021).
82. The Free Dictionary by Farlex, Arvutivõrgus:
<https://www.thefreedictionary.com/space+asset> (22.04.2021).
83. The Woomera Manual. Arvutivõrgus: <https://law.adelaide.edu.au/woomera/> (19.04.2021).
84. Trump Officially Establishes US Space Force with 2020 Defense Bill Signing (2019). Arvutivõrgus: <https://www.space.com/trump-creates-space-force-2020-defense-bill.html> (07.02.2021).
85. UK and US say Russia fired a satellite weapon in space – BBC 23.07.2020. Arvutivõrgus: <https://www.bbc.com/news/world-europe-53518238> (06.03.2021).
86. Union of Concerned Scientists (UCS) Satellite Database, arvutivõrgus:
<https://www.ucsusa.org/resources/satellite-database> (22.03.2021).
87. United Nations Office for Outer Space Affairs. Arvutivõrgus:
<https://www.unoosa.org/oosa/en/ourwork/copuos/index.html> (21.02.2021).
88. Xinmin, M. The Development of Space Law: Framework, Objectives and Orientations. Speech at United Nations/China/APSCO Workshop on Space Law, 2014. Arvutivõrgus:
<https://www.unoosa.org/documents/pdf/spacelaw/activities/2014/splaw2014-keynote.pdf> (29.03.2021).